

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

**Διπλωματική εργασία:
«Τα δικαιώματα των ασυνόδευτων ανήλικων
μεταναστών και προσφύγων (ιδίως στην
εκπαίδευση)»**

Ορκοπούλου Μαρία- Εμμανουέλα
Α.Μ. : 0314Μ010

Μέλη επιτροπής:
Μελετιάδης Χαράλαμπος (Επιβλέπων καθηγητής)
Τσίρης Παναγιώτης
Λύτρας Ανδρέας

Αθήνα, 2017

Περιεχόμενα	
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	3
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4
Περίληψη	5
Abstract.....	6
Ευχαριστίες.....	7
Εισαγωγή.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Διασαφηνίσεις-Ορισμοί	10
1. Ανθρώπινα δικαιώματα: έννοιες - εξελίξεις - ερμηνείες.....	10
1.1. Δικαιώματα.....	10
1.2. Ανθρώπινα δικαιώματα	10
2. Διακρίσεις αλλοδαπών στην Ελλάδα	14
2.1. Ημεδαπός - Αλλοδαπός.....	14
2.2. Μετανάστης - Αιτών άσυλο - Πρόσφυγας - Επί μακρόν διαμένων	15
2.3. Ασυνόδευτος ανήλικος.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων	21
1. Μετανάστευση στην ευρωπαϊκή ήπειρο.....	21
1.1. Δικαίωμα αποδημίας	21
1.2. Δικαιοδοσία των ευρωπαϊκών κρατών	22
1.3. Προστασία στα σύνορα.....	23
2. Κράτηση μεταναστών	24
3. Κίνδυνος παραβίασης των δικαιωμάτων στο κράτος καταγωγής.....	26
4. Κοινωνική ενσωμάτωση.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Παιδική ηλικία και δικαιώματα του παιδιού	31
1. Η ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο	31
2. Η θεωρία της παιδικής ηλικίας.....	32
3. Ιστορική εξέλιξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού	34
4. Προστασία της παιδικής ηλικίας στην Ελλάδα	40
5. Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.....	42
5.1. Το περιεχόμενο της Σύμβασης.....	43
5.2. Δικαιώματα του παιδιού που απορρέουν απ' τη Σύμβαση.....	44
6. Παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Δικαιώματα ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων ...	49
1. Ασυνόδευτοι ανήλικοι.....	49
2. Νομικό πλαίσιο	53
2.1. Εντοπισμός.....	57

2.2.	Πρόσβαση στο άσυλο.....	58
2.3.	Ρυθμίσεις υποδοχής και ένταξης.....	59
3.	Προστασία ασυνόδευτων ανήλικων.....	70
3.1.	Το φαινόμενο του trafficking.....	70
3.2.	Παιδική εργασία.....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Εκπαίδευση ασυνόδευτων ανήλικων.....		74
1.	Μοντέλα Εκπαίδευσης.....	76
2.	Σκοποί της διαπολιτισμικής αγωγής.....	78
3.	Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	79
4.	Εκπαίδευση για την ειρήνη.....	83
5.	Μοντέλα της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα.....	84
6.	Το σχέδιο εκπαίδευσης για τα παιδιά των προσφύγων και τους ασυνόδευτους ανήλικους.....	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι στην Ελλάδα.....		89
1.	Στατιστικά στοιχεία.....	89
1.1.	Είσοδος.....	89
1.2.	Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	94
1.3.	Αιτήματα ασύλου.....	100
2.	Κράτηση.....	102
3.	Έλλειψη ενημέρωσης.....	102
4.	Προβλήματα κατά την προσπάθεια να υποβάλουν αίτηση ασύλου.....	103
5.	Διαπίστωση της ανηλικότητας και αξιολόγηση της ηλικίας από τις αρχές.....	104
6.	Διορισμός Επιτρόπου.....	105
7.	Παραπομπή σε κέντρα υποδοχής.....	106
8.	Δυσκολίες στην καταγραφή της έκτασης του φαινομένου.....	108
9.	Δυσκολίες στις Υπηρεσίες υγείας.....	109
10.	Προβλήματα ένταξης των μεταναστών μαθητών στο ελληνικό σχολείο.....	111
11.	Επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση.....	114
11.1.	Επαγγελματική κατάρτιση.....	114
11.2.	Απασχόληση.....	115
Συμπεράσματα.....		118
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....		126
Βιβλιογραφία.....		154

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Συνοπτικός πίνακας της Οικουμενικής Διακήρυξης	126
Πίνακας 2: Διαπολιτισμικά Δημοτικά σχολεία στην Ελλάδα	127
Πίνακας 3: Διαπολιτισμικά Γυμνάσια και Λύκεια στην Ελλάδα.....	128
Πίνακας 4: Δομές φιλοξενίας.....	129
Πίνακας 5: Υπηκοότητα Αιτούντων Διεθνούς Προστασίας- Έτους 2016	130
Πίνακας 6:Υπηκοότητες αιτούντων άσυλο- Έτος 2015.....	131
Πίνακας 7: Αιτήσεις Χορήγησης Ασύλου 2015-ανά κατηγορία.....	131
Πίνακας 8: Αιτούντες άσυλο -Ασυνόδευτοι ανήλικοι - Ετήσια στοιχεία	132
Πίνακας 9: Αιτήματα στέγασης αιτούντων άσυλο.....	132
Πίνακας 10: Αιτήματα στέγασης ασυνόδευτων ανήλικων.....	133

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Ευάλωτες περιπτώσεις	134
Διάγραμμα 2:Ποσοστιαία κατανομή ανά υπηκοότητα- διαδικασία προ-καταγραφής 9/6-30/7/2016	135
Διάγραμμα 3: Ασυνόδευτα παιδιά ανά εθνικότητα και φύλο (προ-καταγραφή)	135
Διάγραμμα 4: Ασυνόδευτα παιδιά ανά ηλικιακή ομάδα και φύλο (προκαταγραφή)	136
Διάγραμμα 5: Αιτούντες άσυλο -Ασυνόδευτοι ανήλικοι - 2008-2015.....	137
Διάγραμμα 6: Συρία- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικίαπρο-καταγραφή	138
Διάγραμμα 7: Συρία- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία.....	139
Διάγραμμα 8:Οικογενειακή κατάσταση Σύριων	140
Διάγραμμα 9: Υψηλότερο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης > 4 ετών.....	140
Διάγραμμα 10: Επίπεδο εκπαίδευσης που διεκόπη ανά φύλο.....	141
Διάγραμμα 11: Κύριοι λόγοι φυγής από τη Συρία	142
Διάγραμμα 12: Λόγοι επιλογής χώρας Σύριων	142
Διάγραμμα 13: Πηγές χρηματοδότησης ταξιδιού	143
Διάγραμμα 14: Στόχος.....	143
Διάγραμμα 15: Αφγανιστάν- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικίαπρο-καταγραφή	144
Διάγραμμα 16:Αφγανιστάν: Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία.....	145
Διάγραμμα 17: Οικογενειακή κατάσταση Αφγανών.....	146
Διάγραμμα 18: Υψηλότερο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης > 4 ετών.....	146
Διάγραμμα 19: Κύριοι λόγοι φυγής από το Αφγανιστάν	147
Διάγραμμα 20: Λόγοι επιλογής χώρας Αφγανών.....	147
Διάγραμμα 21: Πηγές χρηματοδότησης ταξιδιού	148
Διάγραμμα 22: Στόχος.....	148
Διάγραμμα 23:Ιράκ- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία.....	149
Διάγραμμα 24: Φύλο και Αιτήματα στέγασης αιτούντων άσυλο.....	150
Διάγραμμα 25: Ποσοστό ακυρώσεων των αιτημάτων στέγασης.....	150
Διάγραμμα 26: Φύλο ασυνόδευτων ανήλικων στα αιτήματα στέγασης	151
Διάγραμμα 27: Ηλικία ασυνόδευτων ανήλικων στα αιτήματα στέγασης	151
Διάγραμμα 28: Τοποθετήσεις ασυνόδευτων ανήλικων.....	152
Διάγραμμα 29: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανήλικων- αιτήματα στέγασης 2015	152
Διάγραμμα 30: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανήλικων- αιτήματα στέγασης 2014	153
Διάγραμμα 31: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανήλικων- αιτήματα στέγασης 2013	153

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

EASO	European Asylum Support Office (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο)
UNICEF	United Nations International Children' s Emergency Fund (Διεθνές Ταμείο Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά)
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΣΔΑ	Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΓΣ	Γενική Συνέλευση
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΔΣΔΠ	Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΚΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων
ΕΚΚΑ	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΕΚΧ	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
ΕΣΑΔ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΚΒ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
Η.Ε.	Ηνωμένα Έθνη
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΣΣΤΕ	Κοινοβουλευτική Συνέλευση Συμβουλίου της Ευρώπης
Ν.	Νόμος
ΝΣΚ	Νομικό Συμβούλιο του Κράτους
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
Σ	Σύνταγμα
ΣΑΠ	Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΣΓ	Σύμβαση της Γενεύης
ΣΔτΠ	Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού
ΣΟΚΠ	Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΤΥ	Τάξεις Υποδοχής
ΥΑ	Ύπατη Αρμοστεία
ΥΑΠ	Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΦΤ	Φροντιστηριακά Τμήματα

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια, στο πλαίσιο της διόγκωσης των μεικτών μεταναστευτικών ροών παρατηρείται ένας αυξανόμενος αριθμός εισροής αιτούντων διεθνής προστασίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Μεταξύ αυτών, εμφανίζονται καθημερινά ασυνόδευτα παιδιά, τα οποία φτάνουν στη χώρα μας μόνα τους, χωρίς την οικογένειά τους ή άλλον ενήλικα που να τα συνοδεύει και να μεριμνά για αυτά. Τα παιδιά αυτά, λόγω της διπλής ευάλωτης κατάστασής τους έχουν ανάγκη ειδικής φροντίδας και προστασίας, γεγονός το οποίο επισημαίνει επανειλημμένα η διεθνής κοινότητα και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το κρίσιμο ζήτημα των δικαιωμάτων των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων, στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και των δικαιωμάτων των παιδιών. Βασική υπόθεση εργασίας αποτελεί το αν η νομοθεσία και οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση για τους ασυνόδευτους ανήλικους, αποτελούν όντως μέσα προστασίας των δικαιωμάτων τους. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνώνται οι πολιτικές της ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στη χώρα μας μέσα από τις διαδικασίες υποδοχής και νόμιμης εκπροσώπησής τους, εφόσον η ενσωμάτωση στη χώρα ασύλου αποτελεί για αυτά αρκετές φορές μοναδική επιλογή. Επίσης διερευνώνται ζητήματα σχετικά με τη δυνατότητα πρόσβασης των παιδιών σε δομές φιλοξενίας, στην εκπαίδευση, στην υγειονομική περίθαλψη, στην απασχόληση και στην επαγγελματική κατάρτιση.

Λέξεις κλειδιά:

Ασυνόδευτοι ανήλικοι - Ασυνόδευτα παιδιά- δικαιώματα- Πρόσφυγες- Μετανάστες- Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων - Προστασία Ανηλικότητας - Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού - Βέλτιστο συμφέρον του παιδιού - Ενσωμάτωση στη χώρα ασύλου – Επιτροπεία- Εκπαίδευση ασυνόδευτων ανήλικων

Abstract

In recent years within the framework of expanding mixed migratory influxes there has been observed an ever increasing number of influx of petitioners for international asylum within Greece and the European Union. Among these, there has been an observance of children who appear unaccompanied which reach our country alone, without their family or any other adult for that matter who might accompany and provide for them. These children due to their double vulnerable status require special care and protection, a situation which the international community and the European Union have constantly brought attention to.

This thesis addresses the crucial issue of the rights of unaccompanied migrant minors and refugees in the context of human rights and children's rights. A basic assumption is whether the legislation and practices which are implemented by Greece and the European Union regarding unaccompanied minors are indeed means of protection of their rights. Within that framework, the integration policies of unaccompanied children are explored in our country through the admissions procedures and legal representation since integration within the host country is for these children quite often their only choice. Furthermore, issues concerning the ability of children to access accommodation structures are explored but also education, health services, employment and vocational training.

Keywords:

Unaccompanied minors - Unaccompanied children- Rights- Refugees-Immigrants- Geneva Convention on the Status of Refugees – Minors’ protection - International Convention on the Rights of the Child - Child's best interests - Integration in the asylum country - Guardianship - Unaccompanied minors’ education

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος «Κοινωνικός αποκλεισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα» του Τμήματος Κοινωνιολογίας, υπό την επίβλεψη του Καθηγητή Χαράλαμπου Μελετιάδη. Πριν την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους που συνέβαλλαν σημαντικά στην πραγματοποίησή της.

Πρώτο από όλους, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Καθηγητή Χαράλαμφο Μελετιάδη για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον αντικείμενο που ανταποκρίνεται πλήρως στα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα καθώς και για την εκτίμηση, την πολύτιμη καθοδήγηση και εμπιστοσύνη του κατά την διαδικασία της έρευνας και της συγγραφής της παρούσας εργασίας. Τις ευχαριστίες μου εκφράζω και στους καθηγητές Παναγιώτη Τσίρη και Ανδρέα Λύτρα που δέχτηκαν να είναι μέλη της τριμελούς επιτροπής αξιολόγησης της μεταπτυχιακής εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στην οικογένειά μου και ιδιαίτερα στους γονείς μου, που με υπομονή και κουράγιο πρόσφεραν την απαραίτητη ηθική συμπαράσταση για την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται εξελίξεις στο εσωτερικό της ΕΕ και στη διεθνή σκηνή με έντονες τις αλλαγές στο πλαίσιο της μετανάστευσης διεθνώς, ιδιαίτερα μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, έχοντας ως απόρροια την όξυνση των σχετιζόμενων με τη μετανάστευση ανησυχιών περί της εθνικής ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό αφήνεται πλέον να εννοηθεί ότι η μετανάστευση συνοδεύεται από τον κρυφό κίνδυνο της τρομοκρατίας και άρα συνιστά απειλή για την εθνική ασφάλεια, επικυρώνοντας εμμέσως την αντίληψη ότι οι μετανάστες αποτελούν εν δυνάμει «απειλή» για την ευημερία και τη συνοχή των δυτικών κοινωνιών, ταυτίζοντας ως συνώνυμες ακόμα τις λέξεις «μουσουλμάνος» και «μετανάστης».

Κάθε κράτος-μέλος της ΕΕ ακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, τις δικές του πολιτικές σε ό,τι αφορά τα πολιτικά δικαιώματα των μεταναστών (κατ' επέκταση και τις δικές του πολιτικές πολιτογράφησης) και το ζήτημα της ενσωμάτωσης. Όλα αυτά επηρεάζουν, φυσικά, και τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν τη μετανάστευση, δεδομένου ότι κάθε χώρα υποδοχής ακολουθεί το δικό της σύστημα στατιστικής καταγραφής της μετανάστευσης.

Η Ελλάδα, χώρα κατ' εξοχήν αποστολής μεταναστών στο παρελθόν, απέκτησε ένα σημαντικό αριθμό (νόμιμων ή μη) και προσφύγων, χωρίς ωστόσο να είναι η πρώτη φορά που μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής, αλλά να διαφέρει σημαντικά ως προς το μέγεθος και την ποικιλομορφία του μεταναστευτικού πληθυσμού. Κατά τα τελευταία χρόνια, μεταξύ των αλλοδαπών που εισέρχονται στη χώρα και ζητούν διεθνή προστασία εμφανίζονται, ολοένα και συχνότερα, ανήλικοι που φθάνουν στη χώρα μόνοι τους, χωρίς την οικογένειά τους ή άλλον ενήλικα που να τους συνοδεύει και να μεριμνά για αυτούς. Αυτά τα παιδιά που ζητούν διεθνή προστασία είναι γνωστά στην προσφυγική ορολογία ως «ασυνόδευτοι ανήλικοι». Η κατηγορία αυτή των παιδιών αντιμετωπίζει διπλά προβλήματα. Ως παιδιά είναι εξίσου ευάλωτα και έχουν τις ίδιες ανάγκες με τα υπόλοιπα παιδιά ενώ παράλληλα, ως πρόσφυγες, έχουν τις ίδιες ανάγκες και παρόμοιες εμπειρίες με τους άλλους πρόσφυγες. Πρόκειται, ως εκ τούτου, για μια διπλά ευάλωτη κατηγορία προσφύγων και αιτούντων άσυλο.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε, ανάμεσα στον Μάρτιο και τον Αύγουστο του 2016, εξετάζει την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα (σε επίπεδο νομοθεσίας και πρακτικής) σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα των ασυνόδευτων ανήλικων που εισέρχονται στην χώρα και υποβάλλουν αίτημα ασύλου ή χρήζουν διεθνούς προστασίας. Η έρευνα προβαίνει σε μια συνολική ανάλυση και αποτίμηση του θεσμικού πλαισίου της Ελλάδας σχετικά με τον

εντοπισμό, την προστασία και την αρωγή των ασυνόδευτων παιδιών, ενώ παράλληλα, εξετάζει το βαθμό τήρησης, από πλευράς Ελληνικής Πολιτείας, των εθνικών και διεθνών υποχρεώσεων της για πλαισίωση και προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων.

Ειδικότερα εξετάζεται η διαχείριση της ανηλικότητας από τις αρχές, την κράτηση και την ελευθερία κυκλοφορίας των ανήλικων, θέματα επιτροπείας, τις πολιτικές ένταξής τους κατά τη διάρκεια της εξέτασης του αιτήματος ασύλου τους και την παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών και συνθηκών υποδοχής (στέγη, υγεία, εκπαίδευση) και την πορεία και έκβαση της διαδικασίας καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα. Τέλος, ερευνώνται και οι πολιτικές ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων ανήλικων, δίνοντας έμφαση στην εκπαίδευση.

Η παρούσα εργασία θα αποτυπώσει το νομικό και πραγματικό πλαίσιο με τη βοήθεια των υφιστάμενων νομικών εγχειριδίων, κοινωνιολογικών μελετών ως έχει συναφώς εκπονηθεί, τη μελέτη καλών πρακτικών που χρησιμοποιούνται και τέλος την επεξεργασία στατιστικών στοιχείων από αρμόδιους φορείς. Για τους σκοπούς της έρευνα κρίνεται σκόπιμο αρχικά να διασαφηνιστούν στο πρώτο κεφάλαιο οι όροι των (ανθρωπίνων) δικαιωμάτων και οι διακρίσεις των αλλοδαπών, διότι θα μας απασχολήσουν σε όλη την έκταση της μελέτης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναλυθούν τα δικαιώματα των μεταναστών και προσφύγων εν γένει σχετικά με την μετακίνησή τους στην ευρωπαϊκή ήπειρο, την κράτησή τους εντός της επικράτειας καθώς και την ενσωμάτωσή τους. Στο τρίτο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στην παιδική ηλικία και ανάλυση των δικαιωμάτων του παιδιού, με βασικό σημείο αναφοράς τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Εν συνεχεία, στο τέταρτο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τα δικαιώματα των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων εξετάζοντας το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, ενώ επίσης θα μελετηθεί η προστασία τους ως αναφορά το trafficking και την παιδική εργασία. Στο πέμπτο κατά σειρά κεφάλαιο, θα μελετηθεί η εκπαίδευση των ανήλικων μεταναστών και προσφύγων, εστιάζοντας παράλληλα στα μοντέλα εκπαίδευσης, στην διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα αλλά και στην εκπαίδευση περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στους ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα μέσω της στατιστικής απεικόνισης της συγκεκριμένης περιόδου προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα για το υπό μελέτη ζήτημα της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Διασαφηνίσεις-Ορισμοί

1. Ανθρώπινα δικαιώματα: έννοιες - εξελίξεις - ερμηνείες

1.1. Δικαιώματα

Δικαίωμα είναι «η εξουσία που το δίκαιο απονέμει σε ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο για να προβαίνει σε πράξη ή παράλειψη, ή να απαιτεί πράξη ή παράλειψη από άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα και κυρίως από το κράτος» (Ρούκουνας, 1995, σ. 2).

Για να μπορεί να γίνει λόγος για δικαιώματα προϋποτίθεται βέβαια ότι προϋπάρχουν κάποιες συμφωνίες που αναγνωρίζονται ως δεσμευτικές μεταξύ πολιτών ή κρατών. Από την άλλη η θεμελίωση ενός δικαιώματος ανάγεται κατά κανόνα σε διάφορες ηθικές, ιστορικές και πολιτισμικές υποθέσεις για τον «άνθρωπο» και την «ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Κατά συνέπεια ο άνθρωπος δε χρειάζεται να είναι πολίτης για να έχει δικαιώματα. «Δικαιώματα» είναι δυνατόν να διαθέτουν και άνθρωποι που ζουν σε κοινότητες ή πολιτισμούς στους οποίους οι κανόνες συνύπαρξης δεν έχουν τη μορφή γραπτά διατυπωμένων νόμων (Πανταζής, 2009, σσ. 23-26).

1.2. Ανθρώπινα δικαιώματα

Τα ανθρώπινα δικαιώματα χαρακτηρίζονται «έμφυτα, φυσικά και αναπαλλοτρίωτα». Ως έμφυτα δικαιώματα σημαίνει ότι δεν μπορούν ούτε να αποκτώνται ούτε να απονέμονται αλλά ότι είναι συνυφασμένα με την ανθρώπινη ύπαρξη. Με τα δικαιώματα συνδέεται μεν η υποχρέωση να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα των άλλων, αλλά η περιφρόνησή τους μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλους τρόπους επιβολής κυρώσεων, όχι όμως και στην απώλεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το θεμέλιο για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους τους ανθρώπους έγκειται στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ) του 1948, ήδη στην πρώτη παράγραφο του προοιμίου της, κάνει λόγο για «αναγνώριση της αξιοπρέπειας που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας, καθώς και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων τους». Το άρθρο 1 αναφέρει: «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα». Ωστόσο, το κείμενο αυτό έχει χαρακτήρα Διακήρυξης και δεν αποτελεί σύμβαση διεθνούς Δικαίου.

Ο κατάλογος που ορίζεται στη Διακήρυξη περιλαμβάνει δικαιώματα ελευθερίας και προστασίας, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα, καθώς και

δικαιώματα συμμετοχής. Η ΟΔΔΑ αποτέλεσε τη βάση για τη σύναψη διαφόρων διεθνών συμβάσεων οι οποίες είναι σε υψηλό βαθμό νομικά δεσμευτικές. Τέτοιες συμβάσεις είναι, παραδείγματος χάρη, οι εξής:

- Η Διεθνής Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα
- Η Διεθνής Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
- Η Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Προσφύγων
- Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίστηκαν αφενός σε αρνητικά και θετικά και αφετέρου σε διαφορετικές «γενιές». Αρνητικά ανθρώπινα δικαιώματα είναι οι κλασικές θεμελιώδεις ελευθερίες και τα δικαιώματα προστασίας, των οποίων την τήρηση μπορούν τα κράτη ουσιαστικά να εγγυηθούν αποφεύγοντας απλώς να προβούν σε ενέργειες αντίθετες προς αυτά. Η τήρηση των θετικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ουσιαστικά των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων, προϋποθέτει δυναμική παρέμβαση εκ μέρους του κράτους, συμπεριλαμβανομένης της εξασφάλισης αναγκαίων πόρων¹. Καθώς τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι μια έννοια δυναμική και όχι στατική γίνεται λόγος για «γενιές δικαιωμάτων» που συνδέονται με συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (Ρούκουνας, 1995, σ. 15).

Η πρώτη γενιά περιλαμβάνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Στη δεύτερη γενιά κατατάσσονται τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα, ενώ περιεχόμενο της τρίτης γενιάς αποτελούν εκείνα τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται όχι σε μεμονωμένα άτομα αλλά σε ομάδες², ή που μπορούν να εφαρμοστούν μόνο από την κοινωνία των κρατών στο σύνολό της. Τα κράτη και οι κυβερνήσεις υποχρεούνται να παρέχουν στους πολίτες τους αυτά τα δικαιώματα και να τα προασπίζουν από τυχόν παραβιάσεις. Επίσης ορίζουν τις υποχρεώσεις για τους πολίτες, οι οποίοι πρέπει να σέβονται τα δικαιώματα, να αντιτάσσονται στην περιφρόνησή τους και να μάχονται κατά των παραβιάσεών τους.

¹ Αυτό καθίσταται σαφές στην περίπτωση του δικαιώματος στην παιδεία: Δικαίωμα στην παιδεία δε σημαίνει μόνο ότι δεν επιτρέπεται κάποιος να αποκλειστεί από τη φοίτηση σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά επίσης και ότι τα κράτη υποχρεούνται - ως φορείς ή μη - να ιδρύουν και να συντηρούν σχολεία.

² Πρόκειται για τα λεγόμενα «συλλογικά δικαιώματα», που απαιτούν ουσιαστικά ακόμα μεγαλύτερες αναδιατάξεις ή διάθεση πόρων και που αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο ως σημείο αναφοράς ολόκληρου του πλανήτη. Εδώ εντάσσεται το δικαίωμα για την ανάπτυξη, την ειρήνη, την προστασία από την ένδεια κ.ά. (Πανταζής, 2009, σσ. 32-33)

1.2.1. Προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα Ηνωμένα Έθνη

Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει τις ρίζες της στην ανεπάρκεια εξαιτίας της παραβίασής τους κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Έκτοτε ο έλεγχος για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποσπάστηκε από την αρμοδιότητα των μεμονωμένων κρατών και κατέστη κατά βάση διεθνής υπόθεση. Το 1948 μέσω της ΟΔΔΑ καθορίστηκαν τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Πίνακας 1). Φορείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν καταρχήν τα μεμονωμένα άτομα, τα οποία προστατεύονται τόσο από κρατικές αυθαιρεσίες όσο και από παραβιάσεις τρίτων. Μολονότι όμως ορισμένες κοινωνικές ομάδες με ιδιαίτερη μειονεκτική μεταχείριση, όπως οι γυναίκες, τα παιδιά και οι πρόσφυγες, συμπεριλαμβάνονταν ως άτομα στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα Η.Ε. δημιούργησαν για τις ομάδες αυτές και επιπρόσθετους προστατευτικούς μηχανισμούς.

Στις διάφορες συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου το άτομο βρίσκεται στο επίκεντρο, και μάλιστα το μεμονωμένο άτομο, το οποίο αποτελεί υπέρτατη αξία. Κατόπιν έρχεται το κράτος, αλλά όχι αντιστρόφως. Αυτό δηλώνει ότι το κράτος έγινε για το άτομο, και όχι το άτομο για το κράτος. Από τα παραπάνω προκύπτει πως τα ανθρώπινα δικαιώματα όχι μόνο ορίζουν τη σχέση πολίτη-κράτους αλλά και περιορίζουν την εξουσία του κράτους και συγχρόνως απαιτούν από αυτό να λαμβάνει θετικά μέτρα, ώστε να εξασφαλίζει ένα περιβάλλον που να επιτρέπει στο άτομο να απολαμβάνει τα δικαιώματά του. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί πάντα τη βασικότερη εγγύηση της ελευθερίας όλων των ατόμων, το αδιάψευστο κριτήριο της δημοκρατικότητας ενός κράτους, το μέτρο του πολιτισμού μιας κοινωνίας, έχοντας ως διαρκή στόχο την προστασία της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Πρέπει να τονισθεί ότι η αρχή της μη ανάμειξης άλλων κρατών σε εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους παρά τη θέληση της κυβέρνησής του παύει να ισχύει σε σχέση με ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, για να αποφευχθεί η υπέρμετρη χρήση της έννοιας της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γίνεται διάκριση μεταξύ *παραβίασης* και *προσβολής* των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ως *παραβιάσεις* των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ορίζονται πράξεις κρατών ή οργανισμών οι οποίες «συνοδεύονται από πολιτικές αξιώσεις» (για παράδειγμα, πράξεις τρομοκρατικών ομάδων). Οι *προσβολές* των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αντιθέτως αποτελούν ενέργειες μεμονωμένων ατόμων ή ιδιωτικών συλλογικών φορέων (όπως είναι, για παράδειγμα, οι πολυεθνικές οικονομικές επιχειρήσεις) (Πανταζής,

2009, σ. 39).

1.2.2. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη και την Ελλάδα

Στην Ευρώπη το έργο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει αναληφθεί κυρίως από τρεις ανώτερους θεσμούς: Το Συμβούλιο της Ευρώπης (ΣτΕ), την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και την Οργάνωση για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη.

Στο επίπεδο του ΣτΕ ψηφίστηκε το 1950 η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΑΔ), η οποία έθεσε σε ισχύ το 1953 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ), πρόδρομο του οποίου αποτέλεσε η διαδικασία του Στρασβούργου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα³.

Σε σύγκριση με άλλους περιφερειακούς μηχανισμούς προστασίας, η ΕΣΑΔ θεωρείται το πιο αποτελεσματικό σύστημα της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αποτελεσματικότητά της κρίνεται υψηλή όσο τα συμβαλλόμενα μέρη είναι δημοκρατικά κράτη δικαίου και αναγνωρίζουν τις αποφάσεις του ΕΔΑΔ.

Σε αντίθεση με το ΣτΕ και την ΕΕ, η Οργάνωση για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη αποτελεί δομικά μόνο μια διακρατική οργάνωση, τυπικά είναι ένας χαλαρός σύνδεσμος.

Σε εθνικό επίπεδο, η Ελλάδα υποστηρίζει αφενός την οικουμενικότητα, το αδιαίρετο και την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ατομικών-πολιτικών δικαιωμάτων και των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών δικαιωμάτων αφετέρου. Ακόμη θεωρεί ότι ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προαγωγή της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου συνυφαίνονται με την ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την ασφάλεια, τη σταθερότητα, την εξάλειψη της πενίας και τη συνεκτική κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη. Σεβόμενη τις αρχές αυτές, η Ελλάδα αποτελεί μέλος των σημαντικότερων διεθνών και ευρωπαϊκών συνθηκών που έχουν θεσπισθεί για τα ανθρώπινα δικαιώματα, και έχει θεσπίσει τις απαραίτητες νομοθετικές διατάξεις προκειμένου να εξασφαλιστεί η πλήρης συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΑΔ.

Παρά τη θέσπιση και κύρωση συνθηκών και συμβάσεων, οι πολιτικές των δυτικών κρατών ότι προάγουν και τηρούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι φαινομενικές. Παράδειγμα αποτελεί η συνέργεια των δυτικών χωρών για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

³Λειτουργεί από το 1998 ως όργανο επιβολής και δέχεται ατομικές και κρατικές προσφυγές. Κάθε άτομο, μη κυβερνητική οργάνωση ή ομάδα ατόμων από την επικράτεια ενός κράτους-μέλους μπορεί να αποταθεί στο δικαστήριο με μια ατομική προσφυγή, εφόσον οι ενδοκρατικές νομικές δυνατότητες έχουν εξαντληθεί.

υποστηρίζοντας δικτατορικά καθεστώτα (π.χ. στην Κεντρική και Νότια Αμερική, το Ιράν, τη Νότιο Αφρική κατά τη διάρκεια του Απαρτχάιντ) είτε πρόκειται για πολιτικά ή οικονομικά μέσα ή τις εξαγωγές όπλων. Από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου η επιστράτευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εναντίον του «ολοκληρωτισμού» δεν εμπόδισε τις στενές συμμαχίες των δυτικών χωρών με δικτατορίες. Επιπλέον, η οικονομική κρίση που είναι απόρροια των πολιτικών που ασκούνται από τις ισχυρές οικονομικές χώρες της Δύσης είναι μια κρίση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αυξανόμενη φτώχεια συμβαδίζει με τις ένοπλες συγκρούσεις, την αύξηση της βίας και της καταπίεσης, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Η παγκόσμια οικονομική ύφεση έχει ενισχύσει τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συγχρόνως έχει μειώσει το ενδιαφέρον γι' αυτές. Στο όνομα της ασφάλειας προσβλήθηκαν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

2. Διακρίσεις αλλοδαπών στην Ελλάδα

2.1. Ημεδαπός - Αλλοδαπός

Οι διαμένοντες στην Ελλάδα διακρίνονται σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς. Έτσι, πριν αναπτυχθούν οι διακρίσεις των αλλοδαπών είναι απαραίτητο να διακρίνουμε την έννοια του ημεδαπού από εκείνη του αλλοδαπού. Το κριτήριο που διακρίνει έναν ημεδαπό από έναν αλλοδαπό είναι η ιθαγένεια⁴.

A) Ημεδαπός⁵ ή ιθαγενής ή Έλληνας πολίτης ή Έλληνας υπήκοος, είναι σύμφωνα με το Σύνταγμα «όποιος έχει την ελληνική ιθαγένεια, με όποιον τρόπο και να την έχει αποκτήσει⁶. Με αυτό τον τρόπο, ανήκει στο λαό της Ελλάδας και είναι πολίτης της».

B) Αλλοδαπός (ή πολίτης/υπήκοος ξένου κράτους), είναι το φυσικό πρόσωπο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ή δεν έχει ιθαγένεια. Ο τελευταίος ονομάζεται ανιθαγενής, και συγκεκριμένα στο διεθνές δίκαιο ορίζεται ως το άτομο «που δεν θεωρείται πολίτης κανενός Κράτους κατά την εφαρμογή των νόμων του». Ο όρος ανιθαγενής αιτών άσυλο αναφέρεται σε

⁴Ιθαγένεια είναι «ο δημοσίου δικαίου δεσμός ενός φυσικού προσώπου με ένα κράτος, δυνάμει του οποίου, το πρόσωπο αυτό αποτελεί μέρος του λαού του κράτους» (Βρέλλης, 1999, σ. 13).

⁵Ημεδαπός μπορεί να είναι και ο πολυιθαγενής, δηλαδή αυτός, που έχει μεν την ελληνική ιθαγένεια, αλλά συγχρόνως έχει και μια ξένη ιθαγένεια. Στην πρώτη περίπτωση θεωρείται ημεδαπός, ενώ στη δεύτερη αλλοδαπός.

⁶Ο αλλοδαπός, ο οποίος ζει στην Ελλάδα μπορεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με τους ακόλουθους τρόπους: α) Με τη γέννηση, β) Λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, γ) Με αναγνώριση, δ) Με υιοθεσία και ε) Με πολιτογράφηση.[Άρθρο 4 παρ. 3 Συντάγματος, Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας (ΦΕΚ Α 217/10.11.2004), όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 3838/2010]

έναν ανιθαγενή που επιδιώκει να αποκτήσει καθεστώς πρόσφυγα, σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951, ή οποιαδήποτε άλλη μορφή διεθνούς προστασίας (Υπατη Αρμοστεία, 2012, σ. 10).

Στην Ελλάδα δεν βρίσκονται μόνο όσοι κατέχουν άδεια διαμονής (νόμιμα διαμένοντες αλλοδαποί) αλλά και παράνομοι αλλοδαποί που είτε εισέρχονται στην επικράτεια παρανόμως και χωρίς τα κατάλληλα νομιμοποιητικά έγγραφα, είτε η άδεια διαμονής τους ανακλήθηκε, έληξε και δεν ανανεώθηκε. Στην δεύτερη περίπτωση, οι παράνομοι αλλοδαποί έρχονται αντιμέτωποι με το Ποινικό Δίκαιο και την Δικαιοσύνη καθώς αντιμετωπίζονται ως εγκληματίες.

Οι αλλοδαποί που ζουν στην Ελλάδα διακρίνονται στις παρακάτω κατηγορίες:

2.1.1. Ευρωπαϊός πολίτης - Υπήκοος τρίτης χώρας

A) *Ευρωπαϊός πολίτης* είναι το φυσικό πρόσωπο που έχει την ιθαγένεια ενός κράτους μέλους της Ε.Ε. Έτσι, τόσο οι ημεδαποί όσο και οι υπήκοοι των άλλων κρατών μελών της Ε.Ε., έχουν την ευρωπαϊκή ιθαγένεια⁷, είναι πολίτες της Ε.Ε. και απολαμβάνουν τα δικαιώματα που ορίζει το Ευρωπαϊκό Δίκαιο.

B) *Υπήκοος τρίτης χώρας* είναι το φυσικό πρόσωπο, το οποίο δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ούτε την ιθαγένεια άλλου κράτους μέλους της Ε.Ε. κατά την έννοια του άρθρου 20§1 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2.1.2. Ομογενής - Αλλογενής

A) *Ομογενής* είναι το πρόσωπο χωρίς ελληνική ιθαγένεια, αλλά με ελληνική εθνικότητα. Ο ομογενής συνδέεται με το ελληνικό έθνος με κοινή συνήθως γλώσσα, θρησκεία και παραδόσεις και κυρίως με κοινή ελληνική εθνική συνείδηση. Ιδιαίτερη κατηγορία των ομογενών είναι οι *παλινοστούντες*, δηλαδή οι ομογενείς, που προέρχονται από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (ΕΣΣΔ).

B) *Αλλογενής* είναι το πρόσωπο που δεν ανήκει στο ελληνικό έθνος. (Παπαδημητροπούλου, 2012, σ. 85)

2.2. Μετανάστης - Αιτών άσυλο - Πρόσφυγας - Επί μακρόν διαμένων

Ορισμένες χώρες περιλαμβάνουν στους μετανάστες όλους όσους έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό, ενώ άλλα κράτη μόνον τους κατοίκους με ξένη υπηκοότητα. Σε ορισμένες χώρες, μετά την πολιτογράφησή τους, οι μετανάστες διαγράφονται αυτόματα από τις σχετικές

⁷Πρέπει να σημειωθεί ότι η ευρωπαϊκή ιθαγένεια είναι πρόσθετη της εθνικής και δεν την υποκαθιστά .

στατιστικές (αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στη Γερμανία και τη Βρετανία), ενώ άλλες χώρες τηρούν πιο «ολοκληρωμένα» αρχεία, που καταγράφουν τους γηγενείς πολίτες, τους πολίτες με ξένη καταγωγή και όσους δεν είναι πολίτες (όπως η Γαλλία και η Ολλανδία) (Τριανταφυλλίδου, 2010, σ. 25).

A) Ως *μετανάστης* ορίζεται το πρόσωπο, το οποίο εγκαταλείπει με τη θέλησή του την πατρίδα του για να εγκατασταθεί επί μεγάλο χρονικό διάστημα σε άλλη χώρα. Όποιος μετανάστης αναχωρεί από τη χώρα του με σκοπό να βελτιώσει την οικονομική κατάσταση και τις συνθήκες διαβίωσής του ονομάζεται οικονομικός μετανάστης. (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2005, σ. 385)

Σε πολλές κοινωνιολογικές μελέτες, οι γεννημένοι στο εξωτερικό ονομάζονται «μετανάστες πρώτης γενιάς», ενώ οι απόγονοί τους, οι οποίοι έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής ή μετανάστευσαν με τους γονείς τους σε μικρή ηλικία, ονομάζονται «μετανάστες δεύτερης γενιάς». Λόγω των πολιτικών και πρακτικών πολιτογράφησης⁸, η κοινωνιολογική διάκριση ανάμεσα σε μετανάστες και αλλοδαπούς είναι δυσχερής, αφού ορισμένοι μετανάστες πρώτης γενιάς πολιτογραφούνται, δεν είναι όλοι οι μετανάστες αλλοδαποί. Παράλληλα, ενώ ορισμένοι κάτοικοι χωρίς πολιτικά δικαιώματα δεν έχουν βιώσει οι ίδιοι τη μεταναστευτική εμπειρία, έχοντας γεννηθεί για παράδειγμα στη χώρα εγκατάστασης των γονέων τους (δηλαδή στη χώρα υποδοχής), μπορεί να μην έχουν δικαίωμα απόκτησης της υπηκοότητας της χώρας αυτής (Τριανταφυλλίδου, 2010, σ. 28).

B) Ο όρος «Αιτών Άσυλο» ή «αιτών διεθνή προστασία» αναφέρεται σε άτομα που υποβάλλουν αίτηση να αποκτήσουν καθεστώς «πρόσφυγα», σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται για τον «πρόσφυγα» στη Σύμβαση του 1951 και στο Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων καθώς και σε οποιοδήποτε περιφερειακό κείμενο που αφορά

⁸Είναι κοινή πρακτική μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών να παρέχεται δικαίωμα πολιτογράφησης στους μετανάστες μετά την παρέλευση μιας προκαθορισμένης ελάχιστης χρονικής περιόδου. Η περίοδος αυτή συνήθως διαφέρει από χώρα σε χώρα και κυμαίνεται, στις περισσότερες περιπτώσεις, από τα πέντε ως τα δέκα έτη διαμονής στη χώρα υποδοχής και εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Σε ορισμένες χώρες, οι προϋποθέσεις αυτές σχετίζονται κυρίως με κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Σε άλλες χώρες, υφίστανται και πολιτισμικού τύπου προϋποθέσεις, όπως η γλωσσική επάρκεια, η εξοικείωση με τα έθιμα και τις παραδόσεις της χώρας εγκατάστασης ή/και η ύπαρξη δεσμών με τη χώρα. Άλλες χώρες επιτρέπουν την κατοχή διπλής υπηκοότητας και άλλες όχι. Οι όροι και οι διαδικασίες που διέπουν το καθεστώς πολιτογράφησης επηρεάζουν το ποσοστό των μεταναστών που γίνονται πολίτες μέσω πολιτογράφησης (Τριανταφυλλίδου, 2010, σ. 27).

πρόσφυγες, όπως και σε άλλα άτομα που αναζητούν κάποια μορφή συμπληρωματικής, επικουρικής⁹ ή προσωρινής προστασίας (Υπατη Αρμοστεία, 2012, σ. 10).

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, δηλώνει προφορικά ή εγγράφως ενώπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής στα σημεία εισόδου της ελληνικής επικράτειας ή εντός αυτής ότι ζητεί άσυλο ή επικουρική προστασία στην Ελλάδα ή με οποιονδήποτε τρόπο ζητεί να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου διώξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης ή επειδή κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή βλάβη σύμφωνα με το άρθρο 15 του Π.Δ. 96/2008 (Α' 152)¹⁰ και επί του αιτήματος του οποίου δεν έχει ληφθεί ακόμη τελεσίδικη απόφαση. Επίσης, ως αιτών διεθνή προστασία θεωρείται και ο αλλοδαπός, ο οποίος εισέρχεται στην Ελλάδα, κατ' εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κανονισμού αριθ. 343/2003 του Συμβουλίου της Ε.Ε., για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας (L 050, 25.2.2003).

Γ) Πρόσφυγας, κατά τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, θεωρείται «κάθε πρόσωπο, το οποίο εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να θέσει αυτόν υπό την προστασία της χώρας ταύτης, ή εάν μη έχον υπηκοότητά τινά και ευρισκόμενος εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους αυτού διαμονής, δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου δεν επιθυμεί να επιστρέψει σε αυτήν».

Πολλές φορές η έννοια του πρόσφυγα συγχέεται με αυτή του μετανάστη. Σε αντίθεση με τους μετανάστες, οι πρόσφυγες δεν επιλέγουν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους αλλά

⁹«Πρόσωπο που δικαιούται επικουρική προστασία»: ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής που δεν πληροί τις προϋποθέσεις για να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, αλλά σε σχέση με τον οποίο υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστευτεί ότι, εάν ο ενδιαφερόμενος επιστρέψει στη χώρα της καταγωγής του ή, στην περίπτωση ανιθαγενούς, στη χώρα της προηγούμενης συνήθους διαμονής του, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη και που δεν είναι σε θέση, ή λόγω του κινδύνου αυτού, δεν επιθυμεί να θέσει τον εαυτό του υπό την προστασία της εν λόγω χώρας (άρθρο 2. Οδηγία 2011/95)

¹⁰Το άρθρο 15 του Π.Δ. 96/2008 αναφέρει επί λέξει: «1. Επικουρική προστασία δικαιούνται τα πρόσωπα τα οποία έχουν υποστεί ή κινδυνεύουν να υποστούν σοβαρή βλάβη. 2. Η σοβαρή βλάβη συνίσταται σε: α) θανατική ποινή ή εκτέλεση, ή β) βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία του αιτούντος στη χώρα καταγωγής του, ή γ) σοβαρή προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω βίας ασκούμενης αδιακρίτως σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης».

αναγκάζονται να φύγουν. Η καθοριστική διαφορά τους είναι ότι οι μετανάστες απολαμβάνουν την προστασία των αρχών της χώρας τους και αν αποφασίσουν να επιστρέψουν πίσω σε αυτήν θα συνεχίσουν να την απολαμβάνουν, ενώ στους πρόσφυγες αυτό δεν ισχύει.

Δ) Την ιδιότητα του *επί μακράν διαμένοντος* μπορεί να αποκτήσει ο ενήλικος υπήκοος τρίτης χώρας, ο οποίος διαμένει νόμιμα στην ελληνική επικράτεια για πέντε τουλάχιστον χρόνια. Επιπλέον πρέπει να πληροί σωρευτικά και τα παρακάτω κριτήρια: α) να διαθέτει για τον ίδιο και τα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειάς του σταθερούς και τακτικούς οικονομικούς πόρους, β) να διαθέτει πλήρη ασφάλιση ασθένειας καλύπτουσα και τα μέλη της οικογένειάς του, γ) να διαθέτει κατοικία, η οποία πληροί τις προδιαγραφές υγιεινής και δ) να πιστοποιηθεί ότι γνωρίζει επαρκώς την ελληνική γλώσσα, την ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας¹¹ (Παπαδημητροπούλου, 2012, σσ. 85-87).

2.3. Ασυνόδευτος ανήλικος

Ασυνόδευτος ανήλικος είναι «ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής που δεν έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του και ο οποίος, είτε εισέρχεται στην Ελλάδα χωρίς να συνοδεύεται από τον κατά το νόμο ή το έθιμο υπεύθυνο για την επιμέλειά του ενήλικο, είτε βρέθηκε χωρίς συνοδεία μετά την είσοδό του στη χώρα»¹².

Στη συνέχεια σημειώνονται κάποια από τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των ασυνόδευτων παιδιών που είναι αιτούντες άσυλο, των ασυνόδευτων παιδιών που είναι μετανάστες και των ασυνόδευτων παιδιών που είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων.

2.3.1. Ασυνόδευτα παιδιά αιτούντες άσυλο

Κάποια ασυνόδευτα παιδιά ταξιδεύουν με προορισμό την Ευρώπη ή εντός της Ευρώπης για να διαφύγουν τις διώξεις, την αναγκαστική στρατολόγηση, τις συρράξεις και τις αναταραχές. Ανεξάρτητα από την ηλικία, τη χώρα καταγωγής, τη μέθοδο και τη διαδρομή του ταξιδιού ή τη νόμιμη ή παράνομη είσοδο ή μετακίνησή τους στην Ευρώπη πρέπει να έχουν πάντα πρόσβαση στις διαδικασίες που διασφαλίζουν τη διεθνή προστασία, συμπεριλαμβανομένης της περίπτωσης όπου εξετάζεται εάν οι περιστάσεις που επικαλούνται πληρούν τα κριτήρια της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων. Ουδέποτε πρέπει να απομακρύνονται τα ασυνόδευτα παιδιά από τη χώρα υποδοχής, εάν προηγουμένως δεν έχει

¹¹ Στο ίδιο, άρθρα: 1 στοιχ. ζ, 67, 68 και 91 παρ. 1, όπως ισχύουν σήμερα.

¹² Άρθρο 1 στοιχ. θ Ν. 3386/2005, όπως ισχύει σήμερα.

εξεταστεί ενδελεχώς το αίτημά τους για άσυλο και δεν έχει καθοριστεί το βέλτιστο συμφέρον τους, σε πλαίσιο που διασφαλίζει τις θεμελιώδεις διαδικαστικές εγγυήσεις και τον εντοπισμό της διαρκούς και βιώσιμης λύσης που αρμόζει στην περίπτωση τους. Τα ασυνόδευτα παιδιά πρέπει να εξαιρούνται από τις ταχύρρυθμες διαδικασίες καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα και οι αποφάσεις επί των αιτημάτων τους για άσυλο πρέπει να λαμβάνονται σε εξατομικευμένη βάση ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών και το πνευματικό τους επίπεδο.

2.3.2. Ασυνόδευτα παιδιά μετανάστες

Κάποια ασυνόδευτα παιδιά ταξιδεύουν μόνα, ως μετανάστες, αναζητώντας διέξοδο στις σοβαρές και παρατεταμένες καταστάσεις φτώχειας και στερήσεων ή ευκαιρίες για καλύτερο και ασφαλέστερο μέλλον. Πολλά εξ αυτών είναι παιδιά χωρίς έγγραφα ταυτότητας ή διαμονής. Ουδέποτε πρέπει να απομακρύνονται από τη χώρα υποδοχής τα ασυνόδευτα παιδιά μετανάστες, εάν προηγουμένως δεν καθοριστεί ενδελεχώς το βέλτιστο συμφέρον τους, στο πλαίσιο της κατάλληλης διαδικασίας κατά την οποία συνεκτιμάται η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα καταγωγής τους. Ο καθορισμός του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και η αξιολόγηση της κατάστασής του στη χώρα καταγωγής του πρέπει να διεξάγονται από οργανώσεις ή φορείς που είναι εξειδικευμένοι και έχουν εμπειρία σε ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά, 2009).

2.3.3. Ασυνόδευτα παιδιά θύματα εμπορίας ανθρώπων

Τα παιδιά διακινούνται προς και εντός της Ευρώπης για εκμετάλλευση διαφόρων μορφών, συμπεριλαμβανομένων της πορνείας, της παραγωγής παιδικής πορνογραφίας, της επαιτείας, της κλοπής και άλλων μορφών εργασιακής εκμετάλλευσης. Τα κράτη οφείλουν να υιοθετήσουν μέτρα για την πρόληψη και την εξάλειψη της εμπορίας ανθρώπων και οφείλουν να διασφαλίσουν την ενημέρωση και την κατάρτιση/επιμόρφωση του προσωπικού των υπηρεσιών μετανάστευσης και των συνοριακών αστυνομικών υπηρεσιών, ώστε να εντοπίζουν τα παιδιά που ενδέχεται να είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων.

Τα παιδιά που είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων δεν πρέπει να θεωρούνται ή να αντιμετωπίζονται ως εγκληματίες. Αντίθετα, πρέπει να εξετάζονται κατά προτεραιότητα τα ζητήματα της προστασίας, της αρωγής και της αποκατάστασής τους. Ουδέποτε πρέπει να αναγκάζονται τα παιδιά να παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία σε βάρος των αυτουργών της εμπορίας ανθρώπων με αντάλλαγμα τη χορήγηση άδειας διαμονής. Οι αποφάσεις για τη χορήγηση προσωρινής ή μόνιμης άδειας διαμονής πρέπει να είναι σύμφωνες με το βέλτιστο

συμφέρον του παιδιού και να μην εξαρτώνται από τη συνεργασία με τις αρχές. Στα ασυνόδευτα παιδιά αυτής της κατηγορίας πρέπει να παρέχεται επαρκής χρόνος για να αποφασίσουν τη στάση που θα τηρήσουν όσον αφορά στη μαρτυρική τους κατάθεση, δεδομένου ότι χρειάζονται χρόνο για να δημιουργήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τους αρμόδιους επαγγελματίες και να αισθανθούν ασφάλεια. Στις αποφάσεις που τα αφορούν πρέπει να αναζητούνται και να λαμβάνονται υπόψη οι απόψεις και οι επιθυμίες τους και επιβάλλεται η λεπτομερειακή ενημέρωσή τους για τις διαδικασίες και τις συνέπειές τους σε γλώσσα που κατανοούν (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά, 2009, σσ. 20-21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων

Η έντονα αυξητική μεταναστευτική ροή προς την Ευρώπη παρακίνησε το ΣτΕ να αφυπνιστεί υπέρ της προστασίας των μεταναστών. Με Συστάσεις και Ψηφίσματα το ΣτΕ, προσπαθεί μέχρι σήμερα να ανταποκριθεί στις προκλήσεις του μεταναστευτικού ρεύματος. Παράλληλα, τα ίδια τα υποκείμενα της προστασίας, οι μετανάστες, όλο και περισσότερο διεκδικούν την νομική προστασία τους, εισάγοντας εκατοντάδες ατομικές προσφυγές εναντίον των κρατών-μελών ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Τέλος, οι διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν πυκνώσει τις σχετικές συλλογικές αναφορές τους ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Μέσω της ΕΣΔΑ, λοιπόν, του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (αναθεωρημένου ΕΚΧ), της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (ΕΣΚΒ) και των λοιπών συμβατικών κειμένων του, το ΣτΕ έχει διαμορφώσει ένα ισχυρό και συνεκτικό κανονιστικό πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

1. Μετανάστευση στην ευρωπαϊκή ήπειρο

1.1. Δικαίωμα αποδημίας

Το δικαίωμα αποδημίας, από ένα κράτος- μέλος προς άλλο κράτος-μέλος του ΣτΕ ή τρίτο κράτος, κατοχυρώνεται στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 2 του Τέταρτου -πρόσθετου στην ΕΣΔΑ- Πρωτοκόλλου, χωρίς να συναρτάται με την ιθαγένεια του απόδημου. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι:

«Κάθε άτομο είναι ελεύθερο να εγκαταλείψει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης της δικής του (χώρας)».

Ωστόσο, το δικαίωμα αποδημίας δεν είναι απεριόριστο, καθώς σχετική διάταξη της ΕΣΔΑ επιτρέπει μεν στο άτομο να αναχωρήσει προς εκείνο το κράτος της επιλογής του, στο οποίο μπορεί να γίνει δεκτό, αλλά αν το κράτος προορισμού δεν επιθυμεί την έλευσή του μπορεί να απαγορεύσει την αναχώρησή του υπό προϋποθέσεις χωρίς να παραβιάζει την ανωτέρα διάταξη.

Πέραν του γενικού κανόνα της ευθύνης των κρατών για όλα τα άτομα που βρίσκονται υπό την δικαιοδοσία τους (άρθρο 1 της ΕΣΔΑ), υφίστανται ειδικές περιπτώσεις όπου τα συμβαλλόμενα στην ΕΣΔΑ κράτη υποχρεούνται να παράσχουν άδεια εισόδου και παραμονής

στον μετανάστη ή να ματαιώσουν την απέλασή του ή την έκδοσή του διότι, διαφορετικά, θα παραβιαστούν θεμελιώδη δικαιώματά του¹³ (Κτιστάκης, 2014, σ. 34).

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, κατά την άσκηση του μεταναστευτικού ελέγχου, τα συμβαλλόμενα κράτη καλούνται να σέβονται την γενική απαγόρευση των διακρίσεων. Παρόμοια προστασία έναντι των διακρίσεων περιλαμβάνει και ο αναθεωρημένος ΕΚΧ. Το άρθρο Ε ορίζει τα ακόλουθα:

«Η απόλαυση των δικαιωμάτων που προβλέπονται από τον Χάρτη πρέπει να εξασφαλίζεται χωρίς διάκριση λόγω εθνικότητας, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκειότητας, πολιτικών ή άλλων απόψεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, υγείας, εθνικής μειονότητας, γέννησης ή άλλης κατάστασης».

1.2. Δικαιοδοσία των ευρωπαϊκών κρατών

Τα συμβαλλόμενα κράτη εγγυώνται στους μετανάστες την απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών της ΕΣΔΑ και είναι υπόλογοι ενώπιον του ΕΔΔΑ σε περίπτωση παραβίασής τους, εάν και εφόσον οι μετανάστες τελούν υπό την δικαιοδοσία τους. Η έννοια αυτή του γενικού διεθνούς δικαίου αναλύεται σε δικαιοδοσία επί προσώπου (*ratione personae*) και σε δικαιοδοσία επί εδάφους (*ratione loci*).

Ως προς την δικαιοδοσία *ratione personae*, όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται στην επικράτεια του συμβαλλόμενου κράτους απολαμβάνουν τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια, το λόγο ή τρόπο εισόδου στην επικράτεια, καθώς και το αν διαμένουν νόμιμα ή όχι σε αυτήν.

Τα ζητήματα που άπτονται της δικαιοδοσίας *ratione loci* είναι πιο σύνθετα. Ειδικότερα, βασική αρχή του διεθνούς δικαίου είναι ότι κάθε συμβατικό κείμενο εφαρμόζεται σε ολόκληρο το έδαφος¹⁴ του συμβαλλόμενου κράτους (Κτιστάκης, 2014, σ. 38). Τούτο ισχύει και για την ΕΣΔΑ. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι, είτε το ξένο έδαφος επί του οποίου διαβιούν τα προστατευόμενα πρόσωπα ελέγχεται αποτελεσματικά από το συμβαλλόμενο κράτος, είτε

¹³Όπως το δικαίωμα στην ζωή (άρθρο 2 ΕΣΔΑ), το δικαίωμα στην απαγόρευση των βασανιστηρίων, της απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (άρθρο 3 ΕΣΔΑ), το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) και το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής (άρθρο 13 ΕΣΔΑ).

¹⁴Ως έδαφος νοείται η χερσαία περιοχή του κράτους, η θαλάσσια περιοχή (εσωτερικά ύδατα και αιγιαλίτιδα ζώνη) αλλά και ο εναέριος χώρος.

τα ίδια τα πρόσωπα, αν και ευρισκόμενα επί ξένου εδάφους, έχουν τεθεί υπό τον αποτελεσματικό και αποκλειστικό έλεγχο του συμβαλλόμενου κράτους.

Τέλος, ακόμη πιο σύνθετη είναι η περίπτωση της ανοιχτής θάλασσας. Κατ' αρχάς, σύμφωνα με κανόνα του διεθνούς εθμικού δικαίου που βρίσκει την κωδικοποίησή του στο άρθρο 92 § 1 της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, τα πλοία στην ανοιχτή θάλασσα υπόκεινται στην αποκλειστική δικαιοδοσία του κράτους της σημαίας. Συνεπώς, όλα τα πρόσωπα που τυχόν θα επιβιβασθούν σε πλοίο στην ανοιχτή θάλασσα, αυτομάτως τίθενται υπό την δικαιοδοσία του κράτους σημαίας. Κατά δεύτερον, αν το συμβαλλόμενο στην ΕΣΔΑ κράτος επέμβει, μέσω των οργάνων του, επί ξένου πλοίου στην ανοιχτή θάλασσα και θέσει αυτό και τους επιβαίνοντες υπό τον αποτελεσματικό, αποκλειστικό και συνεχή έλεγχό του, τότε και πάλι οφείλει να εγγυηθεί τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ (Κτιστάκης, 2014, σσ. 40-41).

1.3. Προστασία στα σύνορα

Κατά την είσοδό τους στην χώρα, τα συμβαλλόμενα κράτη δεν επιτρέπεται να υποβάλουν τους μετανάστες σε ανάρμοστο και υπερβολικό σωματικό έλεγχο ή σε υποχρεωτικούς ιατρικούς ελέγχους. Αν, μάλιστα, τους θέσουν υπό κράτηση στα κέντρα υποδοχής, οι συνθήκες εκεί πρέπει να είναι οι ενδεδειγμένες κατά την νομολογία της ΕΣΔΑ και κατά τις υποδείξεις της Επιτροπής για την απαγόρευση των βασανιστηρίων.

Αξίζει να τονισθεί ότι τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν, επίσης, θετική υποχρέωση να προστατεύσουν τους μετανάστες από ιδιώτες (σωματέμπορους, δουλεμπόρους κλπ.) που παραβιάζουν τα δικαιώματά τους. Έτσι, λοιπόν, οφείλουν να έχουν εκσυγχρονίσει την νομοθεσία τους, να έχουν καθιερώσει κατάλληλους ελέγχους για παράνομη κράτηση από ιδιώτες και να εφαρμόζουν μέτρα επανόρθωσης για τα θύματα. Στην περίπτωση που έχουν ενημερωθεί για πιθανούς κινδύνους στέρησης της ελευθερίας μεταναστών από ιδιώτες, τα συμβαλλόμενα στην ΕΣΔΑ κράτη υποχρεούνται να λάβουν όλα τα εύλογα μέτρα για να προλάβουν ή να σταματήσουν την παραβίαση της ελευθερίας.

Σε απόφαση του ΕΔΔΑ απαριθμούνται και οι ελάχιστες υποχρεωτικές διαδικαστικές εγγυήσεις που πρέπει να απολαμβάνουν οι αιτούντες άσυλο:

- i) να ενημερώνονται επαρκώς αναφορικά με τις διαδικασίες και τα δικαιώματά τους σε γλώσσα που κατανοούν από εκπαιδευμένους διερμηνείς,
- ii) να δύνανται να επικοινωνούν, κατά τρόπο αξιόπιστο και εμπιστευτικό, με τις αστυνομικές και τις λοιπές αρμόδιες αρχές του συμβαλλόμενου κράτους,

(Κτιστάκις, 2014, σσ. 45-47)

2. Κράτηση μεταναστών

Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η κράτηση των μεταναστών, είτε κατά την είσοδό τους στην χώρα, είτε εκκρεμούσης της απέλασής τους, πρέπει να είναι σύμφωνη με την εθνική νομοθεσία και να μην είναι αυθαίρετη. Τα αρμόδια διεθνή όργανα έχουν καταστήσει σαφές ότι η κράτηση είναι όχι ο κανόνας αλλά η εξαίρεση¹⁵.

Σύμφωνα με έναν παραδεδομένο κανόνα του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, κάθε κρατούμενος έχει το δικαίωμα να πληροφορηθεί τους λόγους κράτησής¹⁶ του. Ο κρατούμενος πρέπει να πληροφορείται, σε γλώσσα που κατανοεί, τον χαρακτήρα και τους λόγους της κράτησής του, καθώς επίσης, την διαδικασία επανεξέτασης και προσβολής της απόφασης που τον αφορά. Οι κρατούμενοι, που επιθυμούν να αιτηθούν άσυλο, απολαμβάνουν του δικαιώματος πρόσβασης στην Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Το δικαίωμα επικοινωνίας με τους εκπροσώπους της πρέπει να μην πραγματοποιείται δημοσίως και όλα τα απαραίτητα μέσα επικοινωνίας μαζί τους να είναι διαθέσιμα στον κρατούμενο.

Οι μετανάστες που διαμένουν σε εγκαταστάσεις που φέρουν την ονομασία κέντρα «υποδοχής» ή «αναμονής» ή «διαμονής», αν και, τυπικά δεν βρίσκονται υπό κράτηση, μπορεί, εξαιτίας των περιορισμών της ελευθερίας της κυκλοφορίας τους και των συνεπειών τους, να θεωρηθεί ότι τελούν υπό κράτηση. Επίσης, τα κέντρα μεταναστών στις διεθνείς ζώνες των αεροδρομίων ή σε άλλες πύλες εισόδου της χώρας ενδέχεται να χαρακτηριστούν ως χώροι στέρησης της ελευθερίας (Κτιστάκις, 2014, σ. 50).

Ανεξάρτητα από την νομιμότητα της κράτησης, το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου προβλέπει ειδικές εγγυήσεις για τους μετανάστες-κρατούμενους. Οι εγγυήσεις αυτές αφορούν τον χώρο και το καθεστώς της κράτησής τους, τις συνθήκες κράτησής τους και τις προσφερόμενες κοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες. Η σημαντικότερη εγγύηση είναι η

¹⁵Μόνο όταν τεκμηριώνεται ότι τα υπόλοιπα εναλλακτικά περιοριστικά μέτρα, όπως ο κατ' οίκον περιορισμός ή η υποχρέωση τακτικής παρουσίας σε αστυνομικό τμήμα, δεν επαρκούν στην εξατομικευμένη περίπτωση του μετανάστη, επιτρέπεται η επιβολή του στερητικού της ελευθερίας μέτρου της κράτησης.

¹⁶Λαμβανομένων υπόψη των πραγματικών περιστατικών της κάθε υπόθεσης το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η πληροφόρηση του κρατούμενου πρέπει να γίνεται εντός των πρώτων ωρών της κράτησης αλλά όχι υποχρεωτικά ταυτόχρονα με την έναρξη της κράτησης. Έχει κριθεί, πάντως, ότι αν περάσουν εβδομήντα έξι (76) ώρες μέχρι να ενημερωθεί ο κρατούμενος, τότε παραβιάζεται το άρθρο 5 §2 της ΕΣΔΑ.

απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Σε περίπτωση παρατεταμένης κράτησης, οι μετανάστες πρέπει να κρατούνται σε ειδικώς σχεδιασμένα κέντρα κράτησης, υπό κατάλληλες αντικειμενικές συνθήκες, με καθεστώς προσαρμοσμένο στην νομική τους κατάσταση και εξειδικευμένη στελέχωση.

Σε κάθε περίπτωση, στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, η ίδια η κατάσταση του κρατουμένου (το φύλο, η ηλικία και η υγεία του) αυξάνει την ευθύνη του συμβαλλόμενου κράτους. Το ΕΔΔΑ έχει, άλλωστε, κρίνει ότι όσο μεγαλύτερο διάστημα διαρκέσει η κράτηση υπό τις ανωτέρω συνθήκες, τόσο πιο πιθανή είναι η διαπίστωση της κακομεταχείρισης. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση που ο μετανάστης-κρατούμενος βαρύνεται με άλλες ποινικές κατηγορίες ή καταδίκες, τότε ο πήχης της προστασίας του, αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης, χαμηλώνει.

Η σχετική περιπτωσιολογία για τις υπάρχουσες συνθήκες κράτησης είναι πλούσια: Η υπερβολική έλλειψη χώρου και ο υπερπληθυσμός¹⁷ στα κέντρα κράτησης, αλλά και ο συνδυασμός κακών συνθηκών διαβίωσης, όπως έλλειψη φυσικού φωτός και εξαερισμού, πρόσβαση σε τουαλέτες ή απουσία δραστηριοτήτων σε εξωτερικό χώρο, ενδέχεται να αποτελέσουν απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, ανεξαρτήτως της πρόθεσης των αρχών να ταπεινώσουν και να κακομεταχειριστούν τους κρατουμένους.

Ο συνδυασμός του ύπνου στο δάπεδο εκ περιτροπής, λόγω υπερπληθυσμού με τη στέρηση προαυλισμού και με βρώμικους χώρους υγιεινής στα κέντρα κράτησης, συντείνουν σε ένα επίπεδο ταλαιπωρίας που σαφώς παραβιάζει το δικαίωμα στον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Τέλος, η κράτηση αιτούντων άσυλο επί δύο μήνες σε προκατασκευασμένα κτίρια με κακές συνθήκες υγιεινής, απουσία εξαερισμού, χωρίς πρόσβαση σε τηλέφωνο, ισοδυναμεί με ταπεινωτική μεταχείρισή τους, λαμβανομένων υπόψη ότι υπέφεραν από ψυχολογικά και άλλα προβλήματα υγείας εξαιτίας βασανισμών που υπέστησαν στην χώρα προέλευσης (Κτιστάκης, 2014, σσ. 61-67).

¹⁷Υπό το φως της ΕΣΔΑ, η κράτηση υπέρμετρου αριθμού ατόμων σε δυσανάλογης έκτασης κτιριακές εγκαταστάσεις τεκμαίρεται ότι συνιστά ταπεινωτική μεταχείριση. Τρία είναι τα στοιχεία που εξετάζει το ΕΔΔΑ: α) αν κάθε κρατούμενος έχει ατομικό κρεβάτι στον θάλαμο, β) αν του αναλογούν, τουλάχιστον, τρία (3) τμ. επιφάνειας του θαλάμου και γ) αν η συνολική επιφάνεια του θαλάμου είναι τέτοια που επιτρέπει την άνετη κίνηση μεταξύ των επίπλων και των εγκαταστάσεων υγιεινής. Ειδικότερα για τους μετανάστες, όταν ο χώρος κράτησης που αντιστοιχεί σε κάθε κρατούμενο είναι λιγότερος από τρία (3) τμ., τότε τεκμαίρεται η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ αποκλειστικά λόγω υπερπληθυσμού. (Κτιστάκης, 2014, σσ. 67-69)

3. Κίνδυνος παραβίασης των δικαιωμάτων στο κράτος καταγωγής

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Έβδομου -πρόσθετου στην ΕΣΔΑ- Πρωτοκόλλου, ο όρος «απέλαση περικλείει κάθε μορφή ακούσιας απομάκρυνσης αλλοδαπού από την επικράτεια ενός ευρωπαϊκού κράτους, πλην της έκδοσης. Εν τούτοις, κατά το γενικό διεθνές δίκαιο, η απομάκρυνση αυτή δεν χρειάζεται να λάβει τυπική μορφή και, κυρίως, να είναι ευθεία: μπορεί να είναι άτυπη και έμμεση» (Κτιστάκης, 2014, σ. 90).

Η αρχή της μη επαναπροώθησης απαγορεύει στα κράτη να μετακινούν αλλοδαπούς σε κράτος όπου διατρέχουν τον κίνδυνο δίωξης ή σοβαρής παραβίασης των δικαιωμάτων τους. Πρόκειται για θεμελιώδη αρχή του διεθνούς δικαίου και, ίσως, ο ισχυρότερος περιορισμός στο δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν την είσοδο στο έδαφος τους και να απελαύνουν αλλοδαπούς. Το άρθρο 33 της Σύμβασης περί του καθεστώτος των προσφύγων ορίζει την μη επαναπροώθηση «ως απαγόρευση της απέλασης ή της επιστροφής του πρόσφυγα». Στο διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, νομική βάση για την αρχή της μη επαναπροώθησης αποτελεί η υποχρέωση των κρατών να αναγνωρίζουν, να εξασφαλίζουν και να προστατεύουν τα δικαιώματα όλων όσων βρίσκονται υπό την δικαιοδοσία τους. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η αρχή της μη επαναπροώθησης στοχεύει στην προστασία των «θεμελιωδών αξιών των δημοκρατικών κοινωνιών». Η υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να σέβονται και να διασφαλίζουν τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ για κάθε άτομο που βρίσκεται υπό την δικαιοδοσία τους συνεπάγεται τη δέσμευση να μην εκδίδουν, να μην απελαύνουν, να μην διώχνουν ή να μην απομακρύνουν άτομο από το έδαφος τους, όταν υπάρχουν βάσιμες υποψίες πραγματικού κινδύνου¹⁸ ανεπανόρθωτης ζημιάς, κατά την έννοια των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ, στο τελικό κράτος επαναπροώθησης (άμεση επαναπροώθηση) ή στο ενδιάμεσο κράτος πριν την τελική επαναπροώθηση (έμμεση επαναπροώθηση). Επιπρόσθετα, η επαναπροώθηση μετανάστη σε κράτος, στο οποίο διατρέχει τον κίνδυνο παραβίασης της θρησκευτικής του ελευθερίας, απαγορεύεται από την ΕΣΔΑ. Το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου απαγορεύει, επίσης, τις συλλογικές απελάσεις. Βασική αρχή της απαγόρευσης των συλλογικών απελάσεων είναι η υποχρέωση των συμβαλλομένων στην ΕΣΔΑ κρατών να

¹⁸Για να εκτιμηθεί η σοβαρότητα του κινδύνου, πρέπει να προσκομισθούν ουσιαστικές και πειστικές αποδείξεις της προσωπικής διακινδύνευσης του μετανάστη-προσφεύγοντος. Όταν αυτό συμβεί, τότε το ΕΔΔΑ οφείλει να τις αξιολογήσει, εστιάζοντας στις προβλέψιμες συνέπειες της απομάκρυνσης του προσφεύγοντος από το συμβαλλόμενο της ΕΣΔΑ κράτος (Κτιστάκης, 2014, σ. 101).

εξετάζουν κάθε περίπτωση σε ατομική βάση, κατά τρόπο δίκαιο και αντικειμενικό (Κτιστάκις, 2014, σσ. 91-92, 107, 116).

4. Κοινωνική ενσωμάτωση

Εντύπωση προκαλεί ότι ο μέσος μετανάστης αποκλείεται από την απόλαυση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Και τούτο διότι μόνον εκείνοι οι μετανάστες, υποχρεωτικά υπήκοοι των συμβαλλομένων κρατών, που εισέρχονται νομίμως ή διαμένουν νομίμως σε ευρωπαϊκό κράτος, αναγνωρίζονται ως υποκείμενα των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει ο αναθεωρημένος ΕΚΧ. Επομένως, η μεγάλη ομάδα των παράτυπων μεταναστών ή των νομίμως εισερχομένων μεταναστών σε ευρωπαϊκή χώρα χωρίς όμως να διαθέτουν την ιθαγένεια ενός εκ των μελών του ΣτΕ, τίθενται εκτός προστασίας.

Η προστασία από την έσχατη ένδεια, το δικαίωμα στην κατάλληλη στέγαση, το δικαίωμα στην υγεία, στην κοινωνική ασφάλιση και αντίληψη καθώς και το δικαίωμα στην εκπαίδευση έχουν ιδιαίτερη σημασία για την καθημερινή αξιοπρεπή διαβίωση του μετανάστη υπό τις νέες συνθήκες που αντιμετωπίζει στο ευρωπαϊκό κράτος υποδοχής.

Το δικαίωμα σε κατάλληλη στέγαση αναγνωρίζεται μόνο στους υπηκόους των συμβαλλομένων στον αναθεωρημένο ΕΚΧ κρατών, εφόσον διαμένουν νομίμως και εργάζονται κανονικά στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους. Εντούτοις, κατ' εξαίρεση, έχει κριθεί ότι οι αλλοδαποί τρίτων κρατών απολαμβάνουν το συγκεκριμένο δικαίωμα διότι αυτό σχετίζεται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) έχει κρίνει ότι οι «κατάλληλες συνθήκες στέγασης» συνεπάγονται: α) ασφαλή κατοικία από άποψη υγείας και υγιεινής, π.χ. να διαθέτει όλες τις βασικές παροχές όπως νερό, θέρμανση, διάθεση απορριμμάτων, εγκαταστάσεις αποχέτευσης, ηλεκτρικό, κλπ., και συγκεκριμένοι κίνδυνοι, όπως η παρουσία μόλυβδου ή αμιάντου, να βρίσκονται υπό έλεγχο, β) κατοικία χωρίς πρόβλημα υπερπληθυσμού, της οποίας το μέγεθος είναι κατάλληλο για τον αριθμό και τη σύνθεση των ατόμων που κατοικούν και γ) κατοικία με εξασφαλισμένο μίσθωμα που προστατεύεται από το νόμο (άρθρου 31§2) (Κτιστάκις, 2014, σσ. 135-142).

Επιπρόσθετα, στο άρθρο 11 του αναθεωρημένου ΕΚΧ, αναγνωρίζεται ως στόχος της πολιτικής των συμβαλλομένων κρατών:

«το δικαίωμα κάθε προσώπου να επωφελείται από κάθε μέτρο που του επιτρέπει να απολαμβάνει το υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας».

Όσον αφορά το δικαίωμα πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη¹⁹, κριτήριο για ένα πετυχημένο σύστημα υγειονομικής φροντίδας είναι η αποτελεσματική πρόσβαση κάθε ατόμου σε αυτό. Ειδικά για τις ευπαθείς ομάδες, η ΕΕΚΔ έχει διευκρινίσει ότι το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής του αναθεωρημένου ΕΚΧ δεν πρέπει να επηρεάζει τους ευπαθείς και ότι, βάσει άλλων διεθνών συμβάσεων που έχουν επικυρώσει όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, κυρίως την ΕΣΔΑ, τα δικαιώματα του αναθεωρημένου ΕΚΧ πρέπει να επεκτείνονται και σε αλλοδαπούς χωρίς καμία διάκριση. Περαιτέρω, οι δαπάνες για υγειονομική περίθαλψη δεν πρέπει να βαραίνουν οικονομικά σε υπερβολικό βαθμό τους πολίτες (Κτιστάκις, 2014, σσ. 148-150).

Σχετικά με το δικαίωμα σε εκπαίδευση, κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 17 του αναθεωρημένου ΕΚΧ και στο άρθρο 2 του πρώτου -πρόσθετου στην ΕΣΔΑ- πρωτοκόλλου. Σύμφωνα με το άρθρο 17 του αναθεωρημένου ΕΚΧ, τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν:

«να εξασφαλίζουν στα παιδιά και στα νεαρά πρόσωπα, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων τους, την φροντίδα, την υποστήριξη, την εκπαίδευση και την κατάρτιση που απαιτείται, ιδιαίτερα με την ίδρυση ή διατήρηση δομών ή υπηρεσιών, που να ανταποκρίνονται σε αυτό το σκοπό», ιδίως δε, *«να εξασφαλίζουν στα παιδιά και τα νεαρά πρόσωπα δωρεάν πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς και να ενθαρρύνουν την τακτική φοίτηση στο σχολείο».*

Το Παράρτημα του αναθεωρημένου ΕΚΧ διευκρινίζει ότι οι ανωτέρω ρυθμίσεις αφορούν κάθε άτομο, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών, κάτω των 18 ετών, εκτός εάν βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας το όριο ενηλικίωσης είναι ακόμη μικρότερο των 18 ετών. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 17 §2 του αναθεωρημένου ΕΚΧ, η πρωτοβάθμια και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση πρέπει να είναι δωρεάν.

Το ΕΔΔΑ έχει αναγάγει το δικαίωμα στην εκπαίδευση σε μία από «τις πιο θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που απαρτίζουν το ΣτΕ». Ο θεμελιώδης χαρακτήρας του υπαγορεύει στα συμβαλλόμενα κράτη την υποχρέωση να επιτρέπουν την πρόσβαση στην σχολική εκπαίδευση και των μαθητών εκείνων που οι γονείς τους είναι παράτυποι μετανάστες (Κτιστάκις, 2014, σσ. 157-161).

¹⁹Επιπλέον, η ΕΕΚΔ έχει καθιερώσει μία σειρά από δείκτες για την εκτίμηση του συνολικού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης μίας χώρας, όπως το προσδόκιμο ζωής, οι κύριες αιτίες θανάτου και η βρεφική και μητρική θνησιμότητα.

Τέλος, η οικογενειακή επανένωση εντάσσεται στον κύκλο εκείνων των δικαιωμάτων που χαρακτηρίζουν την (ελεύθερη) ενσωμάτωση του μετανάστη στην χώρα υποδοχής. Όταν ο μετανάστης σταθεροποιήσει την διαμονή του στο ευρωπαϊκό κράτος υποδοχής, τότε επιδιώκει να εγκατασταθεί εκεί και η οικογένειά του. Πρόκειται για την οικογενειακή επανένωση, η οποία έχει τις ρίζες της στο άρθρο 16 §3 ΟΔΔΑ:

«η οικογένεια είναι το φυσικό και θεμελιώδες στοιχείο της κοινωνίας και πρέπει να προστατεύεται από την κοινωνία και το κράτος»

Σύμφωνα με το Παράρτημα του αναθεωρημένου ΕΚΧ,

«οι όροι "οικογένεια του μετανάστη εργαζομένου" αναφέρονται, τουλάχιστον, στην σύζυγο του εργαζομένου και στα άγαμα τέκνα του, εφόσον αυτά θεωρούνται ανήλικα κατά την νομοθεσία του κράτους υποδοχής και εξαρτώνται από τον μετανάστη εργαζόμενο».

Το ΕΔΔΑ έχει προχωρήσει σε έναν πιο δυναμικό ορισμό, λαμβάνοντας υπόψη του τις κοινωνικές αλλαγές, διακρίνοντας δύο ειδών οικογενειακούς δεσμούς: εκείνους μεταξύ παιδιών και γονέων και εκείνους μεταξύ ενηλίκων. Αναφορικά με την πρώτη περίπτωση, το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι οι οικογενειακοί δεσμοί μεταξύ παιδιών και γονέων ισχύουν *«από τη στιγμή της γέννησης»*. Σε μία υπόθεση μεταναστών, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι ο οικογενειακός δεσμός συνεχίζει να υφίσταται ακόμη και όταν τα παιδιά είναι ενήλικα, αρκεί να αποδεικνύεται ότι εξαρτώνται άμεσα από τους γονείς τους. Ως προς την δεύτερη περίπτωση, αναγνωρίζεται οικογενειακός δεσμός μεταξύ των ετερόφυλων και των ομόφυλων ζευγαριών, είτε έχουν τελέσει γάμο, είτε απλώς συμβιώνουν. Σε μεταγενέστερη Σύσταση, ακολουθώντας την νομολογία του ΕΔΔΑ, η ΚΣΣτΕ προτείνει μία πιο προοδευτική ερμηνεία της έννοιας της οικογένειας, εντάσσοντας σε αυτήν *«τα ανύπαντρα ζευγάρια, συμπεριλαμβανομένων των ομόφυλων σχέσεων, των παιδιών εκτός γάμου, των παιδιών υπό κοινή επιμέλεια, των εξαρτωμένων νέων ενηλίκων και των εξαρτωμένων γονέων»*

Πιο ειδική είναι η ρύθμιση του άρθρου 19 §6 του αναθεωρημένου ΕΚΧ, το οποίο διασφαλίζει το δικαίωμα των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους για προστασία, υποχρεώνοντας, μεταξύ άλλων, τα συμβαλλόμενα κράτη:

«να διευκολύνουν, κατά το δυνατόν, την επανασύνδεση της οικογένειας του μετανάστη εργαζόμενου στον οποίο έχει επιτραπεί να εγκατασταθεί στο έδαφος τους».

Ωστόσο, αν και αφορούν την οικογενειακή επανένωση, οι ανωτέρω εγγυήσεις δεν προστατεύουν τους αλλοδαπούς τρίτων κρατών, που αποτελούν και το μεγάλο τμήμα του μεταναστευτικού ρεύματος, αλλά μόνον τους υπηκόους των συμβαλλομένων κρατών, εφόσον, μάλιστα, διαμένουν νομίμως ή εργάζονται κανονικά σε ένα από αυτά, υπό την επιφύλαξη των γνωστών εξαιρέσεων για τους πρόσφυγες και τους ανιθαγενείς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Παιδική ηλικία και δικαιώματα του παιδιού

1. Η ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο

Όπως αναφέρει η Μουσούρου «η ηλικία, ως χρόνος που διανύθηκε από την γέννηση, είναι ένα βιολογικό χαρακτηριστικό, που παραπέμπει στην διαδικασία ανάπτυξης, ωρίμανσης και φθοράς κάθε ζωντανού οργανισμού και επηρεάζεται από την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική πραγματικότητα. Η κοινωνική σημασία της ηλικίας διαφοροποιείται στον χώρο και τον χρόνο καθώς κάθε κοινωνία και σε κάθε στάδιο της εξέλιξής της (επανα)προσδιορίζει τις υποχρεώσεις που κάθε ηλικία συνεπάγεται, τις συμπεριφορές που της αρμόζουν και την πολιτική η οποία την αφορά» (Μουσούρου, Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών, 2005, σσ. 13-14). Όπως σημειώνει ο Giddens, οι περίοδοι στη ζωή του ανθρώπου προσδιορίζονται τόσο βιολογικά όσο και κοινωνικά και «τελούν υπό την επίδραση πολιτιστικών διαφορών αλλά και υλικών συνθηκών της ζωής των ανθρώπων σε δεδομένους τύπους κοινωνίας» (Giddens, 2002, σ. 9). Σήμερα ξεχωρίζουμε συνήθως εννέα φάσεις ή περιόδους στη ζωή του ανθρώπου και ανάλογα με την ηλικία του, τον θεωρούμε: Βρέφος (0-1 έτους), νήπιο (1-5 ετών), παιδί (6-14 ετών), έφηβο (12-17 ετών), νέο (15-24 ετών), νέο ενήλικα (25-34 ετών), ενήλικα (35-64 ετών), υπερήλικα: τρίτη ηλικία (65- 74 ετών) και τέταρτη ηλικία (75 ετών και άνω).

Οι ηλικίες που προσδιορίζουν τις φάσεις είναι συχνά ενδεικτικές (πχ εφηβεία) ή συμβατικές (πχ τρίτη ή τέταρτη ηλικία) καθώς παραπέμπουν σε βιολογικά γεγονότα που διαφοροποιούνται ανάλογα με το κλίμα, τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, τις ατομικές ιδιοσυγκρασίες. Για παράδειγμα, η παιδική ηλικία θεωρείται ότι τελειώνει με το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Δηλαδή στις περισσότερες χώρες κατά το 15^ο έτος ή νωρίτερα (12^ο έτος) ή και αργότερα το 18^ο. Είναι ενδιαφέρον ότι τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στο επίπεδο της ΕΕ, ως «παιδιά» καταγράφονται πλέον τα κάτω των 18 ετών άτομα, ενώ μόλις πριν από λίγα χρόνια τα κάτω των 15 ετών.

Οι φάσεις από τους κοινωνικούς επιστήμονες περιορίζονται σε τέσσερις και ο πληθυσμός διακρίνεται σε παιδιά, νέους, μεσήλικες και υπερήλικες. Η παιδική ηλικία θεωρείται μεν ότι είναι ξεχωριστή από τη βρεφική και τη νηπιακή και ότι τελειώνει με την εφηβεία, αλλά οι περισσότεροι κοινωνικοί επιστήμονες προτιμούν να αντιμετωπίζουν την ηλικία αυτήν ως ενιαία, εντάσσοντας μάλιστα σε αυτήν από την βρεφική έως και μεγάλο μέρος της εφηβείας. Η παιδική ηλικία γίνεται επομένως μια κοινωνική κατηγορία, η οποία περιλαμβάνει άτομα διαφόρων ηλικιακών κατηγοριών (Μουσούρου, 2005, σσ. 16-18).

2. Η θεωρία της παιδικής ηλικίας

Σήμερα υπάρχει ομοφωνία ότι η έννοια «παιδική ηλικία» εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 18ο αιώνα στο πλαίσιο της αναδιαμόρφωσης της αστικής κοινωνίας των πόλεων της δυτικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτής της περιόδου παιδί θεωρείται ένα ανήλικο άτομο, στο οποίο ο κόσμος των ενηλίκων παρέχει ένα είδος αναπτυξιακής βοήθειας, προκειμένου αυτό να καταστεί κάποτε ένα αυτόνομο, συνειδητοποιημένο άτομο βάσει μιας θεσμικά εξασφαλισμένης εκπαίδευσης (Πανταζής, 2009, σσ. 93-97).

Ο Γάλλος ιστορικός Φιλίπ Αριές (Aries, 1990) υποστήριξε πως η παιδική ηλικία, ως μια ξεχωριστή φάση ανάπτυξης, δεν υπήρχε πριν από τον Μεσαίωνα. Στους πίνακες της Μεσαιωνικής Ευρώπης τα παιδιά εμφανίζονται ως «μικροί ενήλικες», με ώριμα πρόσωπα και ρούχα όπως και των μεγαλύτερών τους. Τα παιδιά συμμετείχαν στις ίδιες δραστηριότητες με τους ενήλικες και δεν είχαν ξεχωριστά παιχνίδια.

Πιο συγκεκριμένα, τον 15^ο αιώνα κάποια αντίληψη του παιδιού διατυπώνεται στο πλαίσιο της αντίληψης της οικογένειας και εμφανίζεται στις ανώτερες τάξεις η έννοια του «χαϊδεμένου» (από την οικογένειά του) παιδιού αλλά και η έννοια του ηθικά ευάλωτου παιδιού, η οποία κυριαρχεί στην αντιμετώπιση της παιδικής ηλικίας από την Εκκλησία. Στο τέλος του 17^{ου} αιώνα τρεις τάσεις διαμορφώνουν σταδιακά την ξεχωριστή θέση του παιδιού στην σύγχρονη κοινωνία: α) η διάκριση του ιδιωτικού από το δημόσιο βίο και η σημασία στην οικειότητα και στην ασφάλεια που συνεπάγεται η οικογένεια, β) κυριαρχία της έκφρασης τρυφερότητας στις οικογενειακές σχέσεις (κυρίως στις σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών), γ) η έμφαση στην σημασία της εκπαίδευσης και της παιδαγωγικής. Τα παραπάνω ισχύουν κυρίως για την τάξη των ευγενών και μετέπειτα για την ανώτερη αστική τάξη. Εφεξής το παιδί απασχολεί καθαυτό και δεν το προσέχουν μόνο όταν γίνεται ενοχλητικό ή διασκεδαστικό. Μεταβάλλεται ριζικά τόσο η στάση των γονέων απέναντι στα παιδιά όσο και ο γονεϊκός ρόλος. Σταδιακά διαμορφώνεται η αντίληψη μιας «πρέπουσας» συμπεριφοράς, που είναι συνειδητή, ελεγχόμενη και με συγκεκριμένο εκπαιδευτικό στόχο, ενώ παράλληλα επικρατεί η άποψη ότι ο γονέας (ο πατέρας) δεν επιβάλλεται με τον φόβο αλλά με την υπογράμμιση στο παιδί της ανάγκης αποφυγής του λάθους²⁰, λόγω των τύψεων που θα

²⁰Στην προτεσταντική πουριτανική ηθική, το λάθος αυτό εντάσσεται στη λογική τόσο του προπατορικού αμαρτήματος όσο και της ατομικής δυνατότητας αλλά και της ευθύνης για την υπέρβασή του και την κατάκτηση της αρετής, κατάκτηση που συνιστά το κύριο καθήκον του χριστιανού. Στην πουριτανική σκέψη το παιδί είναι εγγενώς αμαρτωλό.

προκαλέσει η διάπραξή του (Μουσούρου, 2005, σσ. 25-26). Έχουμε όχι απλώς την «ανακάλυψη» της παιδικής ηλικίας αλλά και τον διαχωρισμό των παιδιών από τον κόσμο των ενηλίκων μέσω τόσο της αντίληψης της φύσης του παιδιού ως διαφορετικής όσο και της αντιμετώπισης της διαφορετικότητας αυτής με την εκπαίδευση, καθώς πλέον κύρια στοιχεία της αγωγής των δύο φύλων είναι η πειθαρχία και ο έλεγχος.

Τον 18^ο αιώνα καθώς η πουριτανική αντίληψη έχει εξασθενήσει, τα παιδιά εξακολουθούν μεν να θεωρούνται εκ φύσεως διαφορετικά από τους ενήλικες, αλλά η φύση τους νοείται ως ουδέτερη. Στην νέα αυτή αντίληψη, τα παιδιά είναι αθώα και αγνά. Ο Τζων Λοκ είχε υποστηρίξει ότι το παιδί είναι ένας άγραφος χάρτης (tabula rasa) πάνω στον οποίο η εμπειρία της ζωής διαμορφώνει τον άνθρωπο. Κατά τον Λοκ, κάθε παιδί γεννιέται με την ικανότητα να μάθει, να αποκτήσει και να ταξινομήσει εμπειρίες (Hockey & James, 1993, σ. 65). Έτσι ο τρόπος με τον οποίο θα εκπαιδευτεί το παιδί των αστών συνιστά καίριο ζήτημα, θέτοντας πλέον τις βασικές αρχές της αστικής εκπαίδευσης: εκκοσμίκευση (απαλλαγή από τον ασφυκτικό έλεγχο της Εκκλησίας στην παιδεία), επαγγελματισμός (ανάπτυξη δεξιοτήτων και απόκτηση γνώσεων απαραίτητων για μια συνεπή επαγγελματική δραστηριότητα), ηθική πλαισίωση (με την διαμόρφωση «υγιών» μελών της κοινωνίας). Βασικό μέλημα του σχολείου ήταν οι μελλοντικοί πολίτες να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, όπου μέσω της διδασκαλίας της ανάγνωσης, της γραφής και της αριθμητικής, θα είναι σε θέση να διαβάζουν τους νόμους, να απευθύνονται στις αρχές εγγράφως για τα αιτήματά τους, αλλά και να πραγματοποιούν συναλλαγές σε μια εκχρηματισμένη αγορά (Μελετιάδης, 2012, σ. 65).

Κατά τον 19^ο αιώνα η οικογένεια τοποθετείται στο επίκεντρο της ζωής και «ανακαλύπτεται» η νεότητα αλλά και η σύγκρουση των γενεών. Παράλληλα, ενισχύεται ο εκπαιδευτικός και κοινωνικοποιητικός ρόλος της οικογένειας ενώ ο ρόλος του πατέρα γίνεται έντονα εκπαιδευτικός. Πρόκειται για εξελίξεις οι οποίες ελάχιστα αφορούν τα κατώτερα στρώματα καθώς τα παιδιά των στρωμάτων αυτών εξακολουθούν να μπαίνουν από νωρίς στην δουλειά και να υπόκεινται στην κοινωνική και ηθική διαπαιδαγώγηση της Εκκλησίας. Η φοίτηση στο σχολείο αρχίζει σταδιακά να καθίσταται υποχρεωτική (τουλάχιστον για τα αγόρια) και επιπλέον, μια σειρά ρυθμίσεων για την προστασία της παιδικής ηλικίας συζητούνται και θεσπίζονται (Μουσούρου, 2005, σ. 31). Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, «το παιδί- μαθητής αντιμετωπιζόταν ως ανθρωπάριο (homunculus), το οποίο θα έπρεπε να τελειοποιηθεί και να διορθωθεί μέσω της αγωγής, αφήνοντας παράλληλα στο απυρόβλητο τον

δάσκαλο με τις βάνουσες συμπεριφορές προς τα παιδιά και τις μεθόδους διδασκαλίας» (Μελετιάδης, 2012, σ. 63).

Τον 20^ο αιώνα στο ενδιαφέρον για το παιδί και τον νέο προστίθεται η επιθυμία επιστημονικής γνώσης για την παιδική ηλικία και την νεότητα. Αυτή η επιστημονική γνώση οδηγεί στην «ανακάλυψη» της εφηβείας, περιόδου ενδιάμεσης μεταξύ παιδικής ηλικίας και νεότητας, περιόδου έντονων συναισθηματικών αλλαγών, περιόδου εντάσεων και κρίσεων που οφείλονται αφενός σε αυτές τις αλλαγές και αφετέρου, στην δύναμη των πρώτων σεξουαλικών ορμών. Υπάρχουν όμως και άλλες ουσιαστικές εξελίξεις, όπως η καθολίκευση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η αύξηση της χρονικής της διάρκειας που ενδυναμώνουν σταδιακά τον κοινωνικοποιητικό ρόλο του σχολείου.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η εξέλιξη της θεωρίας για την παιδική ηλικία και η σημασία που δίνεται στο παιδί, σχετίζεται με την παιδεία που λαμβάνει και την θέση που κατέχει στην εκπαιδευτική διαδικασία, τα οποία διαφοροποιούνται στο πέρασμα του χρόνου. Όπως αναφέρει ο Μελετιάδης, *«οι μεταβολές στην παιδεία είναι αποτέλεσμα της συμπλοκής ευρύτερων πολιτισμικών παραγόντων, οι οποίες ενσωματώνουν ποικίλα στοιχεία από την εγχώρια παράδοση ή από άλλα κοινωνικά περιβάλλοντα και πάντοτε προϋποθέτουν τις συλλογικές εκφράσεις ή επιζητούν συναινέσεις»* (Μελετιάδης, 2012, σ. 53).

Κατά την Μουσούρου, η παιδική ηλικία φαίνεται να έχει σήμερα τέσσερα χαρακτηριστικά κοινά στις κοινωνίες του δυτικού (τουλάχιστον) κόσμου. Στις κοινωνίες αυτές, *«α) το παιδί διακρίνεται στον χώρο και τον χρόνο ως διαφορετικό, ως 'άλλο', β) το παιδί θεωρείται ότι έχει μια ιδιαίτερη φύση και ότι συνδέεται με την φύση, γ) το παιδί είναι αθώο και γι' αυτό δ) τρωτά εξαρτημένο»* (Μουσούρου, 2005, σ. 37).

3. Ιστορική εξέλιξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού

Αν και η ιδέα της κατανόησης των παιδιών ως ανθρώπων που «χαίρουν δικαιωμάτων» αναδύθηκε αργά, προϋπόθεσή της αποτέλεσε η αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων για το παιδί, όπως αναφέραμε νωρίτερα. Εντούτοις η ύπαρξη ιδιαίτερων δικαιωμάτων των παιδιών απέκτησε για πρώτη φορά νόημα μόνο μετά την εμφάνιση ενός κόσμου των παιδιών ξεχωριστού από εκείνου των ενηλίκων, ο οποίος απαιτούσε διαφορετικές ρυθμίσεις.

Μέχρι τώρα έχει δοθεί μικρή προσοχή στο γεγονός ότι ανεξαρτήτως των νόμων έτυχε να υπάρξουν επίσης πρωτοβουλίες εκ μέρους των ίδιων των παιδιών για διεκδίκηση ή για

επιβολή ορισμένων δικαιωμάτων²¹. Στην ιστορία των Δικαιωμάτων του Παιδιού διακρίνονται δύο βασικές τάσεις: Αφενός μία η οποία τονίζει την ανάγκη της προστασίας και αργότερα της διασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών ζωής για τα παιδιά και αφετέρου εκείνη η οποία αιτεί για αυτά ίσα δικαιώματα και ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία.

Η ανάγκη της προστασίας του παιδιού είχε καταρχήν ως σημείο αναφοράς τη βιοποριστική εργασία των παιδιών κατά τις απαρχές της καπιταλιστικής οικονομίας και κυρίως στα εργοστάσια και στα ορυχεία. Εδώ τα παιδιά βρίσκονταν εκτεθειμένα σε συνθήκες εκμετάλλευσης, ικανές όχι μόνο να καταστρέφουν τη ζωή τους αλλά και να επιφέρουν τον πρόωρο θάνατό τους. Οι πρώτες κρατικές ρυθμίσεις για την προστασία της παιδικής εργασίας κατά το 19ο αιώνα δε διαπνέονταν από την ιδέα των δικαιωμάτων του παιδιού αλλά αντικατόπτριζαν το ενδιαφέρον για την προστασία και την ανατροφή των παιδιών ως μελλοντικού δυναμικού²² του κράτους και της οικονομίας, καθώς επίσης και ως μελλοντικών στρατιωτών (Πανταζής, 2009).

Από τις αρχές του 20ου αιώνα, παράλληλα με τις προσπάθειες για τη σύναψη διεθνών συμβάσεων σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού, έκαναν επίσης την εμφάνισή τους σε ορισμένες χώρες διάφορα κινήματα που διεκδικούσαν ρητά το δικαίωμα των παιδιών για αυτοπροσδιορισμό αποτελώντας τη βάση των προσπαθειών για την επίτευξη μιας μεγαλύτερης συμμετοχής των παιδιών στα πολιτικά δρώμενα, καθώς και για την αναγνώρισή τους ως ισότιμων συμπολιτών. Στην πρωτοπορία των κινήματων για τα δικαιώματα του παιδιού θεωρείται ότι βρίσκεται ο σύλλογος «Ελεύθερη Εκπαίδευση των Παιδιών», που ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης του 1917/18 κάτω από την επίδραση διαφόρων δυτικοευρωπαϊκών κινήματων της νεολαίας και μεταρρυθμιστικών παιδαγωγικών ρευμάτων. Κατά την πρώτη Εθνική Συνέλευση της «Οργάνωσης για τον Πολιτισμικό Διαφωτισμό (Προλεταριακή Επιμόρφωση)» στην Μόσχα το 1919, κατατέθηκε μια «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού» που υπερέβαινε κατά πολύ όλους τους έως τότε

²¹ Παραδείγματος χάρη, ήδη το 1836 εργαζόμενα παιδιά απευθύνθηκαν στο αγγλικό κοινοβούλιο με το εξής αίτημα: «Σεβόμαστε τα αφεντικά μας και είμαστε πρόθυμοι να εργαστούμε για το βιοπορισμό το δικό μας και των γονιών μας, θέλουμε όμως περισσότερο χρόνο για ανάπαυση, για λίγο παιχνίδι και για να μάθουμε να διαβάζουμε και να γράφουμε. Δε θεωρούμε ότι είναι σωστό να πρέπει μόνο να εργαζόμαστε και να μοχθούμε από τη Δευτέρα το πρωί μέχρι το βράδυ του Σαββάτου, για να πλουτίζουν άλλοι. Αξιότιμοι κύριοι, ενημερωθείτε επακριβώς σχετικά με την κατάσταση μας!» (Πανταζής, 2009, σσ. 97-100).

²² Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και το ενδιαφέρον του αναδυόμενου εργατικού κινήματος να αφαιρέσει από τους καπιταλιστές επιχειρηματίες τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τα παιδιά ως φτηνό ανταγωνιστικό εργατικό δυναμικό έναντι των ενηλίκων, κρατώντας έτσι τους μισθούς των τελευταίων χαμηλούς.

ορισμούς των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ευρώπη. Η Διακήρυξη της Μόσχας απέβλεπε στην ενίσχυση της θέσης των παιδιών στην κοινωνία και στην ισότητα δικαιωμάτων με τους ενήλικες, ανεξάρτητα από την ηλικία των παιδιών. Τα δικαιώματα του παιδιού γίνονταν κατανοητά όχι ως δικαιώματα τα οποία μπορεί να διαχειρίζεται ο καθένας αλλά ως δικαιώματα τα οποία διαχειρίζονται τα ίδια τα παιδιά.

Η πρόταση για μια διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού δε στάθηκε δυνατό να επιβληθεί στη Συνέλευση της Μόσχας, αλλά επήλθε ένας νέος τρόπος σκέψης. Ως πρώτο μανιφέστο του νέου αυτού τρόπου σκέψης που έφερνε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τις ανάγκες των παιδιών στοχεύοντας σε μια παιδαγωγική «από το παιδί» θεωρείται το βιβλίο «Das Jahrhundert des Kindes» της Σουηδής παιδαγωγού και φεμινίστριας, Ellen Key, που δημοσιεύτηκε το 1900. Η Ellen Key αξίωσε με τη συλλογή δοκιμίων της «Liber Liebe und Ehe», που δημοσιεύτηκε το 1904 στα γερμανικά, δικαιώματα για τα παιδιά, που προκύπτουν από τη θεώρηση των συνθηκών διαβίωσής τους. Απαίτησε ίσα δικαιώματα για νόμιμα και εξώγαμα παιδιά, καθώς επίσης και το δικαίωμα των παιδιών σε σωματική ακεραιότητα και σεβασμό. Σύμφωνα με τη θέση της, τα παιδιά έχουν δικαίωμα να συμπεριφέρονται όχι μόνο καλά αλλά και άσχημα, να κάνουν τις δικές τους σκέψεις σχετικά με τα πράγματα και να έχουν δική τους κρίση και συναισθήματα (Πανταζής, 2009).

Σε αυτή την αισιόδοξη περίοδο, το 1924 η Πέμπτη Γενική Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών υιοθέτησε στη Γενεύη την πρώτη Διεθνή Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού. Η Διακήρυξη της Γενεύης αποτελεί ένα περιληπτικό κείμενο πέντε σημείων όπου τα κράτη-μέλη της Κοινωνίας των Εθνών *«αναλαμβάνουν ενώπιον της ανθρωπότητας την υποχρέωση»* να πράξουν το βέλτιστο για κάθε παιδί *«ανεξαρτήτως φυλής, εθνικότητας ή θρησκείας»*. Ενώ το άρθρο 1 διακηρύσσει το δικαίωμα κάθε παιδιού σε κατάλληλες συνθήκες για τη σωματική και πνευματική ανάπτυξή του, το άρθρο 2 αξιώνει βοήθεια για παιδιά τα οποία διάγουν ήδη δύσκολες καταστάσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 3 σε καταστάσεις ανάγκης πρέπει τα παιδιά να λαμβάνουν βοήθεια κατά προτεραιότητα σε σχέση με τους υπόλοιπους πολίτες και το άρθρο 4 αιτεί για τα παιδιά τη δυνατότητα να κερδίζουν τη ζωή τους, καθώς και την προστασία τους από κάθε μορφή εκμετάλλευσης. Τέλος, το άρθρο 5 προτείνει μια εκπαίδευση η οποία θα καθιστά τον άνθρωπο συνάνθρωπο.

Η Διακήρυξη δε λαμβάνει υπόψη τα δικαιώματα αυτά καθαυτά, αλλά τονίζει διάφορες υποχρεώσεις των ενηλίκων έναντι των παιδιών. Με τον προσανατολισμό της προς την

ευημερία και την κοινωνική πρόνοια δεν αφήνει περιθώριο για την αναγνώριση της αυτονομίας του παιδιού, της σημασίας των επιθυμιών και των αισθημάτων του ή του ενεργού ρόλου του στην κοινωνία. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα του παιδιού της Κοινωνίας των Εθνών δε διέθεταν όμως εκείνη την περίοδο καμιά διεθνή ισχύ και οι αντιλήψεις για την προώθηση και εφαρμογή τους δεν απέτρεψαν ούτε τη γενοκτονία εθνοτικών πολιτισμικών ομάδων από το φασισμό, ούτε τον περιορισμό άλλων δικαιωμάτων. Κάτω από τα ολοκληρωτικά καθεστάτα στην Ευρώπη και κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κατέρρευσαν τελικά οι βασικές αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Έτσι, στις 12 Απριλίου του 1942 οι ειδικοί εκπαίδευσης των 19 συμμετεχόντων κρατών στη Διάσκεψη της Νέας Εκπαίδευσης στο Λονδίνο υιοθέτησαν τον Παιδικό Χάρτη για τον Μεταπολεμικό Κόσμο (Children's Charter for the Post-War-World). Η Διακήρυξη αυτή παρέμεινε αρκετά αόριστη στις αξιώσεις της, πρόβαλε όμως σαφώς την άποψη ότι ένα καλό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών. Εκτός από μία ικανοποιητική μέριμνα για τα παιδιά η Διακήρυξη αξιώνει ίσες ευκαιρίες για όλα τα παιδιά και το δικαίωμα ολοήμερης σχολικής εκπαίδευσης. Το 1946 η Διεθνής Ένωση για την ευημερία των παιδιών (International Union for Child Welfare) που προέκυψε εν μέρει από τη Διεθνή Ένωση Σώστε τα Παιδιά (Save the Children International Union) επεδίωξε να αποκτήσει από τα μέλη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ECOSOC) των Ηνωμένων Εθνών αναγνώριση της Διακήρυξης της Γενεύης. Η συζήτηση για το εάν απαιτείται μια ειδική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού ή ενσωμάτωση αυτών στα ανθρώπινα δικαιώματα διήρκεσε εννέα ακόμη έτη, μέχρι τελικά την κατάθεση στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου 1959 μιας εκτεταμένης Διακήρυξης (Πανταζής, 2009).

Στο προοίμιο της διευρυμένης Διακήρυξης, ως επιχείρημα για την αναγκαιότητα πρόνοιας και περίθαλψης για το παιδί, συμπεριλαμβανομένης και της νομικής προστασίας, αναφέρεται ότι τα παιδιά είναι *«φυσικά και πνευματικά ανώριμα»*. Από την άλλη μεριά το παιδί αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ως νομική οντότητα. Ενώ η Διακήρυξη της Γενεύης αντιμετωπίζει ακόμη τα παιδιά ως αντικείμενα στα οποία *«πρέπει να δοθεί κάτι»*, το άρθρο 1 της Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών του 1959 δηλώνει ότι: *«Κάθε παιδί θα απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα που προβλέπονται σε τούτη τη Διακήρυξη»*. Εντούτοις και η Διακήρυξη αυτή - όπως εκείνη της Γενεύης του 1924 - απέμεινε μια επίκληση στην καλή θέληση, καθότι δεν ήταν ακόμη διεθνώς εναγώγιμη.

Παρόλα αυτά, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΣΔτΠ), προβλέπει συγκεκριμένες διεθνείς νομικές υποχρεώσεις ως προς τα παιδιά και παραθέτει μία σειρά από βασικές αρχές που αφορούν την προστασία τους:

- Βασικό μέλημα πρέπει να είναι *το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού*, σε όλες τις δράσεις που το επηρεάζουν, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών που ζητούν άσυλο ή που είναι πρόσφυγες (Άρθρο 3 σε συνδυασμό με το Άρθρο 22, ΣΔτΠ).

- Πρέπει να *αποφεύγονται οι διακρίσεις* για λόγους φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων απόψεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσιακής κατάστασης, αναπηρίας, γέννησης ή άλλης συνθήκης, ή με βάση το καθεστώς, τις δραστηριότητες, τις απόψεις ή τις πεποιθήσεις των γονιών του παιδιού, των κηδεμόνων του ή των μελών της οικογένειάς του (Άρθρο 2, ΣΔτΠ).

- Κάθε παιδί έχει *θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη* στο μέγιστο δυνατό βαθμό (Άρθρο 6, ΣΔτΠ).

- Τα παιδιά θα πρέπει να έχουν εξασφαλισμένο το *δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους* και να τους δίνεται «η δέουσα βαρύτητα», ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά τους (Άρθρο 12, ΣΔτΠ).

- Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην *οικογενειακή ενότητα* (μεταξύ άλλων, Άρθρα 5, 8 και 16, ΣΔτΠ) και το δικαίωμα να μην χωρίζουν από τους γονείς τους παρά την θέλησή τους (Άρθρο 9, ΣΔτΠ). Το Άρθρο 20§ 1 της ΣΔτΠ ορίζει ότι ένα παιδί που στερείται προσωρινά ή μόνιμα το οικογενειακό του περιβάλλον ή που για λόγους του δικού του βέλτιστου συμφέροντος δεν μπορεί να παραμείνει σε αυτό το περιβάλλον, έχει δικαίωμα *ειδικής προστασίας και αρωγής* από το κράτος. Το Άρθρο 20 §2 και 3 της Συνθήκης προβλέπει ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη, σε συμφωνία με το εθνικό τους δίκαιο, θα εξασφαλίζουν *εναλλακτική φροντίδα για αυτά τα παιδιά*. Σε αυτή συμπεριλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και παραμονή σε ανάδοχη οικογένεια ή, αν χρειασθεί, η τοποθέτηση σε κατάλληλα ιδρύματα για τη φροντίδα παιδιών. Όταν εξετάζονται οι διαθέσιμες επιλογές, θα πρέπει να επιδιωχθεί η επίτευξη μιας συνέχειας στην ανατροφή του παιδιού και να ληφθεί υπόψη το εθνικό, θρησκευτικό, πολιτισμικό και γλωσσικό του υπόβαθρο (Υπατη Αρμοστεία, 2012, σ. 34).

- Το Άρθρο 22 της ΣΔτΠ ζητά από τα Συμβαλλόμενα Κράτη να υιοθετήσουν τα κατάλληλα μέτρα έτσι ώστε τα παιδιά που επιδιώκουν να τους αναγνωρισθεί καθεστώς

πρόσφυγα ή που είναι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, είτε είναι συνοδευόμενα είτε όχι, να έχουν την κατάλληλη προστασία και αρωγή.

Σε θεσμικό επίπεδο η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δημιούργησε με απόφαση της το 1946 το Διεθνές Ταμείο για τις έκτακτες ανάγκες του παιδιού, το οποίο με μεταγενέστερη απόφαση του ίδιου οργάνου το 1953 ονομάστηκε ταμείο των Η.Ε. για το παιδί, γνωστό ως UNICEF. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1966 η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε υιοθέτησε δύο σημαντικές διεθνείς πράξεις: Το Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΣΑΠ) και το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά δικαιώματα (ΣΟΚΠ). Και στις δύο αυτές διεθνείς πράξεις περιλαμβάνονται διατάξεις που προστατεύουν ειδικά το παιδί. Συγκεκριμένα στο ΣΑΠ παρέχεται προστασία στα άρθρα 6§5 (απαγόρευση θανατικής ποινής για εγκλήματα που διαπράχθηκαν από άτομα κάτω των 18 ετών), 14§4 (ποινική διαδικασία για ανήλικες), 23§ 4 (προστασία παιδιών μετά τη διάλυση του γάμου), 24 (ειδική προστασία των παιδιών και δικαίωμα στο όνομα). Στο ΣΟΚΠ παρέχεται προστασία στα άρθρα 10 (προστασία οικογένειας, παιδιών και εφήβων), 12§2α (δικαίωμα στη φροντίδα της υγείας), 13 (δικαίωμα στην εκπαίδευση).

Η προστασία του παιδιού σε παγκόσμιο επίπεδο συμπληρώνεται με ρυθμίσεις που περιέχονται σε μια σειρά διεθνών συμβάσεων και αποφάσεων τόσο των οργάνων του ΟΗΕ όσο και των ειδικευμένων οργανώσεων των Η.Ε.. Ανάμεσα στις πιο σημαντικές αναφέρουμε ενδεικτικά: τη Σύμβαση κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση του 1960, τη Σύμβαση για τη συναίνεση στο γάμο, στο ελάχιστο όριο ηλικίας για γάμο και την καταχώρηση του γάμου του 1962, και πολλές άλλες που ενώ δεν μνημονεύουν συγκεκριμένη προστασία υπέρ του παιδιού καλύπτουν και τα παιδιά εφόσον προστατεύουν όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας. Οι διεθνείς αυτές πράξεις δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι σημαντικές διότι δεσμεύουν τα κράτη, ανεξάρτητα αν τις έχουν επικυρώσει όλα, στο μέτρο που ενσωματώνουν κανόνες του διεθνούς εθνικού δικαίου και της διεθνούς πρακτικής.

Σε περιφερειακό επίπεδο η προστασία του παιδιού περικλείεται σε δύο σημαντικές συμβάσεις, στην ΕΣΔΑ και στην Αμερικανική Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΑΣΔΑ). Το 1981 η περιφερειακή προστασία συμπληρώθηκε με την υιοθέτηση του Αφρικανικού χάρτη δικαιωμάτων του ανθρώπου και των λαών.

4. Προστασία της παιδικής ηλικίας στην Ελλάδα

Η ελληνική πολιτεία οφείλει να εξασφαλίζει σε όλα τα παιδιά²³ που κατοικούν στην Ελλάδα, ανεξαρτήτως εθνικότητας, το βασικό δικαίωμά τους να ζουν με αξιοπρέπεια και ασφάλεια. Επίσης οφείλει να λαμβάνει μέτρα που αποβλέπουν στην ομαλή σωματική, ψυχική και πνευματική ανάπτυξη τους. Κάθε παιδί πρέπει να εγγράφεται αμέσως μετά τη γέννηση του στο Ληξιαρχείο και να αποκτά όνομα και ιθαγένεια²⁴.

Επίσης, «κάθε παιδί, χωρίς διάκριση λόγω φυλής, χρώματος γένους, γλώσσας, θρησκείας, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας ή γέννησης, έχει δικαίωμα, έναντι της οικογένειάς του, της κοινωνίας και του ελληνικού κράτους, στα μέτρα προστασίας που απαιτεί η θέση του ως ανήλικου»²⁵.

Η προστασία της παιδικής ηλικίας αναγνωρίζεται από το Σύνταγμα²⁶ και από τη ΔΣΔΠ. Η προστασία αυτή εξειδικεύεται με σειρά διατάξεων της κοινής νομοθεσίας, όπως του Αστικού Κώδικα για τις σχέσεις γονέων και τέκνων, του Ποινικού Κώδικα για την επιεικέστερη μεταχείριση των ανήλικων δραστήων ποινικών αδικημάτων και του Ν. 3907/2011 που απαγορεύει την έκδοση απόφασης επιστροφής σε βάρος ανήλικου υπηκόου τρίτης χώρας, του οποίου οι γονείς του ή τα πρόσωπα που έχουν την επιμέλειά του διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα.

Η συνταγματική προστασία της νεότητας καλύπτεται όσον αφορά την ανήλικη νεότητα (μέχρι το 18^ο έτος, άρθρο 1 της Διεθνούς σύμβασης του ΟΗΕ 1989 για τα δικαιώματα του παιδιού) στο άρθρο 21Σ ενώ η ενήλικη στο άρθρο 21§3Σ. Οι ανήλικοι είναι φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων και δεν αποκλείονται από την ικανότητα να ασκήσουν αυτοπροσώπως ορισμένα απ' αυτά. Στην συνέχεια, θα γίνει αναφορά σε κάποια συνταγματικά δικαιώματα που αφορούν τα παιδιά.

α) Το δικαίωμα για σεβασμό της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2Σ)

Η ανθρώπινη αξία προστατεύεται από το Σύνταγμα μας για όλους τους ανθρώπους, Έλληνες ή όχι, ενήλικες ή μη. Τα παιδιά, λοιπόν, προστατεύονται και είναι απόλυτα σεβαστή η αξία του καθενός απ' αυτά όπως απόλυτα σεβαστή είναι και η αξία κάθε ανθρώπου.

²³Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού «παιδί θεωρείται κάθε ανθρωπίνον μικρότερο των δεκαοχτώ ετών».

²⁴Άρθρο 7 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού

²⁵Άρθρο 24 Δ.Σ.Α.Π.Δ.

²⁶Άρθρο 21 παρ. 1 και παρ. 3 Συντάγματος.

β) Το δικαίωμα για ισότητα ενώπιον του νόμου (άρθρο 4Σ)

Στο άρθρο 4 του Συντάγματος καθιερώνεται η συνταγματική αρχή της ισότητας και διακρίνεται σε νομική και πραγματική. Η νομική ισότητα κατοχυρώνεται αφού οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου και διακρίνεται σε θετική που είναι η αρχή της ίσης μεταχείρισης και σε αρνητική που είναι η απαγόρευση των διακρίσεων. Μέσα στην οικογένεια η αρχή της ισότητας παίζει σπουδαίο ρόλο αφού έχει ιδιαίτερη σημασία στη ρύθμιση των σχέσεων γονέων και τέκνων εκφραζόμενη ως αρχή της ίσης μεταχείρισης των παιδιών ανεξάρτητα από το φύλο και τις πεποιθήσεις. Η αρχή της ισότητας είναι αντικειμενική αρχή και θεμελιώδες δικαίωμα από την οποία απορρέουν άλλα θεμελιώδη δικαιώματα. Τέλος, η ισότητα διακρίνεται σε πολιτική, κοινωνική και οικονομική. Η πολιτική ισότητα αναγνωρίζεται μόνο για τους Έλληνες πολίτες άρα και για τα παιδιά αυτών, στην κοινωνική ισότητα περιλαμβάνονται όμως και οι αλλοδαποί, ενώ αντίθετα το Σύνταγμα μας δεν καθιερώνει οικονομική ισότητα.

γ) Το δικαίωμα στην ελευθερία (άρθρο 5§3Σ)

Η προσωπική ελευθερία του ανθρώπου είναι υλική, πνευματική και κοινωνική. Και στις τρεις εκφάνσεις της μπορούμε να αναγνωρίσουμε τον σεβασμό που πρέπει να απολαμβάνουν τα παιδιά από τους υπόλοιπους ανθρώπους του κοινωνικού συνόλου, από την οικογένεια τους και φυσικά από το κράτος. Τα παιδιά πρέπει να είναι ελεύθερα και να μην είναι υπόδουλα κανενός.

δ) Το δικαίωμα των παιδιών στην παιδεία (άρθρο 16Σ)

Παιδεία με την ευρύτερη έννοια του όρου είναι η καλλιέργεια του ανθρώπινου πνεύματος. Με τη στενότερη έννοια ο όρος παιδεία σημαίνει την εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα το εκπαιδευτικό σύστημα. Η συνταγματική προστασία της παιδείας αφορά και τις δύο έννοιες της. Η παιδεία αφορά την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου γι' αυτό κατά συνέπεια αποτελεί βασική προϋπόθεση για την άσκηση των δικαιωμάτων του πνευματικού χώρου(ελευθερία συνείδησης, γνώμης, πεποιθήσεων). Η παράγραφος 2 του άρθρου 16Σ ανάγει την παιδεία σε βασική αποστολή του κράτους και προσδιορίζει τους σκοπούς που αυτή οφείλει να υπηρετεί. Οι σκοποί αυτοί είναι η ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και η διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Οι σκοποί αυτοί αναφέρονται περισσότερο στην οργανωμένη μορφή της παιδείας, την εκπαίδευση, και λιγότερο στην παιδεία ως σύνθετη κοινωνική λειτουργία. Στο άρθρο 16§4Σ γίνεται αναφορά στο ότι όλοι οι Έλληνες

πολίτες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Φορείς του δικαιώματος της παιδείας είναι οι ανήλικοι αλλά και οι εκπαιδευτές τους. Στο Σύνταγμα ορίζεται ότι τα υποχρεωτικά χρόνια φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. Τόσο κατά την προσχολική ηλικία όσο και μετά τη συμπλήρωση του 16^{ου} έτους της ηλικίας η παιδεία δεν είναι υποχρεωτική. Συνεπώς καθιερώνεται η αρχή της υποχρεωτικής φοίτησης, αλλά το παιδί είναι επιπλέον ελεύθερο να επιλέξει αν θα εκπαιδευτεί σε δημόσιο ή ιδιωτικό εκπαιδευτήριο. Η ελευθερία καθορισμού του τρόπου που θα εκπαιδευτεί το ανήλικο παιδί ασκείται απ' αυτούς που έχουν κατά το νόμο την επιμέλεια του ανήλικου. Επομένως, εδώ ο ανήλικος δεν μπορεί να ασκήσει αυτοπρόσωπα το δικαίωμα του. Σύμφωνα με το νόμο 1566/1985 (δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης), όποιος έχει την επιμέλεια του προσώπου του ανήλικου και παραλείπει την εγγραφή ή την εποπτεία του ως προς τη φοίτηση τιμωρείται σύμφωνα με το άρθρο 458Π.Κ.

ε) Προστασία της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21Σ)

Στις διατάξεις του άρθρου 21Σ όπως και σε άλλα άρθρα του Συντάγματος, καταγράφεται μια σειρά από κοινωνικά δικαιώματα, την ύπαρξη των οποίων δεν μπορεί να αγνοεί το κράτος, το οποίο χαρακτηρίζεται ως κοινωνικό κράτος δικαίου. Η δυνατότητα αυτοπρόσωπης άσκησης των δικαιωμάτων αυτών, λαμβάνοντας ως προϋπόθεση την ικανότητα αυτοκαθορισμού του ατόμου, συναρτάται με την ωρίμανση της προσωπικότητας του ανήλικου.

5. Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού

Η ΔΣΔΠ έχει μεγάλη νομική αξία και ως εκ τούτου δεσμεύει όλα τα δημοκρατικά πολιτεύματα τόσο από άποψη διεθνούς όσο και εσωτερικού δικαίου. Πρόκειται για πράξη του Διεθνούς δικαίου που υπεγράφη στη Ν. Υόρκη στις 20/11/1989 και έχει νομική ισχύ.

Η εφαρμογή των διατάξεων της σύμβασης θα γίνεται με βάση την αρχή της μη-διάκρισης, όπως καθιερώνεται στο άρθρο 2 και σύμφωνα με την οποία τα κράτη-μέρη θα σέβονται τα δικαιώματα του παιδιού ανεξάρτητα απ' τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική, φυλετική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσιακή κατάσταση, την ανικανότητα, τη γέννηση ή άλλο καθεστώς. Η γενική αυτή προστασία καλύπτει κάθε μορφής διάκριση κατά του παιδιού, συμπεριλαμβανομένης και αυτής που βασίζεται στο καθεστώς ή στις δραστηριότητες των γονέων του, του κηδεμόνα του ή άλλων μελών της οικογένειάς του.

5.1. Το περιεχόμενο της Σύμβασης

Η Σύμβαση περιλαμβάνει ένα προοίμιο και 54 άρθρα που ομαδοποιούνται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος (άρθρα 1-41) είναι αφιερωμένο στα δικαιώματα του παιδιού. Στο δεύτερο μέρος (42-45) περιγράφεται ο μηχανισμός ελέγχου, ενώ στο τρίτο μέρος (άρθρα 46-54) παρατίθενται οι τελικές διατάξεις.

Στο προοίμιο γίνεται ειδική μνεία στο ρόλο που διαδραματίζει η οικογενειακή ζωή για το παιδί, χαρακτηρίζοντας την ως τη *«θεμελιακή ομάδα της κοινωνίας και το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και σωστή διαβίωση όλων των μελών της»*. Γίνεται αναφορά επίσης σε γενικές αρχές όπως *«η αναγνώριση της αξιοπρέπειας και της ισότητας των δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας»*, *«της αξιοπρέπειας και αξίας του ανθρώπου»*, στην *«ειδική προστασία που χρήζει η παιδική ηλικία»*.

Η Σύμβαση, στο άρθρο 1, δίνει τον ορισμό του παιδιού. Σύμφωνα μ' αυτόν, *«παιδί είναι κάθε ανθρώπινο ον κάτω των 18 ετών, εκτός και αν σύμφωνα με τους νόμους της χώρας του ενηλικιώνεται νωρίτερα»*. Η διάταξη αυτή τονίζει το ανώτατο όριο ηλικίας του παιδιού, μετά το πέρας του οποίου, θεωρείται πια ενήλικας, από την άλλη όμως, η Σύμβαση δεν αναφέρει πότε αρχίζει η προστασία του παιδιού.

Εκτός από τα συγκεκριμένα δικαιώματα που προστατεύει η Σύμβαση, θέτει και ορισμένες βασικές αρχές με επίκεντρο τη σωστή ανάπτυξη του παιδιού στα πλαίσια της οικογένειας του, την οποία με ρητή απαγόρευση της Σύμβασης (άρθρο 9) δεν θα πρέπει να αποχωρίζεται. Οι γονείς έχουν από κοινού την ευθύνη για τη σωστή ανατροφή και ανάπτυξη του παιδιού (άρθρο 18), θέτοντας πάνω απ' όλα το καλύτερο για το συμφέρον του. Στο έργο τους αυτό θα επικουρούνται από το κράτος, το οποίο θα τους παρέχει κάθε δυνατή βοήθεια και ιδιαίτερη πρόνοια θα ληφθεί για τα παιδιά των εργαζομένων γονέων. Στην περίπτωση που το παιδί αποχωριστεί από την οικογένεια του προσωρινά ή μόνιμα, διότι αυτό απαιτεί το συμφέρον του, τότε θα τυγχάνει προστασίας από το κράτος (άρθρο 20§1) και τους νόμους του (άρθρο 20§2). Η προστασία αυτή μεταφράζεται σε υιοθεσία του παιδιού ή εφόσον έχει κριθεί απαραίτητο, σε ειδικά ιδρύματα (άρθρο 20§3). Τα κράτη-μέρη θα λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την απαγόρευση της παράνομης μεταφοράς παιδιών στο εξωτερικό και τη μη επιστροφή τους (άρθρο 11). Τέλος, θα προστατεύσουν με κάθε μέσο την επανασύνδεση της οικογένειας καθώς και τις σχέσεις παιδιών και γονέων, όταν οι τελευταίοι διαμένουν σε διαφορετική χώρα (άρθρο 10).

5.2. Δικαιώματα του παιδιού που απορρέουν απ' τη Σύμβαση

Τα δικαιώματα που καλύπτει η Σύμβαση είναι:

- Το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 6§1). Τα κράτη-μέρη θα εξασφαλίζουν κατά το μέγιστο δυνατό τρόπο την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού (άρθρο 6§2). Το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα του ανθρώπου κατοχυρώνεται και στο άρθρο 3 της ΟΔΔΑ, το άρθρο 6 του ΣΑΠ, το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 4 της ΑΣΔΑ και άρθρο 4 του Αφρικανικού Χάρτη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των λαών.
- Το δικαίωμα σε όνομα (άρθρο 7§1)
- Το δικαίωμα στην ιθαγένεια (άρθρο 7§1).
- Το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του, των οποίων την φροντίδα θα απολαμβάνει (άρθρο 7§1).
- Το δικαίωμα σε μια ταυτότητα (άρθρο 8§1).
- Η ελευθερία έκφρασης (άρθρα 12 και 13§1). Οι απόψεις του παιδιού θα εκτιμώνται ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του. Οι απόψεις του θα εκφράζονται προφορικά, γραπτά, μέσω του τύπου ακόμη και μέσω της τέχνης, ανάλογα με την επιθυμία του παιδιού (άρθρο 13§1).
- Το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 14)
- Το δικαίωμα στην ελευθερία συνεταιρισμού και ειρηνικής συνάθροισης (άρθρο 15). Αποτελεί μια νομική βάση για να συστήσουν οι ανήλικοι εθελοντικές οργανώσεις και σχολικά σωματεία.
- Το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής, οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας (άρθρο 16), το οποίο περιλαμβάνει και την προστασία της τιμής και της φήμης του παιδιού από παράνομες ενέργειες. Απαγορεύεται κάθε μέτρο παρακολούθησης, καταγραφής και ελέγχου της ιδιωτικής και οικογενειακής συμπεριφοράς του παιδιού με οποιοδήποτε μέσο τεχνικό ή μη και γενικότερα οι κατ' οίκον έρευνες που διεξάγονται μόνο στην ποινική διαδικασία με παρουσία εκπροσώπου της δικαστικής εξουσίας, κάτι που δεν ισχύει στις διοικητικές έρευνες.
- Το δικαίωμα στην απόλαυση ενός υψηλού επιπέδου υγείας (άρθρο 24§1).
- Το δικαίωμα στην παρακολούθηση της ιατρικής θεραπείας (άρθρο 25).
- Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 26).

- Το δικαίωμα του παιδιού για ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής (άρθρο 27§1). Το δικαίωμα αυτό που ανήκει πρωταρχικά στους γονείς θα παρέχεται σύμφωνα με τη φυσική, πνευματική, ηθική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Τα Κράτη-μέρη θα προσφέρουν στους γονείς υλική βοήθεια και ενίσχυση μέσω προγραμμάτων, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διατροφή, την ένδυση και τη στέγαση των παιδιών (άρθρο 27§3).
- Το δικαίωμα στην εκπαίδευση (άρθρο 28). Το εν λόγω δικαίωμα αναγνωρίζεται σε όλα τα παιδιά με βάση την αρχή των ίσων ευκαιριών και με την υποχρέωση: 1) να παρέχεται υποχρεωτική στοιχειώδης εκπαίδευση δωρεάν, 2) ίση δυνατότητα πρόσβασης στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση με οικονομική βοήθεια όπου χρειαστεί, 3) ίση δυνατότητα πρόσβασης στην τεχνική, καθώς και 4) πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση.
- Το δικαίωμα στην απόλαυση του πολιτισμού, της θρησκείας και της γλώσσας του (άρθρο 30). Πρόκειται για δικαιώματα που τείνουν να καλύψουν παιδιά πολιτιστικής, θρησκευτικής και γλωσσικής μειονότητας αλλά ταυτόχρονα να προστατεύσουν και την ενότητα της οικογένειας.
- Το δικαίωμα στην ηρεμία και στην ανάπαυση (άρθρο 31). Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει τη συμμετοχή του παιδιού στο παιχνίδι και σε δημιουργικές δραστηριότητες ανάλογα με την ηλικία του. Ανάλογη είναι και η διάταξη του άρθρου 24 της ΟΔΔΑ, το οποίο κατοχυρώνει την ανάπαυση από την εργασία, καθώς και η διάταξη του 7δ του ΣΟΚΠ και 25 του ΕΚΧ.
- Το δικαίωμα να προστατεύεται από την οικονομική εκμετάλλευση και την επικίνδυνη εργασία (άρθρο 32). Τα Κράτη-μέρη θα λάβουν μέτρα για την προστασία του παιδιού από την επικίνδυνη εργασία. Συγκεκριμένα θα ορίσουν 1) κατώτατο όριο ηλικίας των παιδιών για εργασία, 2) τις ώρες εργασίας και τις συνθήκες εργασίας του παιδιού και 3) ποινές που θα επιβάλλονται από τη μη εφαρμογή της παρούσης διάταξης (άρθρο 32§2).
- Το δικαίωμα να προστατεύεται ως καταναλωτής (άρθρο 36). Το παιδί προστατεύεται από την εκμετάλλευση του ως καταναλωτής. Συνδέεται με τη διαρκώς αυξανόμενη επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των προτύπων που αυτά προβάλλουν.
- Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 37 α και β).
- Το δικαίωμα στην ειδική σωφρονιστική μεταχείριση (άρθρο 37§γ). Εφόσον το παιδί συλληφθεί, τα αρμόδια όργανα θα του φέρονται με σεβασμό και ανθρωπισμό και με

τρόπο που αρμόζει στην ηλικία του. Το παιδί δεν θα φυλακίζεται στο ίδιο κελί με ενήλικες, εκτός και αν αυτό θεωρηθεί ότι είναι συμφέρον για το ίδιο.

- Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη (άρθρο 37§δ).
- Το δικαίωμα του υπόδικου παιδιού σε μια αξιοπρεπή μεταχείριση (άρθρο 40).
- Η απαγόρευση πώλησης και εμπορίας παιδιών καθιερώνεται στο άρθρο 35 με απόλυτο τρόπο, με κάθε μορφή και για οποιοδήποτε σκοπό.

Τα Κράτη-μέρη θα βεβαιώνουν την εφαρμογή των ανωτέρω δικαιωμάτων σύμφωνα με την εσωτερική τους νομοθεσία και με τις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει κι από άλλες διεθνείς συνθήκες (άρθρο 7§2).

6. Παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού

Η σύγχρονη και ευαίσθητοποιημένη στο καθεστώς του παιδιού αντίληψη της δίωξης περιλαμβάνει διάφορες μορφές παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Για τον καθορισμό μιας πράξης, που αφορά παιδί, ως διωκτικής, είναι ουσιαστικής σημασίας η ανάλυση των κριτηρίων της ΣΔτΠ και άλλων σχετικών διεθνών κειμένων που προστατεύουν τα δικαιώματα των παιδιών. Η ΣΔτΠ αναγνωρίζει επίσης το δικαίωμα των παιδιών προσφύγων και των παιδιών αιτούντων άσυλο στην κατάλληλη προστασία και ανθρωπιστική βοήθεια (άρθρο 22).

Οι κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες των παιδιών είναι συχνά πιο επιτακτικές από εκείνες των ενηλίκων, κυρίως λόγω της εξάρτησής τους από τους ενήλικες και των μοναδικών αναγκών ανάπτυξής τους. Επομένως, η στέρηση όχι μόνον των ατομικών και πολιτικών αλλά και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων μπορεί να είναι εξίσου συναφής για την αξιολόγηση των ισχυρισμών φόβου δίωξης που εκφράζουν τα παιδιά. Εν προκειμένω εφίσταται η προσοχή στον τρόπο της αξιολόγησης των παραβιάσεων που έχει υποστεί το παιδί, καθώς δεν πρέπει να αξιολογούνται αυτομάτως ως σημαντικότερες κάποιες παραβιάσεις σε σχέση με άλλες, αλλά να εκτιμάται η συνολική επίπτωση της βλάβης στο ενδιαφερόμενο παιδί. Συχνά, η παραβίαση ενός δικαιώματος μπορεί να εκθέτει τα παιδιά στον κίνδυνο άλλων κακοποιήσεων. Για παράδειγμα, η στέρηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση ή σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο μπορεί να ενέχει αυξημένο κίνδυνο άλλων μορφών βλάβης, συμπεριλαμβανομένης της βίας και της κακοποίησης. Επιπλέον, η πρόσβαση και η απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων μπορεί να υπονομεύονται από μέτρα διακριτικής μεταχείρισης, που εξυπηρετώντας λόγους ή

σκοπούς πολιτικής, φύλου, φυλής ή θρησκείας πλήττουν συγκεκριμένη ομάδα παιδιών ή τους γονείς τους (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 2009, σ. 10).

Ενώ τα παιδιά μπορεί να αντιμετωπίζουν παρόμοιες με τους ενήλικες μορφές βλάβης, βιώνουν διαφορετικά τη σχετική εμπειρία. Πράξεις ή απειλές που ενδέχεται να μην πληρούν τις προϋποθέσεις της δίωξης για τους ενήλικες μπορεί να είναι διωκτικής φύσης για ένα παιδί λόγω του ότι είναι παιδί. Η ανωριμότητα, το ευάλωτο καθεστώς, οι μη ανεπτυγμένοι μηχανισμοί αντιμετώπισης διαφόρων καταστάσεων και η εξάρτηση καθώς και τα διαφορετικά στάδια της ανάπτυξης και τα εμπόδια στην ανάπτυξη των ικανοτήτων μπορεί να σχετίζονται άμεσα με τον τρόπο που ένα παιδί βιώνει τις εμπειρίες ή τους φόβους του.

Στην περίπτωση του παιδιού αιτούντα άσυλο η ψυχολογική βλάβη μπορεί να αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο, που επιβάλλεται να αξιολογηθεί. Τα παιδιά δοκιμάζονται ευκολότερα στις εχθρικές καταστάσεις, πιστεύουν σε ανύπαρκτες απειλές ή επηρεάζονται συναισθηματικά από τις ασυνήθιστες περιστάσεις. Οι μνήμες των τραυματικών εμπειριών μπορεί να σημαδέψουν ένα παιδί εκθέτοντάς το σε αυξημένο κίνδυνο μελλοντικής βλάβης. Επιπλέον, τα παιδιά είναι περισσότερο ευαίσθητα σε πράξεις που στοχεύουν πρόσωπα του στενού συγγενικού περιβάλλοντός τους. Η βλάβη που υπόμεινε κάποιο μέλος της οικογένειας μπορεί να προκαλέσει βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο στο παιδί. Για παράδειγμα, ένα παιδί που υπήρξε μάρτυρας βίας που ασκήθηκε σε βάρος του γονέα του ή που βίωσε την εξαφάνιση ή τη δολοφονία του γονέα του ή άλλου προσώπου από το οποίο εξαρτάται, μπορεί να έχει βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο δίωξης, παρότι δεν ήταν στόχος της βλαπτικής συμπεριφοράς. Επίσης, υπό προϋποθέσεις, μπορεί να συνιστά δίωξη, για παράδειγμα, ο αναγκαστικός χωρισμός του παιδιού από τους γονείς του, κατ' εφαρμογή της διακριτικής νομοθεσίας που ρυθμίζει ζητήματα επιμέλειας ή η κράτηση των γονέων του.

Η Εκτελεστική Επιτροπή του Προγράμματος της ΥΑΠ έχει αναγνωρίσει ότι στην περίπτωση των παιδιών συνιστούν ειδικότερες μορφές δίωξης η στρατολόγηση σε νεαρή ηλικία, η εμπορία παιδιών και η γυναικεία κλειτοριδεκτομή. Ενδεικτικά, άλλες περιπτώσεις δίωξης που πλήττει ειδικότερα τα παιδιά είναι η οικογενειακή και ενδο-οικογενειακή βία, ο εξαναγκασμός σε γάμο ή ο γάμος ανήλικων, η ειλωτεία ή η επικίνδυνη παιδική εργασία, η καταναγκαστική εργασία, η καταναγκαστική πορνεία και η παιδική πορνογραφία.

Είναι συνεχώς αυξανόμενη η συναίνεση για την απαγόρευση στρατολόγησης και χρησιμοποίησης παιδιών ηλικίας κάτω των 18 ετών προκειμένου να συμμετάσχουν σε

ένοπλες συγκρούσεις. Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο απαγορεύει τη στρατολόγηση και τη συμμετοχή παιδιών ηλικίας κάτω των 15 ετών σε διεθνείς ή μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις. Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου χαρακτηρίζει εγκλήματα πολέμου τη στρατολόγηση και τη χρησιμοποίηση παιδιών ηλικίας κάτω των 15 ετών στις ένοπλες δυνάμεις σε περίοδο ένοπλων συγκρούσεων (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 2009, σ. 12). Τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται να υιοθετήσουν κάθε εφικτό μέτρο για την απαγόρευση και την ποινικοποίηση της στρατολόγησης των νεαρών προσώπων και τη χρησιμοποίηση των παιδιών στρατιωτών από μη κρατικές ένοπλες ομάδες. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού τονίζει ότι

«... η στρατολόγηση παιδιών (συμπεριλαμβανομένων των κοριτσιών για σεξουαλικές υπηρεσίες ή για την τέλεση εξαναγκασμένων γάμων με στρατιωτικούς) καθώς και η άμεση ή έμμεση συμμετοχή σε εχθροπραξίες αποτελούν σοβαρή παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και, συνεπώς, δίωξη: επομένως συνεπάγονται τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα όταν ο βάσιμος και δικαιολογημένος φόβος παρόμοιας στρατολόγησης ή συμμετοχής σε εχθροπραξίες οφείλεται σε «λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε μια ορισμένη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων» (άρθρο 1Α§2 της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Δικαιώματα ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων

1. Ασυνόδευτοι ανήλικοι

Τα τελευταία χρόνια, υπάρχει μεταξύ των αλλοδαπών που εισέρχονται παράνομα στην Ελλάδα μια αύξηση του αριθμού των ανήλικων που δεν συνοδεύονται από κάποιο ενήλικο πρόσωπο υπεύθυνο γι' αυτά. Κάποια από τα παιδιά φεύγουν με τις οικογένειές τους, αλλά για διάφορους λόγους καταλήγουν σε μια ξένη χώρα χωρίς αυτές. Άλλα παιδιά αποφασίζουν να δραπετεύσουν από τις χώρες τους μόνα τους. Όταν οι ανήλικοι πρόσφυγες αποχωρίζονται τις οικογένειές τους και φθάνουν σε μίαν άλλη χώρα ασυνόδευτοι, αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα που χρειάζεται ειδική προστασία. Τα δικαιώματα και οι ανάγκες των ασυνόδευτων ανήλικων έχουν αναγνωριστεί από τα Η.Ε., τα οποία υιοθέτησαν τη ΣΔτΠ, όπου περιγράφονται και τα προστατευτικά μέτρα για τα παιδιά που ζητούν άσυλο (Αρ. 22).

Η ΥΑΠ (UNHCR) έχει επίσης δημοσιεύσει συγκεκριμένες οδηγίες για την προστασία και τη φροντίδα των παιδιών προσφύγων, σύμφωνα με τις οποίες: *«Ασυνόδευτα ή αποχωρισμένα παιδιά ή ανήλικοι που ζητούν άσυλο είναι παιδιά κάτω από 18 ετών που έχουν αποχωριστεί και τους δύο γονείς και δεν έχουν τη φροντίδα ενός ενήλικου που, από τον νόμο ή συνήθεια, είναι αρμόδιος να το κάνει»*. Ο όρος «ασυνόδευτος ανήλικος ή παιδί» είναι προτιμότερος του όρου «ορφανό». *«Ένα παιδί είναι ορφανό μόνο εάν και οι δύο γονείς του είναι νεκροί»* (Καραστεργίου, 2011, σ. 250).

Παρόμοια διατύπωση ακολουθεί και η ελληνική νομοθεσία με το ΠΔ 220/2007: *«'Ασυνόδευτος ανήλικος' είναι ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής ηλικίας κάτω των 18 ετών, ο οποίος φθάνει στην Ελλάδα χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο υπεύθυνο για τη φροντίδα του, σύμφωνα με τον νόμο ή το έθιμο, για όσο χρόνο δεν έχει τεθεί υπό την ουσιαστική φροντίδα ενός τέτοιου προσώπου, ή ο ανήλικος που αφέθηκε ασυνόδευτος μετά την είσοδό του στην Ελλάδα»*.

Είναι διάφοροι οι λόγοι της παρουσίας των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τα ασυνόδευτα παιδιά μπορεί να ταξιδεύουν προς ή εντός της Ευρώπης αναζητώντας άσυλο, λόγω του φόβου δίωξης ή της έλλειψης προστασίας στη χώρα καταγωγής τους που οφείλεται στην παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στις ένοπλες συρράξεις ή στις αναταραχές. Τα ασυνόδευτα παιδιά μπορεί να αναζητούν άλλες μορφές προστασίας, επειδή είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλικούς ή για άλλους

λόγους εκμετάλλευσης ή επειδή ταξίδεψαν προς ή εντός της Ευρώπης για να διαφύγουν καταστάσεις σοβαρών στερήσεων ή επειδή αναζητούν νέες ευκαιρίες και καλύτερη ζωή. Κάποια ασυνόδευτα παιδιά μπορεί να έχουν ανάγκη προστασίας από την ενδοοικογενειακή βία και την κακοποίηση που υφίστανται στο οικογενειακό τους περιβάλλον ή από τις διακρίσεις ή τις κακοποιήσεις που οφείλονται στο φύλο τους ή όταν έχουν εμπλακεί σε ένοπλες συγκρούσεις ή έχουν υπηρετήσει σε στρατιωτικά σώματα με οποιονδήποτε άλλον τρόπο. Αυτά τα παιδιά δεν πρέπει να θεωρούνται ούτε να αντιμετωπίζονται ως εγκληματίες, αντιθέτως πρέπει να απολαμβάνουν τη μεταχείριση που επιφυλάσσεται στα παιδιά που είναι θύματα βίας. Κάποια ασυνόδευτα παιδιά φθάνουν στην Ευρώπη για να συνενωθούν με μέλη της οικογένειάς τους που ήδη βρίσκονται στην Ευρώπη, όταν ελλείψει προγραμμάτων νομιμοποίησης των μεταναστών ή εξαιτίας των περιορισμών που θέτουν οι διαδικασίες της οικογενειακής επανένωσης καθίσταται ανέφικτη η νόμιμη επανένωση ή η επανένωση σε εύλογο χρόνο. Κάποια στερούνται εγγράφων ταυτότητας ή διαμονής ενώ άλλα μπορεί να διέρχονται τη χώρα υποδοχής καθοδόν προς τον τελικό προορισμό τους. Κάποια ασυνόδευτα παιδιά μπορεί να είναι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ταξιδεύουν εντός της Ευρώπης και άλλα μπορεί να φθάνουν στην Ευρώπη στο πλαίσιο προγραμμάτων μετεγκατάστασης πολιτών τρίτων χωρών και επομένως δικαιούνται να λάβουν άδεια διαμονής με την άφιξή τους. Σε όλα τα ασυνόδευτα παιδιά πρέπει να αναγνωρίζεται το δικαίωμα να καταθέτουν αίτημα ασύλου, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων παιδιών που είναι πολίτες της ΕΕ και να καθορίζεται το βέλτιστο συμφέρον τους. Περαιτέρω, για τα ασυνόδευτα παιδιά πρέπει να προβλέπονται δωρεάν νομική συνδρομή, ο διορισμός επιτρόπου και η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών για τις σχετικές διαδικασίες (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά, 2009, σ. 16).

Συνοπτικά οι αιτίες αποχωρισμού των παιδιών από τους γονείς θα διαπιστώσουμε ότι τα παιδιά μπορεί να:

1. αποχωρίστηκαν τυχαία
2. απήχθησαν
3. είναι ορφανά
4. διέφυγαν ή να ζούσαν ανεξάρτητα από την οικογένεια τους
5. είναι παιδιά του δρόμου
6. στάλθηκαν από τους γονείς τους στην χώρα ασύλου
7. εγκαταλείφθηκαν από τους γονείς τους

8. εγκατέλειψαν την χώρα τους λόγω της κατάταξης τους στο στρατό σε περίπτωση πολεμικής σύρραξης.

Οι λόγοι που ωθούν τους έφηβους στην προσφυγιά δεν διαφέρουν φυσικά από αυτούς που ωθούν τον υπόλοιπο πληθυσμό σε αυτή. Ωστόσο υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Ο σημαντικότερος λόγος είναι η αποφυγή της στράτευσης. Σήμερα ένας μεγάλος αριθμός παιδιών κάτω των 18 ετών -ακόμα και εφτάχρονα ή οκτάχρονα- λαμβάνουν ενεργό μέρος σε πολεμικές συρράξεις σε όλο τον κόσμο. Σε κάποιες από αυτές τις περιπτώσεις τα παιδιά είναι εθελοντές, αλλά σε κάποιες άλλες, όπως το Αφγανιστάν, τα παιδιά εξαναγκάζονται σε στρατολόγηση. Επιπλέον, τα παιδιά πρόσφυγες αντιμετωπίζουν συχνά και τον κίνδυνο της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, σε εμπόλεμες περιοχές.

Όταν ξεσπά μια σύγκρουση δεν είναι δύσκολο τα παιδιά να εμπλακούν στην οικονομική και στρατιωτική δραστηριότητα των εμπλεκόμενων μερών. Συχνά βέβαια, τα παιδιά έχουν βοηθητικό ρόλο στα στρατεύματα όπως ανιχνευτές, αγγελιαφόροι, ή μάγειροι, ενώ τα κορίτσια συχνά «προσφέρουν» σεξουαλικές υπηρεσίες. Όποιος όμως και είναι ο σκοπός, τα παιδιά εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σπίτι και την οικογένεια τους, συχνά βίαια με απαγωγές, και σε αυτές τις περιπτώσεις τα παιδιά χάνουν κάθε επαφή με την οικογένεια τους. Επίσης πολύ συχνή είναι και η σεξουαλική κακοποίηση κοριτσιών. Ο βιασμός σαν στρατιωτικό όπλο είναι πολύ συχνός σε εθνικές συγκρούσεις. Γενικότερα, συχνά τα κορίτσια σε εμπόλεμες καταστάσεις, βιάζονται, μένουν έγκυος, χάνουν την ελευθερία τους, σταματά η εκπαίδευση τους και χάνουν όποιες μελλοντικές ευκαιρίες.

Επίσης, να προσθέσουμε ότι δεν είναι λίγες εκείνες οι φορές όπου οι έφηβοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις οικογένειες τους, ή αποχωρίζονται από αυτές βίαια. Επίσης, συχνά οι γονείς παροτρύνουν τα παιδιά τους να εγκαταλείψουν την χώρα, προκειμένου να γλιτώσουν από τον πόλεμο και γενικότερα τις άσχημες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούν οι πολεμικές συρράξεις, οι κοινωνικές ανακατατάξεις και η πολιτική ρευστότητα.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι δεν είναι όμως πάντα αποτέλεσμα των λόγων που περιγράψαμε παραπάνω. Συχνά, οι αποχωρισμοί είναι τυχαίοι. Είναι πολλοί οι τρόποι με τους οποίους συμβαίνουν αυτοί οι χωρισμοί. Όταν μια προσφυγική μετακίνηση είναι αποτέλεσμα ενός απροσδόκητου γεγονότος, μπορεί απλούστατα να μην υπάρχει ο χρόνος ή η ευκαιρία να φύγουν όλα μαζί τα μέλη της οικογενείας. Μέσα σε ένα τρομαγμένο πλήθος, ακόμα και

παιδιά που οι γονείς τους τα κρατάνε από το χέρι μπορούν εύκολα να αποσπαστούν και να χαθούν. Σε άλλες καταστάσεις, οι γονείς μπορεί να προσπαθούν τόσο απεγνωσμένα να φροντίσουν για την ασφάλεια των παιδιών τους, ώστε να τα εμπιστευθούν σε άλλους ακόμα και σε αγνώστους, τους οποίους στην συνέχεια δεν μπορούν να βρουν.

Ανεξάρτητα από τα προαναφερόμενα αίτια τα ασυνόδευτα παιδιά δεν έχουν μεγάλα περιθώρια στις αποφάσεις που τα αφορούν κάτι που τα καθιστά μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα, και ανεξάρτητα από το καθεστώς τους έχουν ανάγκες οι οποίες θα πρέπει να ικανοποιούνται.

Παρότι είναι ευρύ το φάσμα των κατηγοριών των ασυνόδευτων παιδιών, τα περισσότερα εμπίπτουν σε μια από τις τρεις ομάδες: σε όσα αναζητούν προστασία (συμπεριλαμβανομένου του ασύλου), σε όσα είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων και σε όσα είναι μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων όσων επιδιώκουν την οικογενειακή συνένωση ή οικονομικές και εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται η αλληλοσυμπληρωματικότητα και το ενδεχόμενο της ουσιαστικής αλληλοεπικάλυψης αυτών των ομάδων. Κατά την άφιξη του ασυνόδευτου παιδιού δεν είναι πάντα προφανές σε ποια από τις ομάδες ανήκει και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο προηγείται η ικανοποίηση των προνοιακών αναγκών και έπεται ο καθορισμός του μεταναστευτικού καθεστώτος του παιδιού, καθώς η διαδικασία αυτή απαιτεί χρόνο.

Πρωτίστως, όλα τα ασυνόδευτα παιδιά πρέπει να απολαμβάνουν τη μεταχείριση που αρμόζει στα παιδιά ενώ το καθεστώς τους ως μεταναστών είναι δευτερεύουσας σημασίας. Οι ανησυχίες που άπτονται της μετανάστευσης δεν μπορεί να είναι η βάση της άρνησης εισόδου ή διαμονής ενός ασυνόδευτου παιδιού στη χώρα υποδοχής. Όσον αφορά στις συνθήκες υποδοχής και αρωγής, όλα τα ασυνόδευτα παιδιά έχουν κοινά και ειδικά δικαιώματα και ανάγκες. Όλα πρέπει να έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες πρόνοιας, προστασίας, εκπαίδευσης και υγείας. Κατά προτεραιότητα πρέπει να εξετάζονται οι ανάγκες αποκατάστασης των ασυνόδευτων παιδιών και θεραπείας των ψυχολογικών και άλλων τραυματικών εμπειριών που έχουν βιώσει.

Επιπλέον, πρέπει να εφαρμόζονται διαδικασίες που ικανοποιούν τις ανάγκες προστασίας (συμπεριλαμβανομένου του ασύλου) και την ανεύρεση βιώσιμης λύσης για κάθε ασυνόδευτο παιδί λαμβάνοντας υπόψη την πρωταρχική σημασία της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος. Επειδή η κατάσταση κάθε ασυνόδευτου παιδιού είναι μοναδική, ο καθορισμός

και η αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος πρέπει πάντα να στηρίζονται στις ειδικότερες προσωπικές περιστάσεις κάθε περίπτωσης (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά, 2009, σσ. 17-18).

2. Νομικό πλαίσιο

Επικυρώνοντας τη ΣΔτΠ (Νόμος 2101/1992), το ελληνικό κράτος αναγνώρισε τα δικαιώματα των παιδιών και την ιδιαιτερότητα όσων έχουν αποχωριστεί τους γονείς τους. Στο πλαίσιο αυτής της Σύμβασης, το ελληνικό κράτος έχει υποχρέωση να αναπτύξει ένα προστατευτικό σύστημα και να πάρει μέτρα για την ασφάλεια και τη φροντίδα τους.

Το άρθρο 2 της ΣΔτΠ υπογραμμίζει την υποχρέωση των κρατών να παρέχουν τα ίδια δικαιώματα *«σε κάθε παιδί που βρίσκεται στη δικαιοδοσία τους χωρίς οποιαδήποτε διάκριση»* ανεξάρτητα από τη θέση του παιδιού. Στο άρθρο 3 δηλώνεται ότι η πρωταρχική εκτίμηση σε όλες τις ενέργειες που αφορούν παιδιά είναι να διασφαλίζεται το *«βέλτιστο συμφέρον»* του παιδιού και στο άρθρο 22 καθορίζεται το δικαίωμα για την προστασία *«του παιδιού που ζητάει να αναγνωριστεί ως πρόσφυγας ή που θεωρείται πρόσφυγας ανεξαρτήτως εάν συνοδεύεται ή είναι μόνο του»*. Η πολιτεία έχει την ευθύνη και την υποχρέωση να προασπίζει τα συμφέροντα των ανήλικων βάσει της εθνικής νομοθεσίας αλλά και των ευρωπαϊκών και των διεθνών της δεσμεύσεων. Σύμφωνα με τις δεσμεύσεις αυτές, οι ανήλικοι που εισέρχονται παράνομα στη χώρα και είναι ασυνόδευτοι θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως παιδιά που χρειάζονται προστασία και όχι ως παραβάτες της μεταναστευτικής νομοθεσίας. Όμως εδώ η πολιτεία κάνει ακριβώς το αντίθετο.

Στην ελληνική έννομη τάξη επιβάλλεται αρχικά σε κάθε περίπτωση ασυνόδευτου ανήλικου η παρέμβαση εισαγγελέα. Ο εισαγγελέας ανήλικων, και όπου δεν υπάρχει ο κατά τόπο αρμόδιος εισαγγελέας πρωτοδικών, ενεργεί ως ειδικός προσωρινός *επίτροπος* του ανήλικου, έως ότου ληφθεί η τελική απόφαση σχετικά με την αίτηση ασύλου του παιδιού. Ακόμα, οι αρμόδιες αρχές που παραλαμβάνουν το αίτημά ασύλου ασυνόδευτου ανήλικου φροντίζουν να φιλοξενηθεί *«σε ενήλικους συγγενείς, σε ανάδοχο οικογένεια, σε Κέντρα Φιλοξενίας με ειδική υποδομή για ανήλικους ή σε άλλους χώρους φιλοξενίας κατάλληλους για ανήλικους και ότι η στέγαση του παιδιού το προστατεύει από τον κίνδυνο της εμπορίας ή της*

εκμετάλλευσης. Επίσης φροντίζουν για την κοινή στέγαση και συμβίωση των αδελφών, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία, την ωριμότητα και γενικά το συμφέρον κάθε ανήλικου»²⁷.

Σε περίπτωση που ο ασυνόδευτος ανήλικος υπήκοος τρίτης χώρας έχει πέσει θύμα εμπορίας ανθρώπων ή παράνομης διακίνησης μεταναστών, η αρμόδια εισαγγελική αρχή προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες για να προσδιορίσει την ταυτότητα και την ιθαγένειά του και για να εντοπίσει την οικογένειά του. Σε περίπτωση που δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί η οικογένειά του ή σε περίπτωση που ο αρμόδιος εισαγγελέας κρίνει ότι ο επαναπατρισμός του ασυνόδευτου ανήλικου δεν θα αποβεί προς το συμφέρον του, τότε διατάσσει κάθε πρόσφορο μέτρο για την προστασία του μέχρι την έκδοση απόφασης από το δικαστήριο για διορισμό επιτρόπου, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα: 1532, 1534 και 1592 Α.Κ.²⁸.

Σύμφωνα με το Ν. 3907/2011 ο ασυνόδευτος ανήλικος δεν απομακρύνεται από την χώρα πριν οι ελληνικές αρχές εξακριβώσουν ότι θα επιστραφεί σε μέλος της οικογένειάς του ή στον ορισθέντα κηδεμόνα του ή σε κατάλληλες εγκαταστάσεις για την υποδοχή ανήλικων στη χώρα επιστροφής. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι δεν αρκεί η εξακρίβωση ότι ο ανήλικος θα επιστραφεί σε μέλος της οικογένειάς του, διότι κάποιες φορές εμπλέκεται και η οικογένεια του ανήλικου στη διακίνησή του. Κάθε περίπτωση ασυνόδευτου ανήλικου πρέπει να εξετάζεται με μεγάλη προσοχή και να μην εκδίδεται απόφαση επιστροφής πριν διασφαλιστεί ότι αυτός θα επιστραφεί σε ασφαλές οικογενειακό περιβάλλον ή σε κατάλληλες εγκαταστάσεις υποδοχής στο κράτος επιστροφής. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι κρατούνται μόνο αν δεν μπορούν να εφαρμοστούν άλλα λιγότερο επαχθή μέτρα για την προετοιμασία της επιστροφής τους και για το ελάχιστο απαιτούμενο χρονικό διάστημα. Ακόμη, τους παρέχεται στέγη σε ιδρύματα που διαθέτουν προσωπικό και εγκαταστάσεις που καλύπτουν τις ανάγκες της ηλικίας τους και δυνατότητα να ασχολούνται με δραστηριότητες παιχνιδιού και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, αλλά και πρόσβαση στην εκπαίδευση (Παπαδημητροπούλου, 2012, σσ. 203-206)

Η εθνική μεταναστευτική νομοθεσία δεν προβλέπει τη νόμιμη είσοδο ασυνόδευτων ανήλικων στην Ελλάδα λόγω του ειδικού καθεστώτος τους εκτός από τις περιπτώσεις όπου

²⁷ Άρθρο 19 Π.Δ. 220/2007 "Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (ΕΕΛ 31/6.2.2003)" (ΦΕΚ Β 251/13.11.2007).

²⁸ Άρθρο 48 παρ. 2 Ν. 3386/2005, όπως ισχύει σήμερα.

συντρέχουν ανθρωπιστικοί λόγοι. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που διαμένουν στην Ελλάδα δικαιούνται να απολαμβάνουν ειδικής προστασίας και μέτρων ένταξης εφόσον έχουν λάβει άδεια διαμονής ή έχουν αιτηθεί την παροχή του ασύλου. Ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής τους στην Ελλάδα, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι έχουν δικαίωμα απρόσκοπτης πρόσβασης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και σε υπηρεσίες φροντίδας της υγείας. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων δικαιούνται να εργάζονται σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας που ορίζει για την προστασία των παιδιών στην απασχόληση. Όμως, τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά το διορισμό του επιτρόπου δεν συμβάλλουν στην προστασία της ευημερίας και του βέλτιστου συμφέροντος των ασυνόδευτων ανήλικων, εκθέτοντάς τους σε κινδύνους.

Εφόσον εντοπισθεί η οικογένεια των ανήλικων σε άλλη χώρα αναλαμβάνονται ενέργειες για την επιστροφή αυτών στη χώρα διαμονής της οικογένειας εκτός εάν από τις συντρέχουσες συνθήκες προκύπτει ότι αυτό είναι αντίθετο στο συμφέρον του παιδιού. Σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να γίνει οικογενειακή συνένωση στην Ελλάδα υπό την έννοια ότι οι γονείς δε μπορούν να αποκτήσουν δικαίωμα νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα εξαιτίας της διαμονής του ανήλικου τέκνου τους δεδομένου ότι το ανήλικο τέκνο δεν μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλο για την συντήρηση του ίδιου και της οικογένειάς του. Εξάλλου αντίστοιχη ρύθμιση αντίκειται στην οδηγία 2003/86/EK για την οικογενειακή επανένωση.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 §1 της ΣΔτΠ, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού πρέπει να καθοδηγεί κάθε απόφαση των συμβαλλομένων κρατών αναφορικά με την κράτησή του. Ερμηνεύοντας την συμβατική αυτή υποχρέωση, η αρμόδια Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού (ΕΔΠ) διατύπωσε τα ακόλουθα με την ευκαιρία του Γενικού της Σχολίου αριθ. 6 «Περί μεταχείρισης των ασυνόδευτων και χωρισμένων από τους γονείς τους παιδιών εκτός της χώρας καταγωγής τους»:

«Στην εξαιρετική περίπτωση της κράτησης, οι συνθήκες της πρέπει να υπακούουν στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού [...] Ειδικές ρυθμίσεις πρέπει να γίνουν για τους θαλάμους που θα διαμένουν τα παιδιά, μακριά από τους ενήλικες, εκτός αν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού ορίζει διαφορετικά[...] Οι εγκαταστάσεις δεν πρέπει να βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές όπου οι κατάλληλες πολιτισμικά κοινοτικές δυνάμεις και η πρόσβαση στην νομική

αρωγή δεν θα είναι διαθέσιμες. Τα παιδιά πρέπει να έχουν την δυνατότητα τακτικής επαφής και επισκέψεων από φίλους, συγγενείς, θρησκευτικούς, κοινωνικούς και νομικούς συμβούλους και του κηδεμόνα τους. Πρέπει να τους προσφέρεται η ευκαιρία να λαμβάνουν όλα τα αντικείμενα πρώτης ανάγκης και η κατάλληλη ιατρική φροντίδα και ψυχολογική στήριξη, όταν αυτό απαιτείται [...] Με σκοπό την αποτελεσματική απόλαυση των δικαιωμάτων του άρθρου 37§δ της ΣΔΠ, τα ασυνόδευτα ή χωρισμένα από τους γονείς τους παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους πρέπει να έχουν το δικαίωμα για ταχεία πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη αρωγή, συμπεριλαμβανομένου του διορισμού νομικού συμπαραστάτη».

Η ΚΣΣτΕ υιοθέτησε το Ψήφισμα 1810/2011 «Περί ασυνόδευτων ανήλικων στην Ευρώπη: ζητήματα άφιξης, διαμονής και επιστροφής» και την Σύσταση 1985/2011 «Περί ασυνόδευτων ανήλικων σε παράτυπη κατάσταση: πραγματικός λόγος ανησυχίας», που αναφέρονται αποκλειστικά στο καθεστώς και την προστασία των παιδιών μεταναστών ορίζοντας τους ακόλουθους κανόνες για την κράτησή τους: α) κατ' αρχήν, τα παιδιά δεν πρέπει να τελούν υπό κράτηση. Όταν υφίσταται ζήτημα κράτησης ανήλικου, τότε πρέπει να υπερισχύει το βέλτιστο συμφέρον του, β) σε περίπτωση κράτησης, το χρονικό διάστημα πρέπει να είναι το συντομότερο δυνατό και οι εγκαταστάσεις πρέπει να αρμόζουν στην ηλικία του παιδιού. Το παιδί πρέπει να έχει πρόσβαση σε σχετικές δραστηριότητες και παιδαγωγική υποστήριξη. Οι ανήλικοι κρατούμενοι χαίρουν του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως και οι λοιποί ανήλικοι. «Κατά την διάρκεια της κράτησής τους, τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση, το οποίο, κατά το ιδανικότερο, πρέπει να διεξάγεται εκτός των εγκαταστάσεων κράτησης προκειμένου να διευκολύνουν την συνέχιση των σπουδών μετά την λήξη της κράτησης», γ) η κράτηση πρέπει να πραγματοποιείται σε ξεχωριστό χώρο από τον αντίστοιχο των ενηλίκων, ή σε εγκαταστάσεις σχεδιασμένες για τη διαμονή παιδιών με τους γονείς τους ή άλλα μέλη της οικογένειάς τους. Το παιδί δεν πρέπει να απομακρύνεται από το γονέα του, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, δ) τα ασυνόδευτα παιδιά δεν πρέπει ποτέ να τελούν υπό κράτηση, ε) κανένα παιδί δεν πρέπει να στερείται την ελευθερία του αποκλειστικά και μόνο λόγω της ιδιότητας του μετανάστη, ενώ η κράτηση δεν πρέπει ποτέ να συνιστά κατασταλτικό μέτρο και στ) όταν υπάρχει αμφιβολία για την ηλικία του παιδιού, τότε το παιδί πρέπει να απαλλάσσεται λόγω αμφιβολιών.

Ειδικά στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ (άρθρο 3), το ΕΔΔΑ έχει υπογραμμίσει την θετική υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν και να μεριμνούν για τα ιδιαίτερα ευάλωτα άτομα, όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικες, ανεξάρτητα αν φέρουν την ιδιότητα του παράτυπου μετανάστη και, βεβαίως, ανεξάρτητα της ιθαγένειας ή της ανιθαγένειάς τους. Το Άρθρο 37 της ΣΔτΠ ζητά από τα Συμβαλλόμενα Κράτη να διασφαλίσουν ότι η κράτηση των παιδιών θα χρησιμοποιείται μόνον ως έσχατο μέτρο και για το ελάχιστο αναγκαίο χρονικό διάστημα. Όταν ο χωρισμός ενός παιδιού ή παιδιών από τους γονείς τους είναι αναπόφευκτος στα πλαίσια της κράτησης, οι γονείς και τα παιδιά έχουν δικαίωμα να γνωρίζουν από τις αρχές για το πού βρίσκεται ο άλλος, εκτός εάν αυτή η πληροφορία θα μπορούσε να αποβεί σε βάρος του παιδιού (Άρθρο 9§4, ΣΔτΠ) (Υπατη Αρμοστεία, 2012, σ. 35).

Συχνά, η εξακρίβωση της ηλικίας του παιδιού που ζητά άσυλο, αποτελεί ένα κρίσιμο θέμα που χρειάζεται τις κατάλληλες μεθόδους αξιολόγησης στα πλαίσια του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Λάθη στην εξακρίβωση της ηλικίας μπορεί να οδηγήσουν σε αυθαίρετη κράτηση παιδιών και μπορεί επίσης να καταλήξουν στη συστέγαση ενηλίκων με παιδιά. Πρέπει να προβλέπεται η κατάλληλη στέγαση, ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του αιτούντος άσυλο.

2.1. Εντοπισμός

Τα παιδιά που εισέρχονται παράνομα στην Ελλάδα αργά ή γρήγορα εντοπίζονται από τις αρχές, είτε στα σημεία εισόδου είτε εντός της χώρας. Το γεγονός ότι κάποιοι ανήλικοι εντοπίζονται νωρίς δεν συνεπάγεται απαραίτητα και την προστασία τους, καθώς η συνήθης πρακτική που ακολουθείται από τις αρχές είναι να συλλαμβάνονται και να κρατούνται τα παιδιά που εντοπίζονται. Στη συνέχεια εκδίδεται εις βάρος τους απόφαση απέλασης και έπειτα είτε τίθενται σε κράτηση είτε αφήνονται ελεύθερα, χωρίς να κινηθεί καμία διαδικασία για την προστασία τους. Η κράτηση των ανήλικων εφαρμόζεται αμέσως μόλις αυτοί εντοπιστούν, γιατί οι αρχές μη λαμβάνοντας υπόψη την ανηλικότητα και χωρίς πρώτα να εξετάσουν την περίπτωση ότι αυτοί οι ανήλικοι μπορεί να είναι αιτούντες άσυλο, τους αντιμετωπίζουν ως αλλοδαπούς που εισήλθαν παράνομα στη χώρα. Έπειτα δίνεται στους ανήλικους η απόφαση απέλασής τους και αφήνονται «ελεύθεροι». Η πρακτική αυτή είναι άκρως ανεύθυνη και επικίνδυνη, γιατί εκθέτει τους ανήλικους σε διάφορους κινδύνους εκμετάλλευσης και τους αφήνει απροστάτευτους (Καραστεργίου, 2011, σ. 252).

Είναι εξαιρετικής σημασίας ο καθορισμός της προσωπικής κατάστασης του παιδιού, αφού αυτά τα παιδιά δεν ανατρέφονται από την οικογένεια τους. Η φροντίδα που παρέχεται σε αυτά τα παιδιά από άλλους πρόσφυγες, αποδεικνύεται από την εμπειρία, ότι δεν είναι πάντα η καλύτερη. Ο άμεσος εντοπισμός των ασυνόδευτων παιδιών επιβάλλεται και η διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθείται για τον χαρακτηρισμό των παιδιών σαν ασυνόδευτα έχει τέσσερα στάδια.

- Αναζήτηση: Τα ασυνόδευτα παιδιά θα πρέπει να αναζητηθούν και συνήθως θα βρεθούν σε νοσοκομεία, σε ορφανοτροφεία, σε άλλες οικογένειες και στο δρόμο. Σημαντικός είναι ο ρόλος των μελών της προσφυγικής κοινότητας ειδικά για τον εντοπισμό παιδιών που έχουν αποχωριστεί τους δικούς τους.
- Καταγραφή: Θα πρέπει να διατηρείται αρχείο για τα ασυνόδευτα παιδιά, που θα περιλαμβάνει όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τον μετέπειτα εντοπισμό των γονιών. Σημαντικά επίσης είναι και τα στοιχεία που είναι σε θέση να δώσουν άλλα μέλη της προσφυγικής κοινότητας.
- Τεκμηρίωση: Εκτός από την καταγραφή απαιτείται η τεκμηρίωση κάθε ασυνόδευτου παιδιού, ώστε να δημιουργηθεί ένας φάκελος με την προσωπική ιστορία του παιδιού και τις ιδιαίτερες ανάγκες του, και να αρχίσει αμέσως ο εντοπισμός.
- Επιμέλεια: Η νομική ευθύνη για τα ασυνόδευτα παιδιά ανήκει στην κυβέρνηση της χώρας ασύλου. Το ασυνόδευτο παιδί δικαιούται Επιτρόπου ο οποίος το αντιπροσωπεύει στις νομικές διαδικασίες.

2.2. Πρόσβαση στο άσυλο

Η Νομοθεσία ορίζει (ΠΔ 220/2007, αρ. 3) πως σε όλους τους αιτούντες άσυλο πρέπει να παρέχεται ένα φυλλάδιο πληροφοριών που εξηγούν τη διαδικασία ασύλου, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους σε γλώσσα που εκείνοι καταλαβαίνουν. Σε περίπτωση που κανένα τέτοιο φυλλάδιο δεν είναι διαθέσιμο, πρέπει να ενημερωθούν προφορικά με τη βοήθεια διερμηνέα.

Οι αρχές οφείλουν να ενημερώνουν τους ανήλικους για το δικαίωμά τους να ζητήσουν άσυλο και να τους παραπέμπουν στις κατάλληλες υπηρεσίες. Το άρθρο 3§1 του ΠΔ 220/2007 αναφέρει: «Οι αρμόδιες αρχές παραλαβής και εξέτασης ασύλου ενημερώνουν τον αιτούντα αμέσως, και σε κάθε περίπτωση εντός 15 ημερών, χορηγώντας σε αυτόν ενημερωτικό

έντυπο σε γλώσσα που κατανοεί. Στο έντυπο αυτό περιγράφεται η διαδικασία εξέτασης της αίτησης, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του αιτούντος, με ιδιαίτερη αναφορά στην υποχρέωσή του να συνεργάζεται στενά και να θέτει εαυτόν στη διάθεση των αρμοδίων αρχών κατά τον χρόνο της εξέτασης του αιτήματός του, καθώς και οι συνέπειες της μη συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις αυτές». Αυτό όμως που παρατηρείται είναι η ανεπάρκεια ενημέρωσης ή και η έλλειψή της στους ανήλικους που εντοπίζονται στα σύνορα, τόσο για θέματα ασύλου όσο και γενικότερα για τα δικαιώματά τους.

Η νομοθεσία ορίζει (Αρ. 19§2α, ΠΔ 220/2007) ότι όταν υποβάλλεται αίτηση ασύλου από ασυνόδευτους ανήλικους, οι αρχές πρέπει αμέσως να εξασφαλίζουν τις ανάγκες στέγασης του παιδιού με τη φιλοξενία του σε ενήλικους συγγενείς, ανάδοχη οικογένεια, Κέντρα Φιλοξενίας ή άλλους χώρους κατάλληλους για ανήλικους, έτσι ώστε το παιδί να προστατεύεται από τον κίνδυνο της εμπορίας ή της εκμετάλλευσης.

2.3. Ρυθμίσεις υποδοχής και ένταξης

Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει ρητά τις ρυθμίσεις υποδοχής, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων ένταξης, που δικαιούνται να απολαμβάνουν μόνον τα ασυνόδευτα παιδιά, που είναι θύματα εμπορίας ανθρώπων και τα ασυνόδευτα παιδιά αιτούντες άσυλο. Σημειώνεται ότι παρότι η ελληνική νομοθεσία προβλέπει το δικαίωμα όλων των ασυνόδευτων παιδιών ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής τους στην Ελλάδα να εκπροσωπούνται από προσωρινό επίτροπο, η έλλειψη κεντρικού συστήματος παιδικής προστασίας στερεί τα ενδιαφερόμενα παιδιά από την πραγματική άσκηση των δικαιωμάτων που ικανοποιούν τις βασικές ανάγκες τους και αυξάνει τον κίνδυνο να καταστούν θύματα εμπορίας ανθρώπων εκθέτοντάς τα σε περαιτέρω κινδύνους.

2.3.1. Ορισμός Επιτρόπου

Η επιτροπεία ρυθμίζεται από τις γενικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα. Σύμφωνα με το άρθρο 4 ΑΚ οι αλλοδαποί απολαμβάνουν τα αστικά δικαιώματα των ημεδαπών. Το άρθρο 24 ΑΚ προβλέπει τη δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων να διορίζουν επίτροπο για την εκπροσώπηση αλλοδαπού που έχει τη διαμονή του στην Ελλάδα. Μεταξύ άλλων ο επίτροπος υποχρεούται να φροντίζει το παιδί, να το εκπροσωπεί σε νομικές ή δικαστικές διαδικασίες, να «ακούει» το παιδί πριν τη λήψη οποιασδήποτε απόφασης και να ενεργεί με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του. Επίσης, ο επίτροπος υποχρεούται να φροντίζει το παιδί, δηλαδή να

επιμελείται την ανατροφή του, την εκπαίδευσή του και τη στέγασή του (άρθρα 1518, 1606, 1647, 1648 ΑΚ).

Η διάταξη του άρθρου 19 του Π.Δ. 220/2007 ορίζει ότι «*προκειμένου περί ασυνόδευτων ανήλικων, οι αρμόδιες αρχές λαμβάνουν αμέσως τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να εξασφαλίζεται η αναγκαία εκπροσώπηση τους. Προς τούτο οι αρμόδιες αρχές ενημερώνουν τον Εισαγγελέα Ανήλικων και, όπου δεν υπάρχει, τον κατά τόπον αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών, ο οποίος ενεργεί ως προσωρινός επίτροπος και προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες για το διορισμό επιτρόπου του ανήλικου*». Είναι η μοναδική διάταξη της εθνικής νομοθεσίας που ορίζει ειδικά το διορισμό επιτρόπου για τους ασυνόδευτους ανήλικους και αποτελεί θετική εξέλιξη το πεδίο εφαρμογής της στο μέτρο που αφορά όλους τους ασυνόδευτους ανήλικους ανεξάρτητα από το καθεστώς τους ως αιτούντων άσυλο. Επομένως, όλοι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι στην Ελλάδα δικαιούνται να απολαμβάνουν των ωφελημάτων των προσωρινών επιτρόπων. Όσον αφορά στην εφαρμογή της προαναφερόμενης νομοθετικής ρύθμισης, διαπιστώνεται ότι καθυστερεί ο ορισμός του επιτρόπου λόγω της αυξητικής τάσης στην καταγραφή των ανήλικων στα σημεία εισόδου της χώρας. Η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει τη δυνατότητα των κέντρων υποδοχής να εκπληρώνουν καθήκοντα επιτρόπου για τους ασυνόδευτους ανήλικους που φιλοξενούν.

2.3.2. Κέντρα υποδοχής

Το άρθρο 19§2 του Π.Δ. 220/2007 επιβάλλει στις αρμόδιες αρχές που παραλαμβάνουν και εξετάζουν αιτήματα ασύλου ασυνόδευτων ανήλικων να υιοθετούν άμεσα τα μέτρα που απαιτούνται για την ικανοποίηση των αναγκών στέγασής τους (ανάδοχες οικογένειες και κέντρα υποδοχής με ειδικές ρυθμίσεις για τους ανήλικους). Μεταξύ των μέτρων που διασφαλίζουν την ευημερία των ασυνόδευτων ανήλικων είναι η υποχρέωση των αρχών να διασφαλίζουν την από κοινού στέγαση και συμβίωση των αδερφών, να αναζητούν τα μέλη των οικογενειών τους, να περιορίζουν τις αλλαγές της διεύθυνσης διαμονής τους και να εφαρμόζουν την αρχή της εμπιστευτικότητας όταν χειρίζονται υποθέσεις ασυνόδευτων παιδιών, των οποίων απειλείται η προσωπική ελευθερία και ασφάλεια.

2.3.3. Αξιολόγηση (καθορισμός) της ηλικίας

Ως «*διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας*» (age assessment) καλείται «*η διαδικασία, η οποία ακολουθείται από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς προκειμένου να προσδιοριστεί η*

ηλικία ενός ανήλικου προσώπου που στερείται των αναγκαίων νομικών εγγράφων που πιστοποιούν την ηλικία του» (Πουλαράκης , 2016, σ. 2).

Η αξιολόγηση της ηλικίας είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου ως ενηλίκου παρανόμως εισερχομένου/διαμένοντος στη χώρα και όχι ως ασυνόδευτου ανήλικου έχει σημαντικές επιπτώσεις διότι δεν του εξασφαλίζει διαμονή, πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση κ.ά.. Με το άρθρο 12 του Π.Δ. 90/2008 ορίζεται η δυνατότητα των κρατών μελών να εφαρμόζουν ειδικά μέτρα για τον καθορισμό της ηλικίας των παιδιών. Η Ελλάδα δεν έχει ακόμη υιοθετήσει νομικό πλαίσιο για τη διενέργεια ιατρικών εξετάσεων για τον καθορισμό της ηλικίας των ασυνόδευτων ανήλικων. Αγκάθι στην όλη διαδικασία αποτελεί η δυσκολία που συναντούν όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ για τη διαδικασία ηλικιακής αξιολόγησης των αιτούντων (άλλα χρησιμοποιούν ιατρικές εξετάσεις και άλλα ψυχολογική αξιολόγηση).

Όλες όμως οι διαδικασίες για αξιολόγηση της ηλικίας παρουσιάζουν περιορισμένη αξιοπιστία ως προς τον τελικό καθορισμό της ηλικίας, καθώς το περιθώριο σφάλματός τους κυμαίνεται στα δύο περίπου χρόνια σε σχέση με την πραγματική ηλικία. Ένα επιπλέον πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι πολλές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τη διαπίστωση της ανηλικότητας έχουν έντονα παρεμβατικό χαρακτήρα στην ιδιωτική ζωή και την αξιοπρέπειά του ατόμου, χωρίς όμως να εξυπηρετούν συγκεκριμένο ιατρικό-θεραπευτικό σκοπό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι μέθοδοι αυτοί χρησιμοποιούνται περισσότερο ως εργαλείο για τη ρύθμιση των μεταναστευτικών ροών και όχι για την προώθηση της δίκαιης μεταχείρισης της ιδιαίτερα ευάλωτης ομάδας παιδιών, των ασυνόδευτων ανήλικων. Παράλληλα, η απουσία εξειδικευμένων και κατάλληλα εκπαιδευμένων διερμηνέων για την διεξαγωγή των συνεντεύξεων που απαιτούνται για την αξιολόγηση της ηλικίας αποτελεί έναν ακόμα περιοριστικό παράγοντα ως προς την εξαγωγή σωστών συμπερασμάτων.

Οι κυριότερες ιατρικές μέθοδοι για την αξιολόγηση της ανηλικότητας είναι οι εξής:

α) Ακτινογραφία

Η σκελετική ηλικία ενός ατόμου προσδιορίζεται βάσει του σταδίου ανάπτυξης των οστών του. Οι βασικές μέθοδοι ακτινογραφίας είναι η ακτινογραφία άκρας χειρός, κλείδας²⁹. Όσο

²⁹ Πολλά κράτη μέλη χρησιμοποιούν αυτές τις μεθόδους με διαφορετικούς τρόπους και συχνά με διαφορετικούς συνδυασμούς ή/και σειρά.

αφορά, την ακτινογραφία άκρας χειρός η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (European Asylum Support Office – εφεξής EASO) σημειώνει ότι «η μέθοδος [αυτή] θεωρείται λιγότερο αξιόπιστη όσον αφορά τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (15-18 ετών) και όσον αφορά άτομα διαφορετικής εθνοτικής και φυλετικής προέλευσης» (Πουλαράκης , 2016, σ. 5). Σχετικά με την ακτινογραφία της κλείδας, η εν λόγω μέθοδος θεωρείται ότι συμβάλλει στον προσδιορισμό, μόνο όταν το άτομο υπερβαίνει την ηλικία των 21 ετών, δεδομένου σε αυτή την ηλικία παρατηρείται συνήθως η πλήρης ανάπτυξη της κλείδας και επομένως, δεν είναι εφικτός ο προσδιορισμός της πιθανής ηλικίας στο ηλικιακό φάσμα κάτω των 18 έως 20/21 ετών.

Οι συγκεκριμένες μέθοδοι, πέραν της περιορισμένης αξιοπιστίας τους όπως αναφέραμε, αποτελούν τις πλέον παρεμβατικές μεθόδους για την αξιολόγηση της ανηλικότητας, εφόσον γίνεται χρήση ιοντίζουσας ακτινοβολίας, η οποία ενδέχεται να είναι επιβλαβής χωρίς να χρησιμοποιείται για κάποιο ιατρικό σκοπό.

β) Οδοντιατρικές εξετάσεις

Ορισμένα κράτη μέλη χρησιμοποιούν οδοντικές εξετάσεις, ακτινογραφίες ή τον προσδιορισμό της πυκνότητας οδοντικής μάζας των φρονιμιτών ή του συνόλου του στόματος προκειμένου να εκτιμηθεί η ηλικία τους. Εκτιμάται ότι ο προσδιορισμός της ηλικίας με βάση την εν λόγω μέθοδο μπορεί να καταλήξει σε αξιόπιστα αποτελέσματα κατά μέσο όρο δύο και πλέον ετών, πάνω ή κάτω από την πραγματική ηλικία.

γ) Αξιολόγηση της φυσικής ανάπτυξης από παιδίατρο

Η αξιολόγηση της φυσικής ανάπτυξης από παιδίατρο αποτελείται από την αξιολόγηση του ύψους, του βάρους και του δέρματος συγκριτικά με άλλα άτομα ή πληθυσμούς και βάσει ενός συνόλου τιμών αναφοράς. Σύμφωνα με το EASO, «η εν λόγω μέθοδος παρουσιάζει σοβαρά μειονεκτήματα καθώς «κατά τις μετρήσεις δεν συνυπολογίζονται οι διακυμάνσεις που υφίστανται λόγω διαφορετικής εθνικότητας, φυλής, πρόσληψης θρεπτικών ουσιών και κοινωνικοοικονομικής προέλευσης» (Πουλαράκης , 2016, σ. 8).

δ) Εξέταση της σεξουαλικής ωρίμανσης

Η εν λόγω μέθοδος συνίσταται στη μέτρηση και αξιολόγηση των ορατών ενδείξεων σεξουαλικής ωρίμανσης³⁰. Επιπλέον, διενεργείται συνήθως σωματική εξέταση με σκοπό την περιγραφή τυχόν ενδείξεων που μπορεί να επηρεάζουν τον ρυθμό ωρίμανσης. Στα αγόρια, η εξέταση αφορά την ανάπτυξη του πέους και των όρχεων, την ηβική και μασχαλιαία τριχοφυΐα, την ανάπτυξη της τριχοφυΐας στο πρόσωπο και το λαρυγγικό έπαρμα. Στα κορίτσια, η εξέταση επικεντρώνεται στην ανάπτυξη του στήθους, την ηβική και μασχαλιαία τριχοφυΐα, και στο σχήμα του ισχίου.

Σύμφωνα με το EASO, «*Η αξιολόγηση της σεξουαλικής ωρίμανσης παρουσιάζει ευρύ περιθώριο σφάλματος. Μεταξύ των ιατροδικαστικών μεθόδων προσδιορισμού της ηλικίας, ο υπολογισμός της ηλικίας βάσει των σωματικών χαρακτηριστικών είναι η λιγότερο ακριβής*» (Πουλαράκης, 2016, σ. 9). Επιπλέον, οι εν λόγω μέθοδοι, παραβιάζουν την ιδιωτική ζωή και την αξιοπρέπειά του ατόμου.

ε) Ψυχολογικές συνεντεύξεις/τεστ

Στόχος της εν λόγω διαδικασίας είναι η αξιολόγηση περισσότερο της διανοητικής παρά της σωματικής ωρίμανσης. Οι τεχνικές αξιολόγησης συνίστανται στη γνωσιακή, συμπεριφορική εκτίμηση και στην ψυχολογική αξιολόγηση ενός νεαρού ατόμου με σκοπό τον υπολογισμό της ηλικίας του.

Όπως σημειώνει το EASO, «*ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα της εν λόγω μεθόδου αποτελεί η έλλειψη επιστημονικά έγκυρης μεθόδου για τον προσδιορισμό των γενικών περιθωρίων σφάλματος, γεγονός που θα πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη κατά την εξέταση των πορισμάτων της έκθεσης*» (Πουλαράκης, 2016, σ. 10).

Επομένως, οι παραπάνω μέθοδοι εξακρίβωσης της ανηλικότητας δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν με ακρίβεια την ηλικία ενός ατόμου, παρά μόνο ένα ηλικιακό εύρος. Παράγοντες όπως η διαφορετική εθνοτική καταγωγή, φυλή, κοινωνικοοικονομική και πολιτισμική προέλευση, η συνολική κατάσταση υγείας και τυχόν παθήσεις καθιστούν επισφαλή την ακριβή εκτίμηση της πραγματικής ηλικίας ενός ατόμου.

³⁰ Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια φθάνουν στην πλήρη σεξουαλική ωριμότητα στην ηλικία των 16 ετών και τα αγόρια στην ηλικία των 17 ετών.

Όσον αφορά στο ζήτημα του προσδιορισμού της ηλικίας, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. στο ειδικό κείμενο συστάσεων για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, αναφέρει ότι «τα σχετικά μέτρα εντοπισμού περιλαμβάνουν την αξιολόγηση της ηλικίας και πρέπει να λαμβάνουν υπόψη όχι μόνον τη σωματική διάπλαση του παιδιού, αλλά επίσης τη ψυχολογική του ωριμότητα. Επιπλέον, η αξιολόγηση πρέπει να πραγματοποιηθεί με τρόπο επιστημονικό, ασφαλές, δίκαιο, ευαισθητοποιημένο στην παιδική ηλικία και στο φύλο αποκλείοντας τον κίνδυνο παραβίασης της σωματικής ακεραιότητας του παιδιού, και με σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Στην περίπτωση που δεν μπορεί να διαπιστωθεί με βεβαιότητα η ηλικία του παιδιού πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή του ευεργετήματος της αμφιβολίας, ώστε εάν υπάρχει πιθανότητα να είναι ο ενδιαφερόμενος παιδί να απολαμβάνει τη σχετική μεταχείριση» (Πουλαράκης, 2016, σ. 12)

Σε κάθε περίπτωση, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρέπει να ενημερώνονται, πριν από την εξέταση της αίτησής τους διεθνούς προστασίας, και σε γλώσσα την οποία κατανοούν, σχετικά με τη δυνατότητα προσδιορισμού της ηλικίας με ιατρική εξέταση, τη μέθοδο εξέτασης και τον ενδεχόμενο αντίκτυπο των αποτελεσμάτων της ιατρικής εξέτασης στην εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας, καθώς και ως προς τον αντίκτυπο της άρνησης του ασυνόδευτου ανηλίκου να υποβληθεί στην ιατρική εξέταση.

2.3.4. Κράτηση των ασυνόδευτων ανήλικων

Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2003/9/ΕΚ (αρ. 19) αναφέρει ότι στους ανήλικους πρέπει να παρέχεται στέγαση και κατάλληλη διαμονή και όχι κράτηση. Η ΣΔτΠ (αρ. 37) ορίζει ότι η κράτηση και η φυλάκιση ενός παιδιού αποτελεί έσχατο μέτρο με τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια. Γενικά η κράτηση των μικρών παιδιών πρέπει να αποφεύγεται και να αντικαθίσταται με μέτρα προστασίας και στέγασης. Εάν η κράτηση πρέπει οπωσδήποτε να εφαρμοστεί ως έσχατη λύση, τότε οι συνθήκες διαβίωσης σε αυτούς τους χώρους πρέπει να είναι κατάλληλες για ανήλικους και κυρίως τα παιδιά να διαχωρίζονται από τους ενήλικες κρατούμενους. Στους χώρους κράτησης των παράνομα εισερχομένων αλλοδαπών γίνεται διαχωρισμός των ασυνόδευτων ανήλικων από τους υπόλοιπους, έως ότου ολοκληρωθούν οι διαδικασίες των υπηρεσιών σχετικά με τον καθορισμό της ανηλικότητας τους, της προέλευσής τους, της υπαγωγής τους στο καθεστώς ασύλου και την σχετική ενημέρωση των δικαστικών αρχών.

2.3.5. Πρόσβαση στην εκπαίδευση

Στην Ελλάδα κανένας δεν μπορεί να στερηθεί το δικαίωμά του να εκπαιδευτεί, διότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση³¹ κατοχυρώνεται για όλους, ανεξαρτήτως ιθαγένειας και θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων³². Επίσης, η απόλαυση του δικαιώματος στην εκπαίδευση από τα παιδιά δεν επιτρέπεται να υπόκειται σε διακρίσεις με βάση το καθεστώς παραμονής των γονέων τους στην Ελλάδα³³. Η πρόσβαση λοιπόν και των παράνομων μεταναστών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί δικαίωμά τους. Εκτός αυτού βοηθά και στην ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

2.3.5.1. Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση

«Οι ανήλικοι υπήκοοι τρίτων χωρών που ζουν στην Ελλάδα υπάγονται στην υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση, όπως και οι Έλληνες»³⁴.

Ειδικότερα, προβλέπεται και για τους μαθητές υπηκόους τρίτων χωρών υποχρεωτική σχολική φοίτηση εννέα χρόνων με τους ίδιους όρους που προβλέπεται και για τους Έλληνες και ελεύθερη πρόσβαση στις σχολικές δραστηριότητες. Κατ' εξαίρεση, μπορεί να εγγράφονται στα δημόσια σχολεία με ελλιπή δικαιολογητικά τα παιδιά των παράνομων υπηκόων τρίτων χωρών³⁵.

Οι μαθητές υπήκοοι τρίτων χωρών που απέκτησαν στη χώρα προέλευσής τους τίτλους σπουδών πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να εγγραφούν στην ανάλογη βαθμίδα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (Παπαδημητροπούλου, 2012, σ. 208).

2.3.5.2. Σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Οι ανήλικοι υπήκοοι τρίτων χωρών που φοιτούν στα δημόσια σχολεία της Ελλάδας είναι υποχρεωμένοι είτε να προσαρμοστούν στο ισχύον σχολικό πρόγραμμα, καταβάλλοντας μεγάλες προσπάθειες σε ατομικό επίπεδο, είτε να μείνουν στο περιθώριο της σχολικής μάθησης. Εκείνο όμως που έχει ιδιαίτερα απασχολήσει το ελληνικό κράτος είναι το ζήτημα

³¹Άρθρο 16 παρ. 2 Συντάγματος.

³²Άρθρα: 2 παρ. 1 του πρώτου προσθέτου πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1532/1985 (ΦΕΚ Α 45/19.3.1985), 28 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού και 72 Ν. 3386/2005.

³³Άρθρο 2 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού.

³⁴Άρθρο 72 παρ. 1 Ν. 3386/2005.

³⁵Στο ίδιο, άρθρο 72 παρ. 3. Βλ. και υπ' αριθμ. 71/2010 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

της διδασκαλίας της μητρικής τους γλώσσας. Ο νόμος³⁶ δίνει τη δυνατότητα να ρυθμιστούν με υπουργική απόφαση τα θέματα της προαιρετικής διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού τους στα δημόσια ελληνικά σχολεία, όπου υπάρχει ικανός αριθμός μαθητών που ενδιαφέρονται.

Το υπουργείο Παιδείας υιοθέτησε μια νέα μορφή εκπαίδευσης, τη διαπολιτισμική³⁷. *«Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες»*³⁸. Στα σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης εφαρμόζονται τα προγράμματα των αντίστοιχων δημόσιων σχολείων, τα οποία με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, είναι δυνατό να προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ανάγκες των μαθητών τους. Σε αυτά τα σχολεία, η ελληνική γλώσσα διδάσκεται ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

2.3.5.3. Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Οι υπήκοοι τρίτων χωρών απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να έχουν πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις όπως οι Έλληνες συμμαθητές τους³⁹. Επίσης, όσοι έχουν γίνει δεκτοί για λόγους οικογενειακής επανένωσης και έχουν λάβει αυτοτελή άδεια διαμονής, έχουν τη δυνατότητα να τη μεταβάλουν σε άδεια διαμονής για σπουδές. Μετά το πέρας των σπουδών τους δικαιούνται να παραμείνουν στη χώρα και να μεταβάλουν περαιτέρω την άδεια διαμονής τους για όποιο λόγο επιθυμούν από τους προβλεπόμενους στο Ν. 3386/2005. Εκτός όμως από τους υπηκόους τρίτων χωρών που έχουν αποφοιτήσει από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα και επιθυμούν να σπουδάσουν στα ελληνικά πανεπιστήμια, υπάρχουν και εκείνοι που τελείωσαν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στις χώρες καταγωγής τους και θέλουν να σπουδάσουν στην Ελλάδα. Αυτοί μπορούν να πραγματοποιήσουν την επιθυμία τους, αφού λάβουν θεώρηση εισόδου για σπουδές.

³⁶ Άρθρο 72 παρ. 4 εδ. 2 Ν. 3386/2005.

³⁷ Άρθρα: 34-38 Ν. 2413/1996 "Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις" (ΦΕΚ Α 124/17.6.1996).

³⁸ Στο ίδιο, άρθρο 34 παρ. 1.

³⁹ Άρθρο 72 παρ. 5 Ν. 3386/2005. Βλ. και απόφαση του υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Φ. 151/41977/Β6 "Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθμ. Φ.151/20049/Β6 (ΦΕΚ 272-Β/1.3.2007) υπουργικής απόφασης "Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπ/ση αποφοίτων Β/θμιας Εκπ/σης που υπάγονται στις ειδικές κατηγορίες..." (ΦΕΚ Β 832/12.5.2011), η οποία αποκλείει από τις ειδικές κατηγορίες υποψηφίων για εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση τους αλλοδαπούς - αλλογενείς αποφοίτους ελληνικών σχολείων που λειτουργούν στην Ελλάδα.

Η διάταξη του άρθρου 19 του Π.Δ. 220/2007 προβλέπει το δικαίωμα των παιδιών να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, η παράγραφος 2 ορίζει ότι η πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν πρέπει να αναβάλλεται για περισσότερους από τρεις μήνες από την ημερομηνία κατάθεσης του αιτήματος ασύλου από τον ανήλικο. Όμως, παρόλη τη νομοθετική κατοχύρωση του δικαιώματος των παιδιών στην εκπαίδευση, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που δεν εκπροσωπούνται από επίτροπο αδυνατούν να εγγραφούν στο σχολείο.

Η διάταξη του άρθρου 5 του Π.Δ. 233/2003 για την παροχή προστασίας και αρωγής στα θύματα της εμπορίας ανθρώπων προβλέπει το δικαίωμα των ανήλικων ηλικίας κάτω των 18 ετών να φοιτούν στα δημόσια σχολεία (άρθρο 5). Για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ηλικίας άνω των 23 ετών που έχουν τις κατάλληλες δεξιότητες προβλέπεται η εγγραφή στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση που παρέχουν τα προγράμματα του ΟΑΕΔ. Στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ηλικίας άνω των 15 ετών παρέχονται προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ανάλογα των αναγκών τους (άρθρο 6).

2.3.6. Πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας

Το άρθρο 14 του Π.Δ. 220/2007 προβλέπει το δικαίωμα πρόσβασης όλων των αιτούντων άσυλο σε δωρεάν ιατρική, φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη με την προϋπόθεση ότι είναι ανασφάλιστοι και άποροι. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου σε όλες τις περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης παρέχονται στους αιτούντες άσυλο δωρεάν υπηρεσίες φροντίδας της υγείας. Τέλος, η παράγραφος 3 του ίδιου άρθρου προβλέπει την παροχή ειδικής ιατρικής αρωγής στα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανήλικων. Παρόλο που οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες και μετανάστες δικαιούνται να απολαμβάνουν δωρεάν τις υπηρεσίες φροντίδας υγείας, στην πράξη στην χώρα μας έρχονται αντιμέτωποι με τη μη ασφαλιστική τους κάλυψη αλλά κυρίως με τη δυσκολία επικοινωνίας λόγω της γλώσσας εξαιτίας της έλλειψης διερμηνέων (που διασφαλίζουν την επικοινωνία με το ιατρικό προσωπικό). Στις περισσότερες περιπτώσεις η σχετική επικοινωνία διασφαλίζεται με τη συνδρομή φίλων ή συμπατριωτών του ανήλικου που μιλά ελληνικά ή αγγλικά, χωρίς όμως να έχει ειδικότερη κατάρτιση. Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι με προβλήματα διαχείρισης του στρες, συναισθηματικές διαταραχές (κατάθλιψη) και άλλα προβλήματα υγείας είναι η έλλειψη ειδικής ψυχολογικής φροντίδας και εξειδικευμένης θεραπείας, που έχει ανατεθεί σε τοπικό ιατρικό προσωπικό που συχνά δεν είναι καταρτισμένο σε θέματα ανήλικων ή

διαπολιτισμικών προβλημάτων. Η διαφορετική πολιτισμική καταβολή και η άγνοια των λειτουργιών υγείας για πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του ασθενή (π.χ. άρνηση μουσουλμάνας γυναίκας/ κοριτσιού να εξετασθεί από άντρα γιατρό) μπορεί να περιορίσει την πρόσβαση των ασυνόδευτων ανήλικων στις υπηρεσίες υγείας. Μέσα στον αριθμό των προσφύγων και μεταναστών αλλά και των ασυνόδευτων ανήλικων, υπάρχουν γυναίκες και κορίτσια σε κατάσταση εγκυμοσύνης ή και σε περίοδο λοχείας, οι οποίες πρέπει να λαμβάνουν την κατάλληλη ιατρική φροντίδα. Εφόσον είναι εφικτό, πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να εξετάζονται από γυναίκες γιατρούς και να επικοινωνούν μέσω γυναικών διερμηνέων. Ακόμη και η καταγραφή είναι χρήσιμο να διεξάγεται από γυναίκες υπαλλήλους, ώστε οι εγκυμονούσες και οι ευρισκόμενες σε λοχεία να μπορούν με μεγαλύτερη άνεση να αναφέρονται στα προσωπικά τους στοιχεία και να παρέχουν πληροφορίες που θα βοηθήσουν στον καθορισμό των ειδικών αναγκών τους.

Η διάταξη του άρθρου 12 του Ν. 3064/2002 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και το Π.Δ. 233/2003 προβλέπουν την προστασία και την αρωγή που παρέχονται στα θύματα της εμπορίας ανθρώπων. Ιατρική και υγειονομική περίθαλψη, ψυχολογική υποστήριξη από ψυχολόγους και/ή κοινωνικούς λειτουργούς παρέχονται δωρεάν στα θύματα που στεγάζονται στα κέντρα υποδοχής που αναφέρονται στο Παράρτημα του Π.Δ. 233/2003 (άρθρο 7). Επιπλέον, η διάταξη της παραγράφου 6Α της υπουργικής απόφασης 139491/16.11.2006 (ΦΕΚ 1747 Β) προβλέπει την πρόσβαση των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων που δεν έχουν κοινωνική ασφάλιση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των δημόσιων νοσοκομείων.

2.3.7. Το δικαίωμα στην εργασία

Η διάταξη του άρθρου 10 του Π.Δ.220/2007 επιτρέπει στους αιτούντες άσυλο να εργάζονται σύμφωνα με τους όρους που θέτει το άρθρο 4§1γ του Π.Δ. 189/1998, δηλαδή εφόσον πρόκειται για θέση της αγοράς εργασίας για την οποία δεν εκδηλώνεται ενδιαφέρον από Έλληνα πολίτη, η πολίτη άλλης χώρας της ΕΕ ή αναγνωρισμένο πρόσφυγα ή ομογενή. Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Σύμβαση 138 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) για το ελάχιστο όριο ηλικίας για την απασχόληση των νέων με το Ν. 1182/1981 (ΦΕΚ 193 Α). Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι δικαιούνται να εργάζονται στην Ελλάδα κατά τα οριζόμενα στην Οδηγία 94/33/ΕΚ για την προστασία των νέων στην εργασία (που μεταφέρθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το Π.Δ. 62/1998, ΦΕΚ 67 Α), στην απόφαση 130621/2.7.2003 (ΦΕΚ 875 Β) που προβλέπει τις θέσεις εργασίας όπου μπορούν να απασχοληθούν οι ανήλικοι και

στο άρθρο 3 του Ν. 1837/1989 για την προστασία των νέων στην εργασία (ΦΕΚ 85 Α) που απαγορεύει την εργασία ανήλικων ηλικίας κάτω των 15 ετών. Εν γένει, απαγορεύεται η απασχόληση των ανήλικων σε εργασίες που είναι επικίνδυνες ή βλαβερές για την πνευματική και σωματική τους υγεία και εν γένει παρεμποδίζουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Την απασχόληση των ανήλικων στην Ελλάδα επιβλέπει και παρακολουθεί η Επιθεώρηση Εργασίας (Ν. 937/1989). Θεμελιώδης προϋπόθεση για την απασχόληση των ανήλικων στην Ελλάδα είναι η εκπροσώπησή τους από τους γονείς τους και/ή τον επίτροπο καθώς ο νόμος (άρθρο 136 ΑΚ) απαιτεί τη συγκατάθεσή τους. Περαιτέρω, ο Ν. 3144/2003 προβλέπει τις ποινικές και διοικητικές κυρώσεις που επιβάλλονται στους εργοδότες που παραβιάζουν τις προαναφερόμενες διατάξεις καθώς και στα πρόσωπα που ευθύνονται για τη φροντίδα του ανήλικου.

2.3.8. Δικαίωμα στην οικογενειακή συνένωση

Το Π.Δ. 220/2007 είναι το πρώτο νομοθετικό κείμενο που εγγυάται το δικαίωμα των ασυνόδευτων παιδιών να συνενώνονται με την οικογένειά τους. Η διάταξη του άρθρου 19§2 επιβάλλει στις αρχές την υποχρέωση να αναζητούν το συντομότερο δυνατόν τα μέλη της οικογένειας του ανήλικου. Η Οδηγία 2003/86/ΕΚ για το δικαίωμα στην οικογενειακή συνένωση έχει μεταφερθεί στην ελληνική νομοθεσία με τα Π.Δ. 131/2006 (ΦΕΚ 143 Α) και 167/2008 (ΦΕΚ 223 Α): το πρώτο ορίζει για τις προϋποθέσεις οικογενειακής συνένωσης των μεταναστών και το δεύτερο για την οικογενειακή συνένωση των προσφύγων.

Στην περίπτωση υπηκόων τρίτων χωρών που είναι ασυνόδευτοι ανήλικοι ή θύματα εμπορίας ανθρώπων, οι αρμόδιες Εισαγγελικές ή Αστυνομικές Αρχές λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να προσδιορίσουν την ταυτότητα και την ιθαγένειά τους και να θεμελιώσουν το γεγονός ότι δεν συνοδεύονται. Επίσης, καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για το ταχύτερο δυνατό εντοπισμό της οικογένειάς τους και λαμβάνουν αμέσως τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν τη νομική τους εκπροσώπηση και, εφόσον χρειάζεται, την εκπροσώπησή τους στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Όταν δε, μετά από επισταμένη έρευνα δεν ανευρίσκονται στη χώρα μας οι γονείς τους ή τα πρόσωπα που έχουν την επιμέλειά τους από την αρμόδια Υπηρεσία Αλλοδαπών, ενημερώνεται η INTERPOL για την αναζήτησή τους στη χώρα τους.

3. Προστασία ασυνόδευτων ανήλικων

Μια ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία παιδιών που αποδεδειγμένα υφίσταται παραμέληση και ταυτόχρονα αποτελεί μια ομάδα υψηλού κινδύνου για κακομεταχείριση, εκμετάλλευση, ακόμη και κακοποίηση - ψυχική, σωματική ή σεξουαλική είναι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα. Η ΔΣΔΠ προστατεύει τα παιδιά από την «οικονομική εκμετάλλευση και από την εκτέλεση οποιασδήποτε εργασίας που ενέχει κινδύνους ή που μπορεί να εκθέτει σε κίνδυνο την εκπαίδευσή τους ή να βλάψει την υγεία τους ή τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή τους και καλεί τις χώρες που την έχουν επικυρώσει, συνεπώς και την Ελλάδα, να λάβουν νομικά και άλλα μέτρα, έτσι ώστε να εγγυώνται την προστασία των παιδιών»⁴⁰. Πολλά όμως παιδιά, τα οποία είναι υπήκοοι τρίτων χωρών, πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης, π.χ. υπό τη μορφή επαιτείας ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης (Ρομπόκου-Καραγιάννη, 2007, σ. 78).

3.1. Το φαινόμενο του trafficking

Η σύνδεση του trafficking με τη μετανάστευση και την ταυτόχρονη προσπάθεια των εθνικών κρατών να ελέγξουν τα σύνορά τους και να επιβεβαιώσουν την κυριαρχία τους αποτελεί κομβικό σημείο της προσέγγισης. Ο επίσημος ορισμός για το trafficking αντλείται από το Πρωτόκολλο για την Αποτροπή, την Καταστολή και την Τιμωρία της Παράνομης Διακίνησης Προσώπων με Σκοπό τη Σεξουαλική και Οικονομική Εκμετάλλευση, ιδιαίτερα των Γυναικών και των Παιδιών. Με την «Παράνομη Διακίνηση Προσώπων με Σκοπό τη Σεξουαλική-Οικονομική Εκμετάλλευση» θα εννοείται η στρατολόγηση, η μεταφορά, η μετακίνηση, η εγκατάσταση (στέγαση, μέριμνα για τη συνέχιση της παραμονής) ή η παραλαβή προσώπων, μέσω της απειλής ή της χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, της απαγωγής, του δόλου, της εξαπάτησης, της κατάχρησης της δύναμης, της κατάχρησης μιας ευάλωτης ή τρωτής θέσης, της προσφοράς ή της αποδοχής οικονομικού ή άλλου κινήτρου. Τα ζητήματα του trafficking είναι στενά συνδεδεμένα με αλλαγές που πραγματοποιούνται στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες και οι οποίες σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, η οποία έχει προκαλέσει μια κρίση συνόρων (crisis over boundaries) (Αμπατζή, 2008, σ. 25).

Οι κατευθυντήριες οδηγίες της ΥΑΠ για τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων και των προσώπων που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων ισχύουν και στις περιπτώσεις

⁴⁰Άρθρο 32 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού.

εξέτασης των ισχυρισμών ασύλου που προβάλλουν τα παιδιά αιτούντες άσυλο. Η εμπορία παιδιών διαπράττεται για διάφορους λόγους, που όλοι ανεξαιρέτως αποσκοπούν στο κέρδος μέσω της εκμετάλλευσης της ανθρώπινης ύπαρξης. Η εμπορία παιδιών αποτελεί σοβαρή παραβίαση ευρέως φάσματος θεμελιωδών δικαιωμάτων και, ως εκ τούτου, συνιστά δίωξη. Πρόκειται για το δικαίωμα στη ζωή, στην επιβίωση και στην ανάπτυξη, για το δικαίωμα στην προστασία από κάθε μορφή βίας, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης, καθώς και για το δικαίωμα στην προστασία από την παιδική εργασία και την απαγωγή, την πώληση και εμπορία, όπως ρητά προβλέπει το άρθρο 35 της ΣΔΤΠ.

Οι συνέπειες των αντιποίνων από τα μέλη του δικτύου εμπορίας ανθρώπων, του κοινωνικού αποκλεισμού και/ή των διακρίσεων, που κινδυνεύει να υποστεί το επαναπατριζόμενο παιδί θύμα εμπορίας ανθρώπων είναι απαραίτητο να αξιολογούνται σε πλαίσιο που συνεκτιμά τις ειδικότερες ανάγκες προστασίας του. Για παράδειγμα, η επιστροφή ενός κοριτσιού, θύματος εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλική εκμετάλλευση, στη χώρα καταγωγής του ενέχει τον κίνδυνο της απόρριψης από την οικογένειά του και του κοινωνικού αποκλεισμού από την κοινότητά του. Από κοινωνικό αποκλεισμό μπορεί να κινδυνεύσει το αγόρι, που διέψευσε την ελπίδα και την προσδοκία της οικογένειάς του να σπουδάσει και να εργαστεί στο εξωτερικό ώστε να την ενισχύσει οικονομικά, στην περίπτωση που δημοσιοποιηθεί ότι υπήρξε θύμα εμπορίας ανθρώπων για καταναγκαστική εργασία.

Στις υποθέσεις ασύλου που αφορούν σε παιδιά θύματα εμπορίας ανθρώπων, εφίσταται ιδιαίτερος η προσοχή σε κάθε ένδειξη πιθανής συννενοχής των γονέων του παιδιού, άλλων μελών της οικογένειάς του ή των υπεύθυνων για τη φροντίδα τους που συμμετείχαν ή συναίνεσαν στην τέλεση της σχετικής αξιόποινης πράξης (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 2009, σ. 15).

3.2. Παιδική εργασία

Εκτός από την εμπορία ανθρώπων, το διεθνές δίκαιο απαγορεύει και άλλες χειρίστες μορφές εργασίας, όπως είναι η δουλεία, η ειλωτεία για χρέη και άλλες μορφές καταναγκαστικής εργασίας, καθώς και τη χρησιμοποίηση των παιδιών στην πορνεία, στην πορνογραφία και σε παράνομες δραστηριότητες.

Το διεθνές δίκαιο απαγορεύει κάθε μορφή εργασίας που είναι πιθανό να βλάψει την υγεία, την ασφάλεια ή το ήθος του παιδιού και πρόκειται για τις αποκαλούμενες «επικίνδυνες

εργασίες»⁴¹. Τα διεθνή κριτήρια απαγορεύουν επίσης κάθε εργασία για το παιδί που δεν έχει συμπληρώσει το κατώτατο όριο ηλικίας που ορίζεται γι' αυτήν και θεωρείται ότι είναι πιθανόν να περιορίσει την εκπαίδευση και να ανακόψει την πλήρη ανάπτυξή του.

Σύμφωνα με τα άρθρα που ορίζονται στη ΔΣΔΠ, τα παιδιά πρέπει να προστατεύονται από κάθε μορφή βίας (άρθρο 19), κακοποίησης (άρθρο 19), εκμετάλλευσης (άρθρα 19, 32, 34, 35, 36), διάκρισης και ρατσισμού (άρθρο 2). Τα παιδιά, όμως, δουλεύοντας στον δρόμο στερούνται των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως είναι η ασφάλεια, η εκπαίδευση και οι αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Είναι εκτεθειμένα στην εκμετάλλευση και την κακοποίηση και δεν μπορούν να αξιοποιήσουν δημόσια αγαθά και να επωφεληθούν από τις διαθέσιμες ευκαιρίες για την προσωπική και την κοινωνική τους ανάπτυξη. Επιπλέον, τα παιδιά θύματα οικονομικής εκμετάλλευσης πολλές φορές κακοποιούνται σωματικά για λόγους οικονομικής φύσεως (π.χ. για το ότι δεν συγκέντρωσαν τα αναμενόμενα χρήματα) μέσω σωματικής τιμωρίας (Λουκά, 2011, σσ. 246-247).

Αν και το φαινόμενο της εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας έχει πάρει εκρηκτικές διαστάσεις, η κοινωνία δεν δείχνει την πρέπουσα ευαισθησία στο θέμα και τείνει να εθελουφλεί. Ο Τσουβέλας αναφέρει ότι αρκετοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν πως η μοναδική διέξοδος στο πρόβλημα είναι ένα άμεσο τέλος στη συμμετοχή των ανήλικων σε εργοστάσια, φάρμες και οικογενειακές επιχειρήσεις. Εντούτοις η άλλη πλευρά υποστηρίζει ότι μια τέτοια οπτική αδυνατεί να κατανοήσει ότι οι ανήλικοι εργαζόμενοι αποτελούν τμήμα της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας, ιδιαίτερα σε χώρες του Τρίτου Κόσμου. Και μάλιστα προς αυτή την κατεύθυνση έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι η άμεση κατάργηση της παιδικής εργασίας είναι εξίσου πιθανόν να οδηγήσει πολλά παιδιά στην πείνα, την εγκληματικότητα και την πορνεία (Τσουβέλας, 2011, σσ. 134-135).

Η UNICEF εντοπίζει επτά μείζονες τύπους παιδικής εργασίας, οι οποίοι είναι: η εσωτερική (οικιακή), η εξαναγκαστική και δεσμευμένη εργασία, εμπορική σεξουαλική εκμετάλλευση, η εργασία σε βιομηχανίες και φυτείες, η εργασία στο δρόμο, η εργασία για την οικογένεια και η εργασία των κοριτσιών (UNICEF, 1996). Η Δ.Ο.Ε. χωρίζει την παιδική εργασία σε ορατή: εργασία στο δρόμο κ.α. και αόρατη: οικιακοί βοηθοί, γεωργικοί εργάτες

⁴¹Για τον καθορισμό της επικινδυνότητας της εργασίας πρέπει να εξετάζονται οι ακόλουθες συνθήκες απασχόλησης: εργασία που εκθέτει τα παιδιά σε σωματική ή ψυχική βία, εργασία που εκτελείται υπογείως, υποθαλασσίως, σε επικίνδυνο ύψος ή σε περιορισμένο χώρο, εργασία που απαιτεί τη χρήση επικίνδυνου εξοπλισμού ή τη χειροκίνητη μετακίνηση βαρέων φορτίων, το παρατεταμένο ωράριο εργασίας και το ανθυγιεινό περιβάλλον.

κ.α. (ILO, 1996). Επίσης, η Δ.Ο.Ε. κάνει διάκριση ανάμεσα στα παιδιά που εργάζονται σε τυπικές ή άτυπες μορφές εργασίας. Ο πρώτος τύπος χαρακτηρίζει εκείνες τις μορφές της παιδικής εργασίας που είναι νόμιμες. Η άτυπη και μη θεσμικά ρυθμισμένη μορφή παιδικής εργασίας αποτελείται από τις ακόλουθες εργασίες: ταπητουργία, αλιεία, βιομηχανία του σεξ, πώληση αγαθών, καθώς και επαιτεία στους δρόμους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Εκπαίδευση ασυνόδευτων ανήλικων

Η επιθυμία για επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων οδήγησε στην εξέλιξη της γλωσσικής ικανότητας. Εκτός από την κατανόηση, η γλώσσα εξυπηρετεί και τη βελτιστοποίηση των κοινωνικών σχέσεων. Ταυτόχρονα, αποτελεί ένα μέσο διαμόρφωσης και έκφρασης ατομικής και συλλογικής ταυτότητας και, ως τέτοιο, η γλώσσα αποκτά έντονη πολιτική και κοινωνική διάσταση, συνδέεται με θέματα κοινωνικής ένταξης ή αποκλεισμού καθώς επίσης αποτελεί καταλυτικό μέσο διεκδίκησης των δικαιωμάτων.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι νιώθουν «ξένοι» προς όλα τα επίπεδα λόγου, στο μέτρο που δεν μπορούν να κατανοήσουν και να επικοινωνήσουν στην κυρίαρχη γλώσσα και γλωσσικά αποκλεισμένοι από την ομάδα των ομιλούντων, διαπιστώνοντας πως δεν υπάρχει κάποιος χώρος που να αναγνωρίζεται η γλώσσα που μιλούν.

Η εκπαίδευση αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμα, διότι η σημασία του είναι εξαιρετικά μεγάλη για την ανάπτυξη των παιδιών. Στην ΣΔΠ δεσμεύονται τα κράτη ώστε αυτά να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα παιδιά. Η εξορία και η κατάσταση προσφυγιάς δεν θα πρέπει να αποτελούν δικαιολογία για την μη εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων. Η παρακολούθηση μαθημάτων εξασφαλίζει στα παιδιά συνέχεια συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ευημερία τους.

Όσον αφορά την στοιχειώδη εκπαίδευση βασικό στόχος είναι να διασφαλιστεί η πρόσβαση και να αμβλυνθούν οι διαφορές μεταξύ των φύλων. Η στοιχειώδης εκπαίδευση θα πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον γνώσεις γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής. Για την Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναγκαία κρίνεται η πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητες που υπάρχουν σε αυτή και για τις ευκαιρίες που τους δίνονται. Τέλος, θα πρέπει να γίνεται προσπάθεια, έτσι ώστε η παρεχόμενη εκπαίδευση να δίδεται με την έναρξη της προσφυγικής κατάστασης, κάτι που σημαίνει ότι αυτή θα πρέπει να υπάρχει και στα κέντρα υποδοχής προσφύγων αλλά και καθ' όλη την διάρκεια εξέτασης του αιτήματος ασύλου. Στα παιδιά πρόσφυγες θα πρέπει να διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις των εκπαιδευτικών ευκαιριών. Αυτές είναι:

- Φύλο: Θα πρέπει να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή παιδιών και των δύο φύλων στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των εκπαιδευτικών υπηρεσιών θα πρέπει να διευκολύνει την συμμετοχή και των κοριτσιών.

- Πρόσβαση: Τα παιδιά πρόσφυγες θα πρέπει να έχουν την ίδια πρόσβαση στην στοιχειώδη εκπαίδευση με τα παιδιά πολίτες της χώρας ασύλου. Σε πολλές περιπτώσεις προτιμάται η πρόσβαση των παιδιών προσφύγων σε ήδη υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές, από την ίδρυση ξεχωριστών προσφυγικών σχολείων. Σε άλλες περιπτώσεις, κυρίως μαζικού προσφυγικού ρεύματος, όπου το παραπάνω δεν είναι εφικτό, θα πρέπει να δημιουργηθούν εγκαταστάσεις ή με εξωτερική βοήθεια το κράτος να αναλάβει την υποδοχή των παιδιών στις υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές. Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε κάποια μορφή επίσημου ή άτυπου εκπαιδευτικού προγράμματος.
- Ποιότητα: Η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι ίδια με αυτή των παιδιών πολιτών. Στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση οι πρόσφυγες πρέπει να λαμβάνουν την ευνοϊκότερη δυνατή μεταχείριση.
- Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: Εάν υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες για εθελοντικό επαναπατρισμό, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα πρέπει κατά το δυνατόν να ακολουθεί το πρόγραμμα της χώρας καταγωγής.
- Καταλληλότητα: Τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και στις ιδιαιτερότητες των προσφύγων. Ιδιαίτερα σημασία θα πρέπει να αποδοθεί στην ενίσχυση της προσωπικής και πολιτισμικής ταυτότητας των παιδιών, στην ανάπτυξη της ψυχοκοινωνικής σταθερότητας και ανάπτυξης, τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους αλλά και της ευρύτερης κοινότητας. Η διδασκαλία θα πρέπει να γίνεται στην μητρική γλώσσα των παιδιών -τουλάχιστον στην αρχή- και να διδάσκονται όλες οι απαραίτητες εκείνες γνώσεις που θα συμβάλλουν στην αρμονική συνύπαρξη στην χώρα ασύλου. Ακόμα, θα πρέπει να διδάσκονται και να εξασκούνται σε ικανότητες σχετικές με την οικονομική ζωή της κοινότητας των παιδιών.
- Γλώσσα: Η γλώσσα αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα. Γι' αυτό θα ήταν καλό, τουλάχιστον σε αρχικά στάδια η εκπαίδευση να γίνεται με βάση την μητρική γλώσσα. Ανάλογα τώρα, με τις δυνατότητες μετεγκατάστασης ή και επαναπατρισμού, θα πρέπει να διδάσκεται και μία δεύτερη γλώσσα.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, πολύ μεγάλη σημασία έχει επίσης και ο θεσμός της άτυπης εκπαίδευσης. Σαν άτυπη εκπαίδευση ορίζουμε όλες εκείνες τις εκπαιδευτικές

διαδικασίες, οι οποίες όμως δεν οδηγούν στην απόκτηση κάποιου διπλώματος ή τίτλου σπουδών. Εντός της προσφυγικής κοινότητας θα πρέπει να ενθαρρύνονται τα μέλη της ώστε να αναπτύξουν άτυπες εκπαιδευτικές δομές, οι οποίες σε κάθε περίπτωση θα εφοδιάσουν με τις κατάλληλες ικανότητες και δεξιότητες τα παιδιά της κοινότητας. Σημαντικοί σε αυτό το σημείο είναι οι τομείς της γλώσσας και του πολιτισμού και η επαγγελματική εκπαίδευση.

1. Μοντέλα Εκπαίδευσης

Η ενταξιακή διαδικασία των παιδιών συνεχίζεται μέσω της εκπαίδευσής τους. Η διασφάλιση της πρόσβασης στην εκπαίδευση πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα τόσο για τα παιδιά, όσο και για την πολιτεία, καθώς συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για την ενσωμάτωση των παιδιών στην κοινωνία υποδοχής. Η ύπαρξη διάφορων μειονοτικών ομάδων μέσα στην ίδια χώρα, η μεταξύ τους αλληλεπίδραση και η γενικότερη κατάσταση μιας πολυπολιτισμικότητας δημιουργούν πολλά προβλήματα σχετικά με την όλη διαδικασία ένταξης αυτών στο νέο περιβάλλον που βρίσκονται, δημιουργώντας ταυτόχρονα και ζητήματα για τις συνέπειες που υφίστανται οι χώρες υποδοχής σε κάθε μία περίπτωση. Θέματα όπως γλώσσα, εκπαίδευση, κοινωνική αποδοχή και ενσωμάτωση πρέπει να αντιμετωπιστούν. Σύμφωνα με τον Μάρκου, τα σχήματα που, κατά καιρούς, έχουν αναπτυχθεί από την επιστημονική θεωρία και πρακτική συνοψίζονται σε γενικές γραμμές ως εξής (Μάρκου, 1997, σσ. 218-246):

Το αφομοιωτικό μοντέλο κυριάρχησε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 με κυριότερο χαρακτηριστικό του την «*ανυπαρξία των εθνικών ή φυλετικών χαρακτηριστικών*» των μελών των μεταναστευτικών ομάδων και την ολοκλήρωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με «*την πλήρη αποδοχή των πολιτισμικών προτύπων της κοινωνίας υποδοχής*» (Μάρκου, 1996, σ. 6). Στην εκπαιδευτική πρακτική εφαρμόζονται μέτρα με στόχο τη γρήγορη απορρόφηση των παιδιών των εθνοτικών/ πολιτισμικών ομάδων από τον κυρίαρχο πολιτισμό και συνεπώς ακολουθείται μονογλωσσική και μονοπολιτισμική προσέγγιση και προωθείται η «*πρωτοκαθεδρία*» του κυρίαρχου πολιτισμού. Απαιτεί από το μετανάστη να ξεπεράσει ο ίδιος όλα τα προβλήματα που θα αντιμετωπίσει στη χώρα υποδοχής και τον καταδικάζει σε ένα ρόλο παρατηρητή, χωρίς να του παρέχει την ευκαιρία να ανακαλύψει και να πραγματώσει τις δικές του δυνατότητες. Επιπλέον, τον υποχρεώνει να αγνοήσει εντελώς τον πολιτισμό του, να αποκοπεί από τις ρίζες του και δίνει ως μόνη δυνατότητα ικανοποιητικής βελτίωσης την απόλυτη προσαρμογή του στον πολιτισμό και τη γλώσσα, μη λαμβάνοντας καθόλου υπόψη την επίδραση που μπορούν να έχουν ιδέες, το ταλέντο και οι ελπίδες του μετανάστη στη νέα κοινωνία.

Το μοντέλο ενσωμάτωσης εφαρμόστηκε μέχρι το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 ως συμπληρωματική φιλοσοφία και πρακτική του αφομοιωτικού μοντέλου. Αναγνωρίζεται η πολιτισμική ετερότητα, ο σεβασμός και η ανεκτικότητα των «άλλων» και αφορά πλευρές που δεν είναι ουσιαστικές στη διαμόρφωση της κοινωνίας (θρησκεία, ήθη-έθιμα, παραδόσεις, εορτές, κτλ.) (Γεωργογιάννης, 1999, σ. 47). Το μοντέλο αυτό αφήνει στα ίδια τα παιδιά τη δυνατότητα να αλλάξουν και να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, χωρίς να παρεμβαίνει, αγνοώντας τις δικές τους ανάγκες.

Το πολυπολιτισμικό μοντέλο παρουσιάστηκε στη δεκαετία του 1970 στις Η.Π.Α., στην Ευρώπη και την Αυστραλία. Η κυρίαρχη αρχή του, η οποία διαχέεται στα αναλυτικά σχολικά προγράμματα και βιβλία, είναι ότι η γνώση των πολιτισμών των άλλων θα περιορίσει τις προκαταλήψεις και την άγνοια, που οδηγούν στο ρατσισμό (Μάρκου, 1996, σ. 15). Εντούτοις το μοντέλο αυτό δημιουργεί κινδύνους να καλλιεργηθούν προκαταλήψεις και στερεότυπα, κοινωνικός διχασμός, τονίζοντας την πολιτισμική αυτοσυνειδησία των διαφορετικών ομάδων με συνέπεια να καθίσταται αδύνατη η κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Το αντιρατσιστικό μοντέλο αναπτύχθηκε γύρω στα μέσα και τέλος της δεκαετίας του 1980 και στηρίχτηκε στην έννοια του «θεσμικού ρατσισμού»: δηλαδή στη διαφορετική μεταχείριση των μελών των ομάδων μέσα από τους κρατικούς θεσμούς (νόμους, διατάγματα, κτλ.). Για την εξάλειψη του ρατσισμού κρίνεται απαραίτητη η αλλαγή των δομών κράτους και κοινωνίας, ενέχοντας ωστόσο τον κίνδυνο της πολιτικής εκμετάλλευσης του θεσμού της εκπαίδευσης.

Το διαπολιτισμικό μοντέλο το συναντούμε στη δεκαετία του 1980 κατά κύριο λόγο στην Ευρώπη. Ενώ θεωρείται εξέλιξη του πολυπολιτισμικού μοντέλου, εντούτοις διαφέρει σημαντικά, γιατί δεν απευθύνεται μόνο στα διαφορετικά παιδιά, αλλά στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού: γηγενείς, αλλοδαπούς, παλινοστούντες. Ορίζεται ως μια «*διαλεκτική σχέση, διαδικασία αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διάφορων εθνικών/μεταναστευτικών ομάδων*» (Γεωργογιάννης, 1999, σ. 50). Το διαπολιτισμικό μοντέλο είναι ένα ολοκληρωμένο μοντέλο εκπαίδευσης που λαμβάνει υπόψη του την αναγκαιότητα της αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφόρων μεταναστευτικών ομάδων και έχει ως στόχο τη δημιουργία ανοιχτών κοινωνιών που θα χαρακτηρίζονται από ισονομία, αλληλοκατανόηση και αλληλοαποδοχή.

2. Σκοποί της διαπολιτισμικής αγωγής

Η διαπολιτισμική αγωγή αποσκοπεί στην επαφή και πληροφόρηση προσπαθώντας να καταπολεμήσει τις πλάνες που μπορεί να οδηγήσουν σε αντιδράσεις απόκρουσης του ξένου στοιχείου, του οποίου οι παραδοσιακές πεποιθήσεις και αξίες για τη ζωή εκλαμβάνονται ως απειλητικές με προγράμματα κατά του ρατσισμού και του εθνοκεντρισμού. Η διαπολιτισμική αγωγή επιχειρεί να δημιουργήσει τις μαθησιακές συνθήκες που να επιτρέπουν διευκρινίσεις για τους άλλους πολιτισμούς, χωρίς να προκαλούν συγχρόνως απόρριψη και αίσθημα απειλής. Στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας η ανοχή απέναντι στην καθημερινή ζωή, στις πολιτισμικές πεποιθήσεις και αξίες των μελών άλλων εθνικών ομάδων πρέπει να είναι αναμφισβήτητη. Επιβάλλεται να εισαχθούν κανονισμοί με τους οποίους να είναι σύμφωνες οι διάφορες εθνικές ομάδες και στους οποίους να καταφεύγουν σε περίπτωση διαφωνίας.

Στον πυρήνα της, η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο έχει δύο εστιακά σημεία: α) Είναι η εκπαίδευση που σέβεται, τιμά και αναγνωρίζει την κανονικότητα της διαφορετικότητας σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, ευαισθητοποιώντας τον μαθητή στην ιδέα ότι οι άνθρωποι έχουν αναπτύξει μια σειρά από διαφορετικούς τρόπους ζωής, εθίμων και κοσμοθεωριών, και ότι αυτό το εύρος της ανθρώπινης ζωής εμπλουτίζει τη ζωή όλων μας και β) πρόκειται για την εκπαίδευση, η οποία προωθεί την ισότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα, αντιστέκεται στις αθέμιτες διακρίσεις και προωθεί τις αξίες πάνω στις οποίες βασίζεται η ισότητα.

Ενώ ο όρος «πολυπολιτισμικότητα» μερικές φορές χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια κοινωνία στην οποία ζουν διαφορετικές κουλτούρες δίπλα-δίπλα χωρίς πολλή αλληλεπίδραση, ο όρος «διαπολιτισμικότητα», εκφράζει την πεποίθηση ότι όλοι μας εμπλουτιζόμαστε προσωπικά ερχόμενοι σε επαφή με άλλους πολιτισμούς, και ότι οι άνθρωποι από διαφορετικές κουλτούρες μπορεί και πρέπει να είναι σε θέση να συνδεθούν μεταξύ τους και να μάθουν ο ένας από τον άλλο.

Η εκπαίδευση δεν αντανακλά μόνο την κοινωνία αλλά ταυτόχρονα επηρεάζει και την ανάπτυξη της. Ως εκ τούτου, τα σχολεία έχουν ένα σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν στην ανάπτυξη μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας. Ενώ η εκπαίδευση δεν μπορεί να φέρει την αποκλειστική ευθύνη για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και την προώθηση της διαπολιτισμικών δεξιοτήτων, έχει εντούτοις μια σημαντική συμβολή στο να διευκολύνει την

ανάπτυξη των διαπολιτισμικών δεξιοτήτων, των στάσεων του παιδιού, των αξιών και της γνώσης. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί πολύτιμο εξοπλισμό για όλα τα παιδιά ώστε να συμμετάσχουν σε μια όλο και πιο ποικιλόμορφη κοινωνία.

Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι για όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους και είναι ένα σημαντικό μέρος της εκπαιδευτικής εμπειρίας κάθε παιδιού είτε βρίσκεται σε ένα σχολείο που χαρακτηρίζεται από εθνοτική ποικιλομορφία, είτε σε εθνοτικά ομοιογενές σχολείο, είτε προέρχεται από την κυρίαρχη κουλτούρα είτε ανήκει σε μειονότητα. Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση απευθύνεται επίσης σε όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικία τους καθώς η αποδοχή του ότι η διαφορετικότητα είναι φυσιολογική για τον άνθρωπο μπορεί να διδαχθεί σε όλες τις ηλικίες.

3. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα

Στο άρθρο 9 του ΠΔ 220/2007 προβλέπεται ότι οι ανήλικοι αιτούντες άσυλο έχουν πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα υπό προϋποθέσεις ανάλογες με αυτές που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες και η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν πρέπει να καθυστερεί πέραν των τριών μηνών από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης ασύλου και ότι η πρόσβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο λόγω της ενηλικίωσης του ανήλικου.

Ένα βασικό πρόβλημα που προκύπτει σχετικά με την πρόσβαση των ασυνόδευτων παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί το ζήτημα της εγγραφής τους, αφενός λόγω έλλειψης των απαιτούμενων δικαιολογητικών και αφετέρου λόγω έλλειψης κηδεμόνα – επιτρόπου, ο οποίος απαιτείται για την εγγραφή τους.

Όσον αφορά την έλλειψη δικαιολογητικών, το ζήτημα έχει επιλυθεί νομοθετικά δυνάμει των εξής ρυθμίσεων: στο άρθρο 72§3 του Ν. 3386/2005 προβλέπεται η δυνατότητα εγγραφής ανήλικων υπηκόων τρίτων χωρών στα δημόσια σχολεία, κατ' εξαίρεση, με ελλιπή δικαιολογητικά, εφόσον προέρχονται από περιοχές στις οποίες επικρατεί έκρυθμη κατάσταση ή δεν έχει ρυθμιστεί ακόμα η νόμιμη διαμονή τους στην Ελλάδα. Περαιτέρω, η έλλειψη των δικαιολογητικών αντιμετωπίζεται με τη διενέργεια κατατακτικής εξέτασης από επιτροπή εκπαιδευτικών λειτουργών, προκειμένου να καταταγούν οι αλλοδαποί μαθητές ανάλογα με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο (άρθρο 9 ΠΔ 155/1978). Υπάρχουν, όμως, σχολεία τα οποία, ελλείψει των απαιτούμενων δικαιολογητικών, δεν εγγράφουν και δεν προάγουν στην επόμενη

τάξη τους αλλοδαπούς μαθητές, υιοθετώντας έτσι μία «τιμωρητική» πρακτική απέναντι τους και παραβιάζουν το αναφαίρετο δικαίωμά τους στην εκπαίδευση.

Η απουσία μόνιμου επιτρόπου και η αδυναμία του προσωρινού να ανταποκριθεί στις ουσιαστικές ανάγκες του ασυνόδευτου παιδιού συνιστά πρόβλημα καίριας σημασίας. Η συνδρομή του επιτρόπου είναι απαραίτητη για την εγγραφή του ασυνόδευτου παιδιού στο σχολείο, αλλά και για τη διεκπεραίωση όλων των διαδικαστικών ζητημάτων που άπτονται της λειτουργίας του σχολείου. Σύμφωνα με τη σχετική γνωμοδότηση του Νομικό Συμβούλιο του Κράτους (ΝΣΚ) (71/2010) η έλλειψη κηδεμόνα καλύπτεται *«με έγγραφο του Διευθυντή του σχολείου προς το δικαστήριο, με το οποίο θα γνωστοποιεί την ανάγκη ορισμού Επιτρόπου για τους εν λόγω ανήλικους»*, προκειμένου να ενεργοποιηθεί η διαδικασία του αυτεπάγγελτου διορισμού επιτρόπου από το δικαστήριο. Στην πράξη συνήθως ο εισαγγελέας εξουσιοδοτεί τον κοινωνικό λειτουργό του κέντρου για την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο ή μεταβιβάζει την επιτροπεία μόνο για το κομμάτι της εκπαίδευσης. Σημειώνεται πάντως πως η εγγραφή των ασυνόδευτων παιδιών στο σχολείο, όταν αυτά δεν φιλοξενούνται σε κάποια κέντρο φιλοξενίας ή δεν είναι καταγεγραμμένα σε κάποιον φορέα κρατικής πρόνοιας και είναι «αγνώστου διαμονής» καθίσταται ιδιαίτερα προβληματική (Αναστασίου, 2007, σ. 140).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των παιδιών αποτελεί η άγνοια της ελληνικής γλώσσας καθώς και το προγενέστερο μορφωτικό τους επίπεδο, στοιχεία απαραίτητα για την εκπαιδευτική τους πορεία. Συνήθως οι περισσότερες περιπτώσεις των παιδιών έχουν φτωχό επίπεδο μόρφωσης ή έχουν διακόψει την εκπαίδευσή τους στις χώρες καταγωγής ή είναι αναλφάβητοι, γεγονός το οποίο δυσχεραίνει ιδιαίτερα την ενταξιακή τους διαδικασία στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Η ένταξη των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας δεδομένων των γλωσσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους πραγματοποιείται μέσω δύο τρόπων: μέσω των Διαπολιτισμικών Σχολείων και μέσω των Τάξεων Υποδοχής και των Φροντιστηριακών Τμημάτων στα κανονικά σχολεία. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση θεσπίστηκε στην Ελλάδα με το νόμο 2413/1996⁴², δυνάμει του οποίου προβλέπεται η λειτουργία Διαπολιτισμικών Σχολείων.

Η διαπολιτισμική αγωγή στοχεύει στην εκπαίδευση των γηγενών και αλλοδαπών μαθητών/τριών, ενώ οι προϋποθέσεις της αφορούν στο σύνολο της κοινωνίας και όχι μόνο

⁴²ΦΕΚ 124, τεύχος πρώτο, 17-6-1996

στο χώρο του σχολείου. Τα διαπολιτισμικά σχολεία είναι το πρώτο βήμα που στοχεύει στην ένταξη των παιδιών διαφορετικής πολιτισμικής καταγωγής και όχι στην αφομοίωση. Ο νόμος επιτρέπει σε σχολεία που έχουν πάνω από 45% αλλοδαπούς, παλιννοστούντες ή και πρόσφυγες μαθητές/τριες, να μετατρέπονται σε διαπολιτισμικά εφόσον το επιθυμούν. Τα σχολεία αυτά συνήθως προσπαθούν να κρατήσουν μια αναλογία 40-45% αλλοδαπών/παλιννοστούντων μαθητών/τριών και 60% γηγενών ώστε να υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για διαπολιτισμική ανταλλαγή ανάμεσα στην κυρίαρχη-ελληνική και τις μειοψηφικές εθνότητες και να αποφεύγεται η γκετοποίηση των σχολείων.

Το ωρολόγιο πρόγραμμα των διαπολιτισμικών σχολείων είναι κατά βάση ίδιο με αυτό των γενικών δημοσίων σχολείων. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις που έχουν σαν στόχο την προσαρμογή του σχολικού προγράμματος στον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα του μαθητικού συνόλου, αλλά και την κάλυψη των μαθησιακών και κοινωνικών αναγκών του. Συγκεκριμένα οργανώνονται τάξεις για τη διδασκαλία και εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης ξένης γλώσσας, παρέχονται ειδικά σχολικά εγχειρίδια και γλωσσικά βοηθήματα ενώ ταυτόχρονα παρέχεται και ψυχολογική υποστήριξη των μαθητών/τριών για την ομαλή ένταξη τους στο καινούριο σχολικό περιβάλλον.

Λειτουργούν τάξεις υποδοχής παράλληλα με τη ροή των μαθημάτων του σχολείου και είναι χωρισμένες σε επίπεδα γλωσσομάθειας (αρχάριο, μέτριο, προχωρημένο). Σε αυτές οι μαθητές/τριές διδάσκονται και άλλα μαθήματα πέραν της ελληνικής γλώσσας, ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης και μαθαίνουν βασική ορολογία και αφηρημένες έννοιες. Στα υπόλοιπα μαθήματα επιστρέφουν στις κύριες τάξεις τους. Εκεί οι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν διαφοροποιημένη διδασκαλία με υποστηρικτικό υλικό. Για την αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών/τριών υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες για απαλλαγή ή προφορική εξέταση ανάλογα με το επίπεδο ελληνομάθειας και το σχολικό αντικείμενο.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιδιώκει:

- Να διασφαλίσει ότι όλοι οι μαθητές, ανεξάρτητα από το γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρό τους, απολαμβάνουν ισότητα ως προς τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα.
- Να ενθαρρύνει στο σχολείο την πολυμορφία και την πολυγλωσσία που χαρακτηρίζει σήμερα την κοινωνία που ζούμε.
- Να ενισχύσει σχολικές μονάδες με στρατηγικές που προωθούν τη διαπολιτισμική κατανόηση και επικοινωνία.

- Να προωθήσει εκείνες τις συμπεριφορές που καλλιεργούν την αρμονία ανάμεσα στις διάφορες πολιτισμικές ομάδες.
- Να προωθήσει εκείνες τις συμπεριφορές που στρέφονται ενάντια στις διακρίσεις, οι οποίες βασίζονται στις εθνοπολιτισμικές διαφορές.

Σήμερα λειτουργούν στη χώρα μας 26 Διαπολιτισμικά Σχολεία (Πίνακας 2 και Πίνακας 3): 13 Δημοτικά, 8 Γυμνάσια και 5 Λύκεια επί του συνόλου σχολικών μονάδων. Είναι προφανές ότι τα υφιστάμενα διαπολιτισμικά σχολεία δεν μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες όλων των ασυνόδευτων παιδιών, δεδομένου ότι είναι περιορισμένος ο αριθμός τους. Η λειτουργία των διαπολιτισμικών σχολείων έχει συμβάλει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία των ασυνόδευτων παιδιών ως ένα βαθμό. Ωστόσο, αρνητικά κρίνεται το γεγονός ότι ενώ υπάρχει νομοθετική ρύθμιση για τη διδασκαλία μαθημάτων μητρικής γλώσσας και πολιτισμού, ως βασικό στοιχείο διαπολιτισμού (άρθρο 72 Ν. 3386/2005), αυτή δεν έχει τύχει εφαρμογής. Περαιτέρω, τα σχολεία αυτά λειτουργούν ουσιαστικά ως σχολεία αλλοδαπών, εφόσον οι Έλληνες γονείς τα αποφεύγουν θεωρώντας ότι η πολιτιστική και γλωσσική ιδιαιτερότητα των μαθητών θα έχει αρνητικό αντίκτυπο στο επίπεδο μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο όμως δεν προωθείται η ένταξη των παιδιών στην ελληνική κοινωνία, αλλά αντίθετα η απομόνωση και περιθωριοποίησή τους.

Στο πλαίσιο επίσης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και για την ομαλή και ισόρροπη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα προβλέπεται η σύσταση και λειτουργία *Τάξεων Υποδοχής* (Τ.Υ.) και *Φροντιστηριακών Τμημάτων* (Φ.Τ.) στα κανονικά σχολεία. Στόχος των Τ.Υ. και των Φ.Τ. είναι η προετοιμασία των μαθητών για την παρακολούθηση του ελληνικού σχολείου εφαρμόζοντας εντατικό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Οι Τ.Υ. λειτουργούν κατά τη διάρκεια του σχολικού ωρολογίου προγράμματος, με παράλληλη παρακολούθηση ορισμένων μαθημάτων στις κανονικές τάξεις του σχολείου. Η οργάνωση Τ.Υ. σε κανονικά σχολεία αποτελεί συνιστώμενο τρόπο ενσωμάτωσης, ωστόσο προκύπτουν δυσκολίες ως προς τη λειτουργία τους. Καταρχάς δεδομένου ότι για τη δημιουργία των τμημάτων αυτών απαιτείται συγκεκριμένος αριθμός μαθητών (τουλάχιστον 9) και εναπόκειται στη βούληση του Διευθυντή του σχολείου για την πραγματοποίησή τους, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα υπάρχει διαθεσιμότητα Τ.Υ. στα σχολεία φοίτησης των ασυνόδευτων παιδιών. Τις περισσότερες φορές δεν πραγματοποιούνται οι εξετάσεις γλωσσομάθειας για τη δημιουργία των Τ.Υ. απλά επιτρέπεται στα ασυνόδευτα παιδιά η παρακολούθηση των μαθημάτων στα κανονικά τμήματα, γεγονός όμως το οποίο

προκαλεί πολλά προβλήματα. Η ένταξη ενός παιδιού σε ένα τμήμα που συνάδει με την ηλικία του είναι αναποτελεσματική, δεδομένου ότι δεν μπορεί να παρακολουθήσει ουσιαστικά το μάθημα και βρίσκεται στο τμήμα απλά ως παρατηρητής. Η ένταξη των παιδιών σε τάξη κατώτερη από εκείνη στην οποία αντιστοιχεί η ηλικία τους είναι δυσλειτουργική, βιώνεται αρνητικά, δεν βοηθά στη σύναψη σχέσεων με τους συμμαθητές και αντί να συνδράμει στην κοινωνικοποίηση και ενσωμάτωση των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον, εντείνει την περιθωριοποίηση και γκετοποίηση τους (Χριστοδούλου, 2009).

Σε γενικές γραμμές η πρόσβαση των ασυνόδευτων παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα παρόλο που διασφαλίζεται νομοθετικά, στην πράξη αποτελεί θεωρητική και όχι ουσιαστική επιλογή. Ένας μεγάλος αριθμός των παιδιών δεν εντάσσεται στην εκπαίδευση για ποικίλους λόγους: λόγω απουσίας επιτρόπου για την εγγραφή των μαθητών, είτε λόγω μη λειτουργίας διαπολιτισμικού σχολείου ή Τ.Υ και Φ.Τ. στα σχολεία της περιοχής, είτε διότι η πλειοψηφία των ανήλικων είναι άνω των 16 ετών και συνεπώς η εκπαίδευση δεν είναι υποχρεωτική για αυτούς και κυρίως διότι προτεραιότητα των παιδιών αυτών αποτελεί η εύρεση εργασίας. Οφείλει να αναφερθεί περαιτέρω πως η αύξηση των κρουσμάτων ξενοφοβίας, ρατσισμού και ρατσιστικής βίας στα σχολεία αποτελεί σημείο ανησυχίας και συνιστά ανασταλτικό παράγοντα για την ένταξη των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον.

Αναφορικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στη χώρα μας εντοπίζεται το γεγονός ότι εστιάζει αποκλειστικά στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, μη λαμβάνοντας υπόψη την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας και κουλτούρας των αλλοδαπών μαθητών. Η εκπαιδευτική διαδικασία έτσι γίνεται μονόδρομη, αφορά μόνο τους «αδύναμους» μαθητές, δεν εμπλέκει τους γηγενείς και με τις δυσλειτουργίες της δεν βοηθά στη γενικότερη μετάβαση και κοινωνικοποίηση του μαθητή από τη χώρα καταγωγής στη χώρα υποδοχής.

4. Εκπαίδευση για την ειρήνη

Η εκπαίδευση για την ειρήνη μπορεί μακροπρόθεσμα να συμβάλει στην ανάπτυξη της γνωστικής ικανότητας του ατόμου και να το κάνει πιο ανθεκτικό απέναντι σε προσπάθειες μονόπλευρου επηρεασμού εναντίον των «άλλων», όπως είναι οι εθνικές μειονότητες, οι μετανάστες ή άλλες ομάδες ατόμων. Η εκπαίδευση για την ειρήνη θα βοηθήσει τα άτομα να διαχειρίζονται συγκεκριμένες κρίσιμες καταστάσεις ελαχιστοποιώντας έτσι την εμφάνιση γεγονότων που μπορεί να προκαλέσουν συγκρούσεις και επιθετικότητα.

Απαραίτητο συστατικό της εκπαίδευσης για την ειρήνη αποτελεί η απόκτηση

«προκοινωνικών δεξιοτήτων και συμπεριφορών⁴³» εκ μέρους των παιδιών. Υπάρχουν τουλάχιστον δύο ικανότητες που συνδέονται με την προκοινωνική συμπεριφορά: η *ενσυναίσθηση*⁴⁴ και ο *αλτρουισμός*⁴⁵. Σχετικά με την εκπαίδευση για την ειρήνη, ο Πανταζής αναφέρει ότι πραγματοποιείται σε τρία επίπεδα:

- Μικρο-επίπεδο: Αφορά τη σχολική τάξη και συγκεκριμένα διερευνά τη στάση του εκπαιδευτικού, ο οποίος οφείλει να είναι σε εγρήγορση-επαγρύπνηση, να παρατηρεί τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών και να χρησιμοποιεί το θεατρικό παιχνίδι, ιστορίες και άλλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες.
- Μέσο-επίπεδο: Αφορά το σχολείο το οποίο προσπαθεί να χειριστεί τις πιθανές συγκρούσεις μεταξύ των μαθητών που προκύπτουν λόγω της διαφοράς της ηλικίας και καταγωγής, εξετάζει αν επιμερίζονται οι ευθύνες και τι μορφή επικοινωνίας επικρατεί μεταξύ των εκπαιδευτικών.
- Μακρό –επίπεδο: Το παιδί μαθαίνει να διερευνά τι συμβαίνει στον κόσμο, π. χ. μέσα από τις εφημερίδες και τα μέσα ενημέρωσης μελετά επίκαιρα γεγονότα. Αυτό το επίπεδο πρέπει πάντα να συνδέεται με το μικρό- επίπεδο (Πανταζής, 2009, σ. 259).

5. Μοντέλα της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Στα συγκεκριμένα προγράμματα που εφαρμόζονται παγκοσμίως διαπιστώνεται μια τυπολογία διδακτικών μοντέλων της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Συγκεκριμένα, οι πρακτικές προσεγγίσεις της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να καταταχθούν από θεωρητική και ερευνητική άποψη σε τρία διδακτικά μοντέλα: Στο *μοντέλο αξιών και συνειδητοποίησης (values and awareness model)*, στο *μοντέλο της υπευθυνότητας*

⁴³Με τον όρο «προ-κοινωνικές δεξιότητες και συμπεριφορές» εννοούμε κάθε πράξη που πραγματοποιείται με σκοπό να ωφελήσει ένα άλλο πρόσωπο.

⁴⁴*Ενσυναίσθηση* είναι η ικανότητα να τοποθετείς τον εαυτό σου στη θέση του άλλου ή, με άλλα λόγια, να αισθάνεσαι ό,τι αισθάνεται και ο άλλος. Η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης είναι ευκολότερη ανάμεσα σε άτομα του ίδιου πολιτισμού απ' ό,τι ανάμεσα σε άτομα που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς, επειδή η χαρά, όπως και ο πόνος, είναι εν μέρει πολιτισμικά καθορισμένα. Εντούτοις η ικανότητα να αναγνωρίζει κανείς την καλοπροαίρετη και ευγενική συμπεριφορά είναι εξίσου σημαντική με το αναγνωρίζει κανείς την απειλητική συμπεριφορά (Πανταζής, 2009, σ. 258).

⁴⁵Ο *αλτρουισμός* σχετίζεται με την επιθυμία κάποιου να βοηθάει τους άλλους, ενίοτε και εις βάρος του εαυτού του. Σε ορισμένες κοινωνίες ο αλτρουισμός επεκτείνεται και πέρα από τον οικογενειακό και φιλικό κύκλο σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι σε άλλες κοινωνίες, παρόλα αυτά δεν υπάρχει κοινωνία στην οποία να μην εμφανίζεται καθόλου, να είναι τελείως απών.

(*accountability model*) και στο μετασχηματιστικό μοντέλο (*transformational model*). Κάθε μοντέλο συνδέεται με συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, στρατηγικές και περιεχόμενα μάθησης.

1. Μοντέλο Αξιών και Συνειδητοποίησης

Το μοντέλο αξιών και συνειδητοποίησης της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα πραγματοποιείται στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος ή εκστρατειών ευαισθητοποίησης, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στη γνώση σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα παρά στην πρακτική ικανότητα πραγμάτωσής τους. Ο Πανταζής επισημαίνει ότι «*πρόκειται για μια παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο μιας σχετικά διασφαλισμένης τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*» (Πανταζής, 2009, σ. 295). Θεωρείται ότι η γνώση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και η συνειδητοποίησή τους από ένα μεγάλο τμήμα της κοινής γνώμης θα λειτουργήσει ως παράγοντας πολιτικής πίεσης για την υλοποίηση των κανόνων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο μοντέλο αξιών και συνειδητοποίησης συγκαταλέγονται οι επίσημες διδακτικές των σχολείων, τα ανεπίσημα εκπαιδευτικά προγράμματα για τους εφήβους, αλλά και διάφορες δημόσιες οργανωμένες προσπάθειες ενημέρωσης του κοινού για τα ανθρώπινα δικαιώματα, έχοντας ως βασική παιδαγωγική στρατηγική την πρόκληση ενδιαφέροντος του ατόμου.

2. Μοντέλο Υπευθυνότητας

Το μοντέλο υπευθυνότητας πραγματοποιείται κατά την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των ατόμων εντός ιδρυμάτων, τα οποία ασχολούνται επαγγελματικά ή ημι-επαγγελματικά με την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δίνοντας έμφαση στον επηρεασμό της νομοθεσίας, της πολιτικής εκτελεστικής εξουσίας, της απονομής δικαίου και την προάσπιση ομάδων οι οποίες είναι εκτεθειμένες σε πραγματικό ή δυνητικό κίνδυνο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Είναι επικεντρωμένο στην επικαιρότητα και βασίζεται στην κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική αλλαγή ενθαρρύνοντας και ενισχύοντας τη συνεργασία μέσα σε συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες. Η προσωπική αλλαγή δεν είναι ένας ρητός στόχος του μοντέλου, δεδομένου ότι η επαγγελματική ευθύνη είναι ικανοποιητική για το άτομο που ενδιαφέρεται για την τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποδίδοντας ωστόσο ιδιαίτερη σημασία στην κοινωνική αλλαγή, η οποία θεωρείται απαραίτητη σε κοινοτικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

3. Μετασχηματιστικό μοντέλο

Το μετασχηματιστικό μοντέλο συνδέει την παιδεία για τα ανθρώπινα δικαιώματα με το ζήτημα αποκατάστασης και διατήρησης της ειρήνης, καθώς και με τα ζητούμενα άλλων στρατηγικών ενδυνάμωσης, όπως την ισότιμη συμμετοχή των γυναικών, την προώθηση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Έχει ως αφετηρία την άποψη ότι οι εκάστοτε διδασκόμενοι έχουν δικές τους εμπειρίες παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ότι μπορούν να φανταστούν τους εαυτούς τους στο ρόλο δυνητικών παραβατών. Το μοντέλο εφαρμόζεται σε προγράμματα τα οποία διεξάγονται σε καταυλισμούς προσφύγων, σε κοινωνίες όπου έχουν λάβει χώρα σφοδρές ένοπλες συγκρούσεις, με θύματα κακομεταχείρισης, με ομάδες ευρισκόμενες σε ακραία φτώχεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις το μοντέλο αυτό μπορεί να εφαρμοστεί στα σχολεία, όπου μία σε βάθος μελέτη περίπτωσης για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να χρησιμεύσει ως καταλύτης για την εξέταση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο Πανταζής σημειώνει ότι τα μοντέλα της παιδείας για τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να παρουσιαστούν ως μία «πυραμίδα μάθησης». Στη μεγάλη βάση θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε το μοντέλο αξιών και συνειδητοποίησης, στη μέση το μοντέλο υπευθυνότητας και στην κορυφή το μετασχηματιστικό μοντέλο. Η τοποθέτηση των παραπάνω μοντέλων σε αυτές τις θέσεις απεικονίζει όχι μόνο την ευρύτητα των στόχων που το καθένα εξετάζει αλλά και το βαθμό δυσκολίας για καθένα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα (Πανταζής, 2009, σ. 300).

6. Το σχέδιο εκπαίδευσης για τα παιδιά των προσφύγων και τους ασυνόδευτους ανήλικους

Τον Μάιο του 2016 διαμορφώθηκε το κοινό σχέδιο των υπουργείων Παιδείας και Μεταναστευτικής Πολιτικής για την εκπαίδευση των προσφύγων. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας προβλέπεται να παρέχεται η εκπαίδευση εντός των δομών φιλοξενίας και θα συσταθούν παραρτήματα νηπιαγωγείων εντός τους δομών. Παράλληλα, θα παρέχονται προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης των νηπίων εντός των δομών φιλοξενίας, από ΜΚΟ και άλλους φορείς (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2017).

Για την πρωτοβάθμια και την υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα λειτουργήσουν, κατά το σχολικό έτος 2016-2017, ειδικές τάξεις υποδοχής, κατά τις απογευματινές ώρες (2-6 μ.μ.) σε σχολεία που βρίσκονται πλησίον των δομών φιλοξενίας της χώρας. Όπως σημειώνεται, με τη διαμόρφωση απογευματινής ζώνης μαθημάτων, στόχος της

Πολιτείας είναι η εξασφάλιση της ψυχοκοινωνικής στήριξης και η σταδιακή ένταξη των παιδιών των προσφύγων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, έπειτα από ένα διάστημα προετοιμασίας, χωρίς την επιβάρυνση των σχολείων με υπερβολικά μεγάλο αριθμό παιδιών που δεν γνωρίζουν ελληνικά και δεν έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα για τη φοίτηση σε ελληνικό σχολείο. Στις τάξεις υποδοχής θα παρέχονται μαθήματα ελληνικής και αγγλικής γλώσσας, μαθηματικών και πληροφορικής, με στόχο, είτε την ένταξη των παιδιών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα από το επόμενο σχολικό έτος, είτε την ένταξή τους στο σχολικό σύστημα άλλης ευρωπαϊκής χώρας, σε περίπτωση μετεγκατάστασης της οικογένειάς τους.

Διευκρινίζεται ότι το παραπάνω μοντέλο θα ακολουθηθεί στις δομές φιλοξενίας της ενδοχώρας. Τα παιδιά που δεν ζουν σε οργανωμένα κέντρα φιλοξενίας, αλλά σε διαμερίσματα ή άλλους χώρους σε αστικά κέντρα, θα μπορούν να φοιτήσουν σε νηπιαγωγεία ή τάξεις υποδοχής που θα λειτουργήσουν σε κοντινά σχολεία, είτε τα πρωινά είτε τα απογεύματα.

Για τα παιδιά άνω των 15 ετών, όπως επίσης και για τους ενήλικες, θα υπάρξει ειδική μέριμνα για την παροχή μαθημάτων γλωσσομάθειας, αθλητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και προγραμμάτων τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης. Τα παιδιά άνω των 15 ετών θα έχουν τη δυνατότητα, αφού μάθουν την ελληνική γλώσσα, να φοιτήσουν στις τεχνικές, επαγγελματικές και άλλες σχολές της χώρας ή να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους στα λύκεια. Τέλος, θα υπάρξει ειδική μέριμνα για την παροχή από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή άλλους ειδικούς φορείς εκπαιδευτικών προγραμμάτων εκμάθησης των μητρικών γλωσσών των παιδιών των προσφύγων εντός των δομών φιλοξενίας.

Γενικότερα, η σχολική χρονιά 2016-2017 θεωρείται προπαρασκευαστική για τα παιδιά πρόσφυγες/ μετανάστες, ώστε το έτος 2017-2018 να ενταχθούν ομαλά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παρακολουθώντας επιτυχώς το πρόγραμμά του.

Παρόλο που το δικαίωμα στην εκπαίδευση όλων των παιδιών καθιερώνεται από διεθνείς συμβάσεις, όπως τη ΣΔΠ, την ΕΣΔΑ και το Σύνταγμα της χώρας, υπάρχουν αρκετές διαμαρτυρίες και ακραίες αντιδράσεις από γονείς αλλά και συλλόγους γονέων και κηδεμόνων σχετικά με την υποδοχή και ένταξη των ανήλικων προσφύγων και μεταναστών, ασυνόδευτων ή μη. Το βασικότερό τους επιχείρημα είναι οι κίνδυνοι της δημόσιας υγείας και συνεπώς των παιδιών τους στα σχολεία. Το συγκεκριμένο θέμα έχει λάβει τέτοιες διαστάσεις, όπου το

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, έχει αναρτήσει στην ιστοσελίδα του σχετικό έγγραφο, αναφέροντας ότι «η εμπειρία και τα επιστημονικά δεδομένα δείχνουν ότι η συμμετοχή στο σχολείο παιδιών από χώρους φιλοξενίας προσφύγων/μεταναστών δεν αυξάνει τους κινδύνους για την υγεία των παιδιών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία. Το πρόγραμμα εμβολιασμών σε χώρους φιλοξενίας προσφύγων/μεταναστών του Υπουργείου Υγείας αφορά όλα τα παιδιά και γίνονται κυρίως για την προστασία των ίδιων, αλλά και για την προστασία του περιγυρού τους, περιλαμβάνοντας εμβόλια για 10 νοσήματα:

- 1) Ιλαρά-Ερυθρά- Παρωτίτιδα (εμβόλιο MMR), σε παιδιά 12 μηνών έως 15 ετών.
- 2) Διφθερίτιδα-Τέτανο- Κοκκύτη- Πολιομυελίτιδα, σε παιδιά ηλικίας 2 μηνών έως 5 ετών, κυρίως με τη μορφή του Εξαδύναμου εμβολίου – το οποίο περιέχει επίσης εμβόλια για Αιμόφιλο ινφλουέντσας τύπου b και για Ηπατίτιδα Β.
- 3) Πνευμονιόκκο (συνδεδεμένο εμβόλιο), σε παιδιά ηλικίας 2 μηνών έως 5 ετών.

Προϋπόθεση για να μετάσχουν τα παιδιά πρόσφυγες/μετανάστες στο πρόγραμμα εκπαίδευσης στα σχολεία είναι να έχει εφαρμοστεί το πρόγραμμα εμβολιασμού στον χώρο φιλοξενίας όπου διαμένουν και, επίσης, τα ίδια τα παιδιά που θα φοιτήσουν να έχουν εμβολιαστεί ανάλογα με την ηλικία τους. Σημασία έχει όχι μόνο ο εμβολιασμός των παιδιών ηλικίας σχολείου, αλλά και ο εμβολιασμός των παιδιών προσχολικής και βρεφικής ηλικίας, γιατί συμβάλλει στην προστασία όλων των παιδιών του χώρου φιλοξενίας. Ο εμβολιασμός που γίνεται στην Ελλάδα (με το παραπάνω πρόγραμμα) προστίθεται στον εμβολιασμό που έχουν κάνει τα παιδιά στις χώρες προέλευσης. Τα επίπεδα εμβολιασμού στις χώρες αυτές είναι μέτρια έως σχετικά καλά (60–90%, σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας)» (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι στην Ελλάδα

1. Στατιστικά στοιχεία

Η έρευνα διαπίστωσε σειρά προβλημάτων στο θέμα της στατιστικής καταγραφής των ανήλικων. Τα διαθέσιμα επίσημα στατιστικά στοιχεία είναι αυτά που εμφανίζουν η Υπηρεσία Ασύλου, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και η Eurostat για τους ασυνόδευτους ανήλικους που υποβάλλουν αίτημα ασύλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τους ανήλικους που στεγάζονται στα διάφορα Κέντρα Φιλοξενίας (Πίνακας 4). Τα στοιχεία αυτά είναι ανεπαρκή για την διαμόρφωση πολιτικών για τους ασυνόδευτους ανήλικους και ελέγχονται ως προς την ακρίβεια και πληρότητά τους. Ακόμα σκοτεινότερη είναι η στατιστική καταγραφή των ανήλικων αλλοδαπών που δεν εισέρχονται στην διαδικασία ασύλου.

1.1. Είσοδος

Τα στοιχεία αναδεικνύουν ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι δεν εισέρχονται νόμιμα στην Ελλάδα. Επομένως, η μόνη λογική υπόθεση είναι ότι φθάνουν στην Ελλάδα παράνομα, συνήθως στα μεικτά κύματα μεταναστών που εισέρχονται από τα ανατολικά σύνορα της χώρας (βορειο-ανατολικά από την Τουρκία και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, κυρίως τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και τα Δωδεκάνησα). Όταν εισέρχονται από την περιοχή του Έβρου (νοτιοανατολικά σύνορα με την Τουρκία) συλλαμβάνονται από τις αστυνομικές αρχές, ενώ όταν προσπαθούν να φθάσουν στις ακτές των νησιών της Ανατολικής Ελλάδας συνήθως συλλαμβάνονται από τις λιμενικές αρχές και στη συνέχεια μεταφέρονται στην αρμοδιότητα των αστυνομικών αρχών. Οι αστυνομικές και οι λιμενικές αρχές έχουν το καθήκον να εγγυώνται τη δημόσια τάξη και/ή την εθνική ασφάλεια της Ελλάδας, αλλά δεν είναι εκπαιδευμένες να χειρίζονται ευάλωτες περιπτώσεις, όπως είναι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι (35%), τα θύματα βασανιστηρίων, οι γυναίκες αρχηγοί νοικοκυριών (21%) κλπ που χρειάζονται ειδική φροντίδα (Διάγραμμα 1). Έτσι, αυτές οι ευάλωτες ομάδες συχνά αντιμετωπίζονται ως «εγκληματίες» που προσπαθούν να εισέλθουν παράνομα στη χώρα (δηλαδή χωρίς ισχύον ταξιδιωτικό έγγραφο και θεώρηση εισόδου)⁴⁶.

Η οργανωτική δομή των αστυνομικών και λιμενικών υπηρεσιών στις συνοριακές περιοχές, σημεία νόμιμης και παράνομης εισόδου στην Ελλάδα, δεν προβλέπει την παρουσία μόνιμα απασχολούμενων διερμηνέων που μπορούν να διευκολύνουν την επικοινωνία όταν τα

⁴⁶Η παράνομη είσοδος (δηλαδή χωρίς ισχυρισμό ταξιδιωτικό έγγραφο και θεώρηση εισόδου) θεωρείται στην Ελλάδα ποινικό αδίκημα κατά τα οριζόμενα στη διάταξη του άρθρου 83 του Ν. 3386/2005.

μέρη δεν κατανοούν το ένα τη γλώσσα του άλλου⁴⁷. Αυτό είναι το πρώτο βασικό πρόβλημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ασυνόδετοι ανήλικοι όταν συλλαμβάνονται από αρχές φύλαξης των συνόρων. Η έλλειψη επικοινωνίας σε συνδυασμό με την έλλειψη κατάρτισης των αρχών στο χειρισμό περιπτώσεων ευάλωτων ομάδων μεταναστών αποτελεί πηγή πολλών προβλημάτων με απρόβλεπτες συνέπειες. Αλλά, καθώς οι αρχές έχουν την εξουσία και οι μετανάστες είναι παραβάτες του νόμου, συνήθως οι δεύτεροι υπακούουν στις πρώτες με συνέπεια τη δημιουργία παρανοήσεων σε ένα περιβάλλον που δεν ευνοεί οποιαδήποτε μορφή επικοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο έλλειψης επικοινωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών, οι ασυνόδετοι ανήλικοι αντιμετωπίζονται ως ενήλικες με συνέπεια να μην λαμβάνεται υπόψη το ειδικότερο καθεστώς τους ως παιδιών αλλά και ως «νομικά ανίκανων να μιλήσουν». Επιπλέον, μπορεί να εκπροσωπούνται από οποιονδήποτε ενήλικα τους συνοδεύει, όχι κατ' ανάγκην υπεύθυνου για τη φροντίδα τους σύμφωνα με το νόμο ή το έθιμο, φέρνοντας σε πρώτο πλάνο το πρώτο κενό προστασίας των ασυνόδετων ανήλικων που φθάνουν στα ελληνικά σύνορα, δηλαδή το έλλειμμα της εκπροσώπησής τους κατά τη στιγμή της άφιξης. Ενώ κάθε παιδί, πολίτης της Ελλάδας και/ή οποιουδήποτε κράτους μέλους της ΕΕ ή οποιασδήποτε άλλης χώρας εκπροσωπείται από τους γονείς του και/ή τα πρόσωπα που υποχρεούνται να το εκπροσωπούν, οι ασυνόδετοι ανήλικοι εκπροσωπούνται από οποιονδήποτε, χωρίς να υπάρχουν εγγυήσεις ότι είναι υπεύθυνος κατά το νόμο και κατάλληλος για την προστασία και τη φροντίδα τους. Βάσει των παραπάνω, τα κίνητρα άφιξης/εισόδου των ασυνόδετων ανήλικων στην Ελλάδα δεν διερευνώνται στα σημεία εισόδου στη χώρα και στηρίζονται σε υποθέσεις.

Περιοχές που σπαράσσονται από τον πόλεμο, σε συνθήκες πολιτικής αστάθειας και ανασφάλειας, όπως η Συρία και το Αφγανιστάν, χώρες με σοβαρά οικονομικά προβλήματα, χώρες όπου η παιδική εργασία αποτελεί τον κανόνα, όπως το Πακιστάν, χώρες με ασταθείς πολιτικές συνθήκες όπως το Ιράκ μετά την επιχείρηση των ΗΠΑ του 2003, προκαλούν τη διαφυγή των πολιτών τους, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδετων ανήλικων. Οι Αφγανοί πρόσφυγες που ζούσαν στο Ιράν για πολλά χρόνια επέλεξαν να διαφύγουν στην Ευρώπη όταν η χώρα που τους φιλοξένησε για χρόνια αποφάσισε να τους απομακρύνει στην πατρίδα τους.

⁴⁷Σύμφωνα με τη διαδικασία προ- καταγραφής της Υπηρεσίας ασύλου, οι διαπιστωμένες γλώσσες που ομιλούν οι αιτούντες άσυλο είναι Αραβικά (47%), Κιρμαντζί (22%), Ντάρι (15%), Φαρσί (11%), Ουρντού (3%), Παστό (1%), άλλες (1%)

Σύμφωνα με την Υπηρεσία Ασύλου ο πληθυσμός που έχει προ-καταγραφεί από τις 9 Ιουνίου έως τις 30 Ιουλίου 2016 ανέρχεται σε 27.592 άτομα, ενώ ο αριθμός των ασυνόδευτων παιδιών που εντοπίστηκαν κατά τη διαδικασία προ-καταγραφής τη συγκεκριμένη περίοδο είναι 1.225.

Σύμφωνα με την Υπηρεσία Ασύλου, (Διάγραμμα 2) κατά το διάστημα προ-καταγραφής 9/6-30/7/2016 οι συχνότερες χώρες προέλευσης των αιτούντων άσυλο είναι η Συρία (54%), το Αφγανιστάν (27%), Ιράκ (13%), Πακιστάν (3%) και Παλαιστίνη (2%). Εξετάζοντας όμως, τα στατιστικά στοιχεία των αιτούντων άσυλο της ίδιας υπηρεσίας για τα έτη 2016 και 2015 (Πίνακας 5 και Πίνακας 6), παρατηρούμε μια μικρή διαφοροποίηση στις υπηκοότητες, καθώς παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός αιτούντων άσυλο το 2016 από την Αλβανία, το Ιράν, το Μπαγκλαντές, τη Γεωργία και το Μαρόκο με συνολικό αριθμό αιτημάτων την περίοδο Ιανουαρίου- Ιουλίου 2016 20.922, ενώ το 2015 υπήρχαν αιτήματα και από τους υπηκόους της Νιγηρίας και της Αιγύπτου με συνολικά αιτήματα 13.197.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Υπηρεσίας Ασύλου για το 2015 (Πίνακας 7), κατατέθηκαν συνολικά 13.623 αιτήματα χορήγησης ασύλου (9.866 προέρχονταν από άντρες και 3.331 από γυναίκες), εκ των οποίων τα 426 προέρχονταν από ασυνόδευτους ανήλικους χωρίς να γίνεται διαφοροποίηση φύλου, ενώ για το 2014 οι αντίστοιχοι αριθμοί εμφανίζονται αισθητά μικρότεροι αλλά εξίσου σημαντικοί, με συνολικά 9.432 αιτήματα χορήγησης ασύλου (7.646 από άντρες και 1.786 από γυναίκες) από τα οποία 451 αντιστοιχούν σε αιτήματα ασυνόδευτων ανήλικων.

Είναι προφανές ότι είναι πολλοί οι λόγοι που αναγκάζουν τους ασυνόδευτους ανήλικους να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον σε χώρες όπου φαντάζονται ότι μπορεί να ζήσουν σε συνθήκες ευημερίας, αξιοπρέπειας και ασφάλειας. Όμως, οι αστυνομικές και οι λιμενικές αρχές δεν έχουν τη δυνατότητα ούτε τις δεξιότητες να εξετάσουν τις τραυματικές εμπειρίες των ασυνόδευτων ανήλικων όταν τους συλλαμβάνουν. Συνήθως, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι παραπέμπονται για ιατρικές εξετάσεις και στη συνέχεια μεταφέρονται με τους ενήλικους συνταξιδιώτες τους στις εγκαταστάσεις κράτησης των παραμεθόριων περιοχών. Βεβαίως, απαιτείται η διεξαγωγή μιας πρώτης συνέντευξης σύμφωνα με τους βασικούς κανόνες που διέπουν τη λειτουργία των κέντρων κράτησης καθώς οι αρχές υποχρεούνται να καταγράφουν όλους τους κρατούμενους. Όμως, αν δεν υπάρχει η κατάλληλη διερμηνεία αυτή η υποχρέωση δεν έχει πρακτικά αποτελέσματα. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι μπορεί να

καταγράφονται ως «ενήλικες» αφού η απουσία «επαρκούς» επικοινωνίας στην γλώσσα τους παρεμποδίζει κάθε συνέντευξη που μπορεί να διευκολύνει τον αρχικό «καθορισμό» της ηλικίας τους. Μπορεί επίσης να καταγράφονται ως πολίτες άλλης χώρας ή ως συνοδευόμενοι από άλλους ενήλικες που απλά είναι συνταξιδιώτες τους και στην καλύτερη περίπτωση συμπατριώτες τους και/ή φίλοι τους από την περιοχή καταγωγής τους. Είναι σαφές ότι δεν απολαμβάνουν την προστασία που δικαιούνται, με πιθανότητα να κινδυνεύουν επειδή κανείς δεν τους εκπροσωπεί και δεν υπάρχει προσωπικό κατάλληλα καταρτισμένο για να χειριστεί τις υποθέσεις τους. Έτσι, θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως «ενήλικες», δηλαδή πρόσωπα που παραβιάζουν με πρόθεση το νόμο και δεν αντιμετωπίζονται ως ενδεχόμενα θύματα οποιασδήποτε μορφής εμπορίας ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένης της εμπορίας για λόγους εργασίας.

Το έλλειμμα της εξέτασης και του κατάλληλου συστήματος εντοπισμού των ασυνόδευτων ανήλικων στα μεθοριακά σημεία εισόδου στην Ελλάδα αποτελεί πηγή πολλών προβλημάτων και κινδύνων που αντιμετωπίζουν στη συνέχεια όταν απολύονται από τα κέντρα κράτησης.

Επίσημα στατιστικά στοιχεία τηρούνται μόνο για τους ασυνόδευτους ανήλικους αιτούντες άσυλο, χωρίς ωστόσο να απεικονίζουν την πραγματικότητα και να διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με τους φορείς και τις οργανώσεις που τα καταγράφουν και τα εκδίδουν. Παράλληλα όμως, πηγή σοβαρών ανησυχιών είναι ο άγνωστος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων που ζουν στην Ελλάδα και δεν είναι καταγεγραμμένοι από τις αρχές. Καταδεικνύεται από τα ανωτέρω ότι δεν υπάρχουν επίσημα και έγκυρα στοιχεία για το συνολικό αριθμό των ασυνόδευτων ανήλικων που βρίσκονται στη χώρα όταν δεν καταθέτουν αίτημα ασύλου.

Σύμφωνα με την Υπηρεσία Ασύλου (Διάγραμμα 4), κατά τη διάρκεια της προκαταγραφής το διάστημα 9/6/2016 έως 30/7/2016, ο καταγεγραμμένος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων είναι 1.225. Το 47% των ασυνόδευτων παιδιών κατάγονται από το Αφγανιστάν, όπου στην πλειοψηφία είναι αγόρια (43% έναντι 4% των κοριτσιών), ενώ ακολουθεί η Συρία ως χώρα καταγωγής με ποσοστό 36% (27% αγόρια και 9% κορίτσια). Στην συνέχεια εμφανίζεται το Ιράκ με ποσοστό 12% (8% αγόρια και 4% κορίτσια), αλλά και ένα ποσοστό 5% χωρίς να προσδιορίζεται η χώρα καταγωγής, όπου παρατηρείται και εκεί διαφοροποίηση στο φύλο (4% αγόρια και 1% κορίτσια).

Η ηλικία των 1.225 ασυνόδευτων παιδιών κατά της διαδικασία της προ-καταγραφής ποικίλλει. Σε ό,τι αφορά την ηλικιακή κατανομή των ανήλικων οι αιτούντες που όταν φθάνουν στην Ελλάδα είναι κάτω των 15 ετών είναι συγκριτικά λιγότεροι. Η τυπική περίπτωση ασυνόδευτου ανήλικου είναι ένας νέος 16-18 ετών. Αναλυτικότερα, όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 4 το 76% των παιδιών ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 15-17 ετών (66% αγόρια και 10% κορίτσια). Ακολουθεί η ηλικιακή ομάδα 10-14 ετών με ποσοστό 17% (13% αγόρια και 4% κορίτσια), τα παιδιά ηλικίας 5-9 ετών (4%) και τέλος τα παιδιά με ηλικία μικρότερη των 4 ετών (2%).

Σύμφωνα με την Eurostat⁴⁸, κατά τη χρονική περίοδο 2008-2015 στην Ευρώπη των 28 κρατών-μελών⁴⁹ υπολογίζεται ότι αιτήθηκαν άσυλο 182.845 ασυνόδευτοι ανήλικοι. Στο Διάγραμμα 5 και στον Πίνακα 8 περιλαμβάνονται ενδεικτικά οι 7 χώρες (Σουηδία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Αυστρία, Νορβηγία, Ουγγαρία και Ιταλία) με τα περισσότερα αιτήματα ασύλου ασυνόδευτων ανήλικων για την περίοδο 2008-2015 που ανέρχονται σε 154.355, ενώ η Ελλάδα εμφανίζεται με μόλις 1.800 αιτήματα. Εντύπωση προκαλεί η αριθμητική απεικόνιση της Eurostat καθώς παρουσιάζει μια εντελώς διαφορετική εικόνα για τους ασυνόδευτους ανήλικους στην Ελλάδα, γεγονός που προκαλεί την αμφισβήτηση των δεδομένων τόσο για την κατάσταση σε εθνικό επίπεδο όσο στην Ευρώπη γενικότερα.

Μελετώντας, λοιπόν, τις αναφορές του ΕΚΚΑ για τα αιτήματα στέγασης, τα αριθμητικά στοιχεία στην Ελλάδα φαίνεται να διαφοροποιούνται τόσο για τους αιτούντες άσυλο εν γένει όσο και για τους ασυνόδευτους ανήλικους ειδικότερα. Πιο συγκεκριμένα,

(Πίνακας 9) το ΕΚΚΑ δέχθηκε 3.220 αιτήματα στέγασης αιτούντων άσυλο κατά το έτος 2013, 4.269 αιτήματα το 2014 και 4.087 το 2015. Σχετικά με τον αριθμό αιτημάτων στέγασης από ασυνόδευτους ανήλικους, το ΕΚΚΑ αναφέρει ότι κατατέθηκαν 1.150 το 2013, 2.390 το 2014 και 2.248 το 2015.

⁴⁸<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00194&plugin=1>

⁴⁹Η Ευρώπη των 28 περιλαμβάνει: Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κάτω Χώρες, Κροατία, Κύπρο, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχική Δημοκρατία και Φιλανδία.

1.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι πολυσύνθετο επειδή αφενός οι ομάδες των μεταναστών/ προσφύγων είναι πολλές, αφετέρου οι κοινωνίες υποδοχής διαφοροποιούνται εσωτερικά από τοπικές, ταξικές ή έμφυλες διαφοροποιήσεις και από διαφορετικά συστήματα αξιών και προτύπων. Η έννοια της ταυτότητας διαχωρίζεται στην Ατομική και την Κοινωνική. Οι περισσότεροι άνθρωποι εντάσσονται σε κάποια θρησκευτική παράδοση, έχουν μια εθνικότητα, ανήκουν σε μια εθνική ή γλωσσική ομάδα, έχουν οικογένεια, επάγγελμα, κοινωνική θέση, κάποιον κοινωνικό κύκλο. Επομένως, η κοινωνική ταυτότητα ενός ατόμου είναι πολλαπλή, η οποία όμως επικεντρώνεται στην έννοια του πολιτισμού. Ο πολιτισμός όμως εννοούμενος ως κοινή εθνική προέλευση και καταγωγή δημιουργεί στερεοτυπικές εικόνες ύπαρξης εγγενών χαρακτηριστικών, βάση των οποίων κατηγοριοποιούνται οι ομάδες. Ο κόσμος κατ' αυτή την έννοια είναι μοιρασμένος σε πολιτισμούς οι οποίοι συγκρούονται ή δεν μπορούν να συνυπάρξουν.

Κατά τη διάρκεια της προ-καταγραφής 9/6/2016-30/7/2016, όπως είδαμε στο Διάγραμμα 2, οι Σύριοι αποτελούσαν το 54% των αφίξεων που υπολογίζεται σε 14.899 περίπου άτομα, εκ των οποίων σύμφωνα με το Διάγραμμα 6 το 29% αναλογούσε σε άντρες της ηλικιακής ομάδας 18-59 ετών, το 24% σε γυναίκες της ίδιας ηλικιακής ομάδας με των αντρών και το 47% σε παιδιά. Το περισσότερα παιδιά εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 5-9 ετών ενώ παράλληλα φαίνεται να είναι μεγάλος και ο αριθμός των παιδιών που είναι κάτω των 4 ετών.

Από τις αρχές Ιανουαρίου μέχρι τις 31 Μαΐου 2016 περισσότερα από 75.000 Σύριοι ταξίδεψαν στην Ελλάδα φέρνοντας το σύνολο των αφίξεων κατά τους πρώτους πέντε μήνες του έτους σε 156.823. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο το 38% των Σύριων ήταν γυναίκες⁵⁰ 25-29 ετών (27%) και 19-24 ετών (8%), το 35% άντρες στις ίδιες ηλικιακές ομάδες με παρόμοια ποσοστά (27% και 5% αντίστοιχα), ενώ το 26% ήταν παιδιά ηλικίας 5-9 ετών (9%), 15-18 ετών (9%) και ένας σημαντικός αριθμός κάτω των 4 ετών (συνολικά 6%) (Διάγραμμα 7). Το 52% των Σύριων εκείνη την περίοδο ήταν έγγαμοι και το 40% ήταν άγαμοι (Διάγραμμα 8), ενώ το 83% των Σύριων ταξιδεύει με τουλάχιστον ένα μέλος της στενής οικογένειας (πατέρας/ μητέρα, σύζυγο, παιδιά, αδέρφια) και το 62% έχει αφήσει πίσω κοντινά μέλη της οικογένειας λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων αλλά το 36% αυτών, σχεδιάζουν να

⁵⁰Το 61% των γυναικών δήλωσαν ότι είναι άγαμες ή χήρες. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ανοικτά κέντρα φιλοξενούν ένα μεγάλο μέρος των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, και ως εκ τούτου, υπερεκπροσωπούνται.

τους φέρουν στη χώρα τελικού προορισμού. Από εκείνους που ταξιδεύουν με τα μέλη της οικογένειας, το 15% ταξιδεύει με ένα ακόμη μέλος της οικογένειας, το 16% με δύο ακόμη μέλη της οικογένειας, το 20% με τέσσερα ακόμη μέλη της οικογένειας, και το 49% ταξιδεύουν με περισσότερα από 4 μέλη της οικογένειας (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016).

Σχετικά με την εκπαίδευση των Σύριων (Διάγραμμα 9 και Διάγραμμα 10) το 17% είναι φοιτητές, το 90% των οποίων έχουν διακόψει την εκπαίδευσή τους λόγω του ταξιδιού. Το 40% των ενηλίκων έχουν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το 27% την πρωτοβάθμια, ενώ το 15% το πανεπιστήμιο και μόλις το 7% των ενηλίκων δεν έχει ολοκληρώσει καμία βαθμίδα εκπαίδευσης. Τα παιδιά άνω των 4 ετών φαίνεται πως σε ποσοστό 55% δεν έχει ολοκληρώσει καμία βαθμίδα εκπαίδευσης, το 29% έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το 16% τη δευτεροβάθμια. Λαμβάνοντας υπόψη τις ηλικίες των παιδιών από τη Συρία που εξετάσαμε παραπάνω, παρατηρούμε ότι το επίπεδο εκπαίδευσής τους είναι υψηλό και σχεδόν στην πλειοψηφία των ηλικιακών ομάδων δεν υφίσταται διαφοροποίηση φύλου αναφορικά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Οι άντρες διέκοψαν την εκπαίδευσή τους και στις τρεις βαθμίδες σε ποσοστό 17%, σε σχέση με τις γυναίκες που παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά στην πρωτοβάθμια (26%) και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (20%), ενώ μόλις το 2% των γυναικών διέκοψε τη φοίτηση στο πανεπιστήμιο.

Περισσότερο από το 92% άφησε τη Συρία λόγω του πολέμου και των συγκρούσεων (Διάγραμμα 11), ενώ παράλληλα το 86% ήταν εσωτερικά εκτοπισμένοι στη Συρία πριν από την έναρξη του ταξιδιού προς την Ευρώπη, καθώς παράλληλα πάνω από το 85% προήλθε απευθείας από τη Συρία και δεν έζησε σε άλλη χώρα. Ο μέσος όρος ταξιδιού προς την Ελλάδα ήταν περίπου 42 ημέρες, με την πιο συνηθισμένη διαδρομή να είναι το πέρασμα από την Τουρκία. Εμφανίζεται, ωστόσο, ένα ποσοστό 7% το οποίο έζησε πρώτα στην Τουρκία πριν εισέλθει στην Ελλάδα, ενώ 6% υπολογίζεται ο αριθμός των Σύριων που εκτός από την Τουρκία, είχαν διέλθει και παραμείνει και στον Ιράκ (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016).

Συμφώνα με το Διάγραμμα 12 ο κύριος λόγος επιλογής χώρας τελικού προορισμού είναι η οικογενειακή επανένωση καθώς κάποιο μέλος της οικογένειά τους βρίσκεται ήδη σε εκείνη τη χώρα (45%) και μετέπειτα ακολουθεί ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

και η ασφάλεια στην χώρα προορισμού (17%). Η έλλειψη οικονομικών πόρων αποτελεί την βασική αιτία που τα μέλη της οικογένειας έμειναν στην χώρα προέλευσης και αυτός είναι ο λόγος που στο Διάγραμμα 13 παρατηρείται ότι η κύρια πηγή χρηματοδότησης του ταξιδιού είναι ο δανεισμός από φίλους (41%) και ακολουθούν η χρηματοδότηση από την οικογένεια (23%) και η πώληση περιουσιακών στοιχείων (21%). Ωστόσο, σύμφωνα με το Διάγραμμα 14 κύριος στόχος των Σύριων είναι να μεταβούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (77%), ενώ μόλις το 4% επιθυμεί να παραμείνει στην Ελλάδα.

Οι Σύριοι αναφέρουν ότι κύριες πηγές πληροφοριών σχετικά με το ταξίδι και τη ζωή στην Ευρώπη πριν ακόμα ξεκινήσουν το ταξίδι ήταν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (35%), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (31%) και οι φίλοι και η οικογένεια στη χώρα όπου αυτοί επιθυμούν να μεταβούν(26%).

Κατά τη διάρκεια της προ-καταγραφής 9/6/2016-30/7/2016, όπως είδαμε στο Διάγραμμα 2, οι Αφγανοί αποτελούσαν το 27% των αφίξεων που υπολογίζεται σε 7.500 περίπου άτομα, εκ των οποίων σύμφωνα με το Διάγραμμα 15 το 33% αναλογούσε σε άντρες της ηλικιακής ομάδας 18-59 ετών, το 21% σε γυναίκες της ίδιας ηλικιακής ομάδας με των αντρών και το 46% σε παιδιά. Το περισσότερα παιδιά εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 5-9 ετών (13%), ακολουθούν τα παιδιά 10-14 ετών (11%), η ηλικιακή ομάδα 15-17 ετών (9%) ενώ παράλληλα φαίνεται να είναι μεγάλος και ο αριθμός των παιδιών που είναι κάτω των 4 ετών (12%).

Από τις αρχές Ιανουαρίου μέχρι τις 31 Μαΐου 2016 περισσότεροι από 39.000 Αφγανοί ταξίδεψαν στην Ελλάδα φέρνοντας το σύνολο των αφίξεων κατά τους πρώτους πέντε μήνες του έτους σε 156.823.

Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο το 31% των Αφγανών ήταν γυναίκες⁵¹ 25-29 ετών (20%) και 19-24 ετών (8%), το 40% άντρες στις ίδιες ηλικιακές ομάδες με παρόμοια ποσοστά (27% και 10% αντίστοιχα), ενώ το 29% ήταν παιδιά κατά κύριο λόγο 15-18 ετών (25%) και 10-14 ετών (6%) (Διάγραμμα 16). Το 50% των Αφγανών εκείνη την περίοδο ήταν έγγαμοι και το 47% ήταν άγαμοι (Διάγραμμα 17), ενώ το 66% ταξιδεύει με τουλάχιστον ένα μέλος της στενής οικογένειας (πατέρας/ μητέρα, σύζυγο, παιδιά, αδέρφια) και το 64% έχει αφήσει πίσω κοντινά μέλη της οικογένειας λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων (31%) και λόγω της απροθυμίας τους να τους ακολουθήσουν (31%) αλλά το 9% αυτών, σχεδιάζουν να τους

⁵¹Το 31%των γυναικών δήλωσαν ότι είναι άγαμες ή χήρες.

φέρουν στη χώρα τελικού προορισμού. Από εκείνους που ταξιδεύουν με τα μέλη της οικογένειας, το 13% ταξιδεύει με δύο ακόμη μέλη της οικογένειας, το 22% με τρία ακόμα μέλη, το 13% με τέσσερα ακόμη μέλη της οικογένειας, και το 52% ταξιδεύουν με πέντε ή περισσότερα μέλη της οικογένειας (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016).

Σχετικά με την εκπαίδευση των Αφγανών (Διάγραμμα 18) το 21% των ενηλίκων έχουν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το 16% την πρωτοβάθμια, ενώ το 8% το πανεπιστήμιο και το 26% των ενηλίκων δεν έχει ολοκληρώσει καμία βαθμίδα εκπαίδευσης. Τα παιδιά φαίνεται πως σε ποσοστό 11% δεν έχει ολοκληρώσει καμία βαθμίδα εκπαίδευσης, το 13% έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το 5% τη δευτεροβάθμια. Σε σχέση με τους Σύριους που είδαμε παραπάνω, οι Αφγανοί φαίνεται να μην έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, με την πλειοψηφία τους να χαρακτηρίζεται ως αναλφάβητη.

Το 71% άφησε τη χώρα του λόγω της βίας και των συγκρούσεων (Διάγραμμα 19) και το 77% προήλθε απευθείας από το Αφγανιστάν και δεν έζησε σε άλλη χώρα. Ο μέσος όρος ταξιδιού προς την Ελλάδα ήταν περίπου 52 ημέρες, με την πιο συνηθισμένη διαδρομή να είναι το πέρασμα από το Πακιστάν, το Ιράν και την Τουρκία. Εμφανίζεται ένα ποσοστό 15% το οποίο έζησε πρώτα στο Ιράν πριν εισέλθει στην Ελλάδα (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016).

Συμφώνα με το Διάγραμμα 20 ο κύριος λόγος επιλογής χώρας τελικού προορισμού είναι ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (34%) και η οικογενειακή επανένωση (32%) καθώς κάποιο μέλος της οικογένειά τους βρίσκεται ήδη σε εκείνη τη χώρα. Η έλλειψη οικονομικών πόρων αποτελεί την βασική αιτία που τα μέλη της οικογένειας έμειναν στην χώρα προέλευσης και αυτός είναι ο λόγος που στο Διάγραμμα 21 παρατηρείται ότι η κύρια πηγή χρηματοδότησης του ταξιδιού είναι η πώληση περιουσιακών στοιχείων (35%), οι προσωπικές αποταμιεύσεις (25%) και ακολουθεί ο δανεισμός από φίλους (16%) και ο δανεισμός από άλλη πηγή (16%). Ωστόσο, σύμφωνα με το Διάγραμμα 22 κύριος στόχος των Αφγανών είναι να μεταβούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (61%), ενώ το 16% επιθυμεί να παραμείνει στην Ελλάδα.

Κύριες πηγές πληροφοριών σχετικά με το ταξίδι και τη ζωή στην Ευρώπη πριν ακόμα ξεκινήσουν το ταξίδι ήταν οι φίλοι και η οικογένεια στην χώρα προορισμού (25%), οι λαθρέμποροι (23%) και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (21%).

Σύμφωνα με την Υπηρεσία Ασύλου, οι αλλοδαποί που εισέρχονται στην χώρα μας είναι μουσουλμάνοι με τη συντριπτική πλειοψηφία των Σύριων (95%) αλλά και των Αφγανών (59%) να ανήκουν στους μουσουλμάνους σουνίτες, ενώ το 40% των Αφγανών να δηλώνουν μουσουλμάνοι σίιτες. Μελετώντας τα στατιστικά στοιχεία για τους Σύριους και τους Αφγανούς που έχουν καταγραφεί ως προς το φύλο και την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, την επιλογή τους αν θα ταξιδέψουν με κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας, τις πηγές χρηματοδότησής τους αλλά και τους στόχους τους, παρατηρούμε ότι η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό ζήτημα γι' αυτούς. Τα στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η οικογένεια αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο για τη μουσουλμανική ζωή και κοινωνία, έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους της κοινωνικής σταθερότητας και ασφάλειας στο πλαίσιο της κοινότητας. Το Κοράνι και τα Χαντίθ⁵² βρίθουν από κανονισμούς, μομφές και απαγορεύσεις που σχετίζονται με την οργάνωση και τη συμπεριφορά της μουσουλμανικής οικογένειας.

Αν λάβουμε υπόψη την κατανομή φύλου και τις ηλικιακές ομάδες των Σύριων και των Αφγανών, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ενηλίκων ανεξαρτήτως φύλου είναι έγγαμοι, γεγονός που δικαιολογείται από το ότι η μουσουλμανική οικογένεια συγκροτείται μέσω του γάμου, μιας και το Ισλάμ αποδοκιμάζει τις σχέσεις ανδρών και γυναικών εκτός γάμου και η πράξη της τεκνογονίας περιορίζεται αυστηρά εντός της οικογένειας. Έτσι, ο γάμος συστήνεται ανεπιφύλακτα και στο Κοράνι και στα Χαντίθ. Η αγαμία δε θεωρείται αρετή παρά μόνο σε ειδικές περιπτώσεις, όπως όταν κάποιος δεν μπορεί να συντηρήσει με τον σωστό τρόπο μια γυναίκα. Το Ισλάμ λαμβάνει υπόψη του τις ανθρώπινες ανάγκες και αδυναμίες, και υπό αυτή την έννοια οι μουσουλμάνοι θεωρούν ότι ο έγκαιρος γάμος επιτρέπει σε κάποιον να αποφύγει το αμάρτημα της πορνείας, και κατ' επέκταση συμβουλεύει όσους βρίσκονται σε ηλικία γάμου να παντρευτούν, παρά να υποβάλλουν τον εαυτό τους στον πειρασμό των εξωσυζυγικών σεξουαλικών σχέσεων (Gabriel, 2008).

Επιπλέον, υπάρχουν πολυάριθμες διατάξεις σχετικά με τα παιδιά στο Κοράνι, στα Χαντίθ και στη Σαρία⁵³ που αποδεικνύουν πόσο σημαντική θεωρείται η φροντίδα των παιδιών. Το Ισλάμ απαιτεί οι γονείς να δίνουν στα παιδιά τους σωστή ανατροφή, να

⁵²Με τον όρο χαντίθ αναφερόμαστε στην ισλαμική παράδοση που παραδίδει τα λόγια και τις πράξεις του προφήτη Μωάμεθ ή ακόμα την έγκρισή του για ό,τι ειπώθηκε ή τελέστηκε ενώπιόν του. Η λογοτεχνία των χαντίθ αναγνωρίζεται σήμερα ως βασικό θεμέλιο του Ισλάμ, δεύτερη σε αξία μετά το Κοράνι. Οι συλλογές αυτές αναγνωρίζονται από τους Σουνίτες μουσουλμάνους.

⁵³ Με τον όρο σαρία, που σχετίζεται με την ιδέα ενός συστήματος θείου νόμου, εννοείται ο ισλαμικός θρησκευτικός κώδικας διαβίωσης. Είναι εμπνευσμένη από το Κοράνι και χρησιμοποιείται ως αναφορά στο ισλαμικό δίκαιο, αλλά και τον ισλαμικό τρόπο ζωής γενικότερα.

φροντίζουν να ικανοποιούν όλες τους τις ανάγκες, να τους παρέχουν τα προς το ζην σε λογικά πλαίσια ανάλογα με το εισόδημά τους και να εξασφαλίσουν γι' αυτά μια αξιοπρεπή, σεβαστή και έντιμη ζωή. Η φροντίδα και η προστασία του παιδιού είναι το πιο σημαντικό δικαίωμα μετά το θηλασμό από τη μητέρα. Ο Ισλαμικός νόμος ορίζει ότι οι γονείς πρέπει να ενδιαφέρονται και να προσέχουν τα παιδιά τους, ειδικά τα κορίτσια για τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Οι διδασκαλία του Ισλαμικού νόμου υποχρεώνει τους γονείς να μεγαλώνουν τα παιδιά τους με τους καλύτερους τρόπους, και να τους δώσουν μια ωφέλιμη και υγιή εκπαίδευση. Το Ισλάμ δίνει έμφαση στη σημασία της φροντίδας των ορφανών. Το να είναι ένα παιδί ορφανό έχει πολύ μεγάλες αρνητικές επιπτώσεις στην πνευματική και τη συναισθηματική κατάστασή του. Αυτό μπορεί να οδηγήσει το ορφανό σε αποκλίνουσα συμπεριφορά ή σε διαφθορά, ειδικά αν ζει σε μια κοινωνία που δεν του παρέχει τη φροντίδα που του αναλογεί, δεν του εκπληρώνει τις ανάγκες του και δεν το αντιμετωπίζει με ευγένεια και συμπόνια. Απαιτεί από τους άμεσους συγγενείς του να του παράσχουν σωστή φροντίδα, ενώ αν δεν υπάρχουν συγγενείς, τότε η φροντίδα του και η διευθέτηση των προβλημάτων του γίνονται χρέος της Ισλαμικής κοινωνίας και που παροτρύνουν τους πιστούς Μουσουλμάνους να γίνονται ανάδοχοι ορφανών, να τα φροντίζουν σωστά, να είναι ευγενικοί απέναντί τους, και να επιδεικνύουν σ' αυτά αγάπη και στοργή. Τα παιδιά αντιμετωπίζονται με μεγάλη σοβαρότητα, αγάπη και ευθύνη. Από την πλευρά τους αναμένεται να επιδεικνύουν αγάπη, σεβασμό και υπακοή προς τους γονείς τους. Σύμφωνα με το Ισλάμ, πρώτιστη ευθύνη ενός γονέα είναι η δέουσα φροντίδα και ανατροφή των παιδιών. Σε αντίθεση με τις εντυπώσεις των Δυτικών, τα αγόρια και τα κορίτσια αντιμετωπίζονται ισότιμα από τους μουσουλμάνους γονείς. Τα παιδιά θεωρούνται δώρο του Θεού και υπάρχουν συγκεκριμένες εντολές στο Κοράνι κατά της παιδικής κακοποίησης. Ο πατέρας είναι εκείνος που φέρει την κύρια ευθύνη να εξασφαλίσει τα προς το ζην στα παιδιά του, αλλά σε περιπτώσεις διαζυγίου ή διάστασης, η μητέρα είναι αυτή που κρατάει την επιμέλεια (Gabriel, 2008).

Όσον αφορά τα άτομα που κατάγονται από το Ιράκ, δεν υπάρχουν αρκετά διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Κατά τη διάρκεια της προ-καταγραφής 9/6/2016-30/7/2016, όπως είδαμε στο Διάγραμμα 2, οι Ιρακινοί αποτελούσαν το 13% των αφίξεων που υπολογίζεται σε 3.587 περίπου άτομα, εκ των οποίων σύμφωνα με το Διάγραμμα 23 το 24% αναλογούσε σε άντρες της ηλικιακής ομάδας 18-59 ετών, το 24% σε γυναίκες της ίδιας ηλικιακής ομάδας με των αντρών και το 52% σε παιδιά. Τα περισσότερα παιδιά εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 5-9 ετών (16%), ακολουθούν τα παιδιά 10-14 ετών (13%), η ηλικιακή ομάδα 15-17 ετών (7%)

ενώ παράλληλα φαίνεται να είναι μεγάλος και ο αριθμός των παιδιών που είναι κάτω των 4 ετών (15%).

Ένα κοινό γνώρισμα στην πορεία της παρουσίας των μεταναστών από το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές σε αντίθεση με τις χώρες που εξετάσαμε παραπάνω ήταν η σχεδόν αποκλειστική ανδρική σύνθεση του πληθυσμού αυτού στην Ελλάδα. Μια τέτοια τάση μπορεί να εξηγηθεί από την υπαρκτή «κουλτούρα της μετανάστευσης» στο Πακιστάν και το Μπαγκλαντές, όπου η οικογένεια ωθεί, κυρίως τους άνδρες, να ξεκινήσουν το, συνήθως επικίνδυνο, ταξίδι της μετανάστευσης (Dannecker, 2005). Η δε ύπαρξη περιορισμένου αριθμού γυναικών (και παιδιών) από το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές στην Ελλάδα δικαιολογείται από τα πρακτικά εμπόδια που ορθώνει η ελληνική νομοθεσία στην πραγματοποίηση της οικογενειακής επανένωσης⁵⁴. Οι ελάχιστες έρευνες που έχουν γίνει για τους μετανάστες από το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές στη νότια Ευρώπη υποδηλώνουν ότι το μορφωτικό και το επαγγελματικό επίπεδο των μεταναστών αυτών είναι, σε γενικές γραμμές, κατώτερα εκείνων που μεταναστεύουν στις ΗΠΑ, στον Καναδά ή στο Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά υψηλότερο εκείνων που κατευθύνονται προς τη Μέση Ανατολή (Lazarescu & Broersma, 2010, σ. 391).

1.3. Αιτήματα ασύλου

Όπως είδαμε νωρίτερα στον

Πίνακα 9 τα αιτήματα στέγασης στο ΕΚΚΑ παρουσιάζουν αυξητική πορεία από το 2013 και έπειτα. Το 2013 είχαν κατατεθεί 3.220 αιτήματα στέγασης (76% από άντρες και 21% γυναίκες), το 2014 4.269 (83% άντρες και 16% γυναίκες) και το 2015 4.087 (78% από άντρες και 21% γυναίκες) (Διάγραμμα 24). Το ποσοστό ικανοποίησης των αιτημάτων το 2015 ανέρχεται στο 98,09% και πρόκειται για σημαντική βελτίωση σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη (86,16% το 2014 και 56,49% το 2013).

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 25, όσον αφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες υποβλήθηκαν το 2015 263 αιτήματα (τα άτομα ήταν 727), ικανοποιώντας το σύνολο των αιτημάτων μετά από 32 ημέρες αναμονής κατά μέσο όρο, ενώ, το ποσοστό ακυρώσεων⁵⁵ των

⁵⁴ Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 53 του νόμου 3386/2005, για να μπορέσει ένας πολίτης τρίτης χώρας να φέρει τον/τη σύζυγο στην Ελλάδα, θα πρέπει να έχει δηλωμένο εισόδημα ίσο ή μεγαλύτερο των 10.200 ευρώ. Και επιπλέον 1.275 για κάθε παιδί που θέλει να φέρει στη χώρα.

⁵⁵ Η ακύρωση της τοποθέτησης γίνεται είτε με πρωτοβουλία του φορέα παραπομπής (για λόγους όπως η αδυναμία ανεύρεσης του ενδιαφερόμενου, η ολοκλήρωση της διαδικασίας οικογενειακής επανένωσης κ.α.), είτε

αιτημάτων ήταν 59,28%. Οι πυρηνικές οικογένειες που ζήτησαν στέγη ήταν 149 και τα άτομα 586. Βρέθηκε στέγη για το σύνολο των ατόμων με την αναμονή να είναι κατά μέσο όρο 20 ημέρες και ποσοστό ακυρώσεων 58,36%. Στην κατηγορία των ενηλίκων υποβλήθηκαν 526 αιτήματα και σε ξενώνα τοποθετήθηκε το 85,17%, ενώ ο μέσος όρος αναμονής για εξεύρεση στέγης ήταν πάνω από 3 μήνες, και με ποσοστό ακυρώσεων 72,99%.

Όσον αφορά στα ασυνόδευτα ανήλικα, κατατέθηκαν 2.248 αιτήματα (2.390 το 2014). Αυτή η σταθερότητα στα αιτήματα (σε συνδυασμό με τον αριθμό νεοεισερχομένων στην Ελλάδα, ο οποίος υπήρξε σχεδόν έντεκα φορές μεγαλύτερος το 2015 σε σύγκριση με το 2014 και τα δεδομένα από τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη) αναδεικνύει τα προβλήματα ταυτοποίησης και καταγραφής που υπήρξαν στην διάρκεια του 2015. Από τα αιτήματα ασυνόδευτων ανήλικων (Διάγραμμα 26 και Διάγραμμα 27), τα αγόρια αποτελούν το 95,86% (2.155 αιτήματα) και τα κορίτσια το 4,14% (93 αιτήματα), ενώ τα ανήλικα μικρότερα των 12 ετών ήταν 5,68% (128 αιτήματα). Σύμφωνα με το Διάγραμμα 28 το 2015 ενώ τοποθετήθηκαν 2.248 ασυνόδευτα ανήλικα, εισήχθησαν 1.806⁵⁶. Για το έτος 2015, ο μέσος όρος αναμονής από τη στιγμή που το ΕΚΚΑ λαμβάνει γνώση του αιτήματος μέχρι την εξεύρεση θέσης σε ξενώνα ήταν 5 μέρες, ενώ άλλες 8 μέρες μεσολαβούσαν από την έκδοση του σχετικού εγγράφου από την υπηρεσία του ΕΚΚΑ μέχρι ο ανήλικος να φτάσει στον ξενώνα (εν αναμονή της συνοδείας από την Αστυνομία ή από ΜΚΟ). Το σύνολο των 13 αυτών ημερών τα παιδιά βρίσκονταν υπό «κράτηση», άστεγα ή σε επισφαλή στέγη με τους κινδύνους που αυτό συνεπάγεται. Η εικόνα δείχνει καλύτερη σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, ωστόσο οφείλεται κατά κύριο λόγο στην πολύ γρήγορη διέλευση των ανήλικων από τη χώρα και το υψηλό ποσοστό φυγής τους από τις δομές φιλοξενίας. Ο μέσος όρος διαμονής των ανήλικων στις δομές ήταν 32 σχεδόν ημέρες. Αυτές οι φυγές δημιουργούν προβλήματα στο σύστημα της επιτροπείας, οδηγούν σε εκ νέου συλλήψεις των ανήλικων, σε έκθεση τους σε κινδύνους και σε επανενεργοποίηση της διαδικασίας ευρέσεως στέγης.

Το 39% των αιτημάτων είναι από ανήλικα Αφγανικής υπηκοότητας (67% το 2014 και 66% το 2013), ενώ τα ασυνόδευτα ανήλικα από την Συρία αποτελούν το 29% του συνόλου σε σχέση με το 14% του προηγούμενου έτους και το 11% του 2013. Τα ανήλικα από το

με άρνηση του ίδιου του ενδιαφερόμενου (για λόγους όπως η μη ικανοποίηση του από το επίπεδο διαβίωσης στις δομές φιλοξενίας, η εύρεση άλλου τύπου στεγαστικής συνδρομής, η φυγή από την χώρα μας κ.α.). (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

⁵⁶Παρόλο που τα ασυνόδευτα ανήλικα τοποθετούνται όλα, δεν εισήχθησαν 442 ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι οποίοι ενώ τοποθετήθηκαν σε κέντρα φιλοξενίας δεν εισήχθησαν σε αυτά για διάφορους λόγους.

Πακιστάν βρίσκονται στην τρίτη θέση με ποσοστό 11% (Διάγραμμα 29, Διάγραμμα 30 και Διάγραμμα 31).

2. Κράτηση

Μεγάλος αριθμός ανήλικων κρατείται σε χώρους όπου οι συνθήκες διαβίωσης δεν είναι κατάλληλες. Συνήθως τα μέρη αυτά είναι βρόμικα, πολυπληθή, δεν έχουν στοιχειώδεις εγκαταστάσεις υγιεινής και τις περισσότερες φορές οι ανήλικοι δεν διαχωρίζονται από τους ενήλικες κρατούμενους. Το σημείο αυτό είναι αρκετά προβληματικό, επειδή κάτω από τέτοιες συνθήκες είναι φανερό πως τα παιδιά εκτίθενται σε πολλούς κινδύνους. Αν και τα τελευταία χρόνια υπάρχουν κάποια σημάδια προόδου (τα οποία αφορούν την ελαχιστοποίηση του χρόνου κράτησης και όχι την αποφυγή της), εντούτοις το πρόβλημα παραμένει. Η κράτηση είναι αρκετά τραυματική εμπειρία για τους ανήλικους και αν συνδυαστεί με την έλλειψη ενημέρωσης που υπάρχει κατά τη διάρκειά της, τότε μπορούμε να σκεφτούμε πόσο επηρεάζει την ψυχολογική τους κατάσταση αρνητικά (Καραστεργίου, 2011, σ. 254).

Ενώ διατάσσουν την κράτηση και την απέλαση των ασυνόδευτων ανήλικων χωρίς να διασφαλίζουν την εφαρμογή της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, οι ελληνικές αρχές δεν υιοθετούν τα μέτρα που επιβάλλονται για βελτίωση και τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης των ασυνόδευτων ανήλικων στα κέντρα κράτησης. Επίσης, αρκετές φορές παραβιάζουν την εθνική νομοθεσία που προβλέπει το διαχωρισμό των ενηλίκων κρατουμένων από τα παιδιά. Η έλλειψη μόνιμα απασχολούμενων διερμηνέων και μεταφραστών στους χώρους κράτησης των αλλοδαπών και η μη εφαρμογή διαδικασίας για τον καθορισμό της ηλικίας των παιδιών εξηγεί την έλλειψη στατιστικών στοιχείων, κατηγοριοποιημένων ανά φύλο, ηλικία και εθνικότητα, για τον αριθμό των ασυνόδευτων ανήλικων που κρατούνται και επιβεβαιώνει ότι αντιμετωπίζονται ως ενήλικες. Πηγή σοβαρών ανησυχιών είναι ο μη διορισμός επιτρόπου στις περιπτώσεις των κρατούμενων ασυνόδευτων ανήλικων.

3. Έλλειψη ενημέρωσης

Θεωρητικά, στα συνοριακά κέντρα κράτησης πρέπει να υπάρχουν διερμηνείς, επειδή τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι παράνομοι μετανάστες πρέπει να ενημερώνονται για τα δικαιώματά και τις υποχρεώσεις τους, για τις συνέπειες των ενεργειών τους, καθώς και για το τι πρόκειται να συμβεί στο μέλλον. Ειδικά για τους ανήλικους οι οποίοι δεν μπορούν να καταλάβουν τις νομικές διαδικασίες ή ίσως αγνοούν τις συνέπειες μιας πράξης (όπως η παράνομη είσοδος σε

μια χώρα), η παρουσία διερμηνέων πρέπει να είναι απαραίτητη. Είναι δύσκολο για τα παιδιά που βρίσκονται σε κράτηση να μην ξέρουν για πόσο καιρό θα είναι εκεί, για ποιο πράγμα κατηγορούνται και κυρίως εάν θα τους δοθεί οποιαδήποτε βοήθεια ή θα απελαθούν. Η έλλειψη διερμηνέων συνεπάγεται έλλειψη πληροφοριών, με αποτέλεσμα τα παιδιά να ζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα έχοντας πλήρη άγνοια για όλα όσα τα αφορούν.

Η επικοινωνία σε αυτή την περίπτωση γίνεται με τη διαμεσολάβηση άλλων ανθρώπων, κυρίως από τις χώρες τους. Αυτή η πληροφόρηση, όμως, μπορεί να είναι παραπλανητική, λανθασμένη και ανακριβής. Λαμβάνοντας υπόψη το πολιτισμικό σοκ, τη σύγχυση, τον φόβο και την αγωνία, κρίνεται απαραίτητο να ενημερώνονται τα παιδιά για την τρέχουσα κατάστασή τους, ακόμα και αν δεν τους δίνεται αναλυτική πληροφόρηση.

4. Προβλήματα κατά την προσπάθεια να υποβάλουν αίτηση ασύλου

Στην προσπάθειά τους να υποβάλουν αίτηση ασύλου, οι ανήλικοι αντιμετωπίζουν πολλές φορές δυσκολίες που προκαλούνται από την αντιμετώπιση των αρχών, όπως κακή συμπεριφορά, διακριτική μεταχείριση, ειρωνικά σχόλια και απροθυμία των αρχών να συνεργαστούν μαζί τους. Μερικές φορές οι αρχές αρνούνται να δεχτούν τις αιτήσεις των ανήλικων και αμφισβητούν τις πληροφορίες που τους δίνονται, υποστηρίζοντας ότι οι ανήλικοι θα έπρεπε να είχαν υποβάλει αίτηση ασύλου αμέσως μόλις εισήλθαν στο ελληνικό έδαφος, αλλά αυτό φαίνεται αδύνατο για την πλειονότητα των ανήλικων, δεδομένου ότι σπάνια ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους και δεν γνωρίζουν τίποτα για όλες τις σχετικές διαδικασίες.

Ένα ακόμη πρόβλημα προκύπτει από την έλλειψη διερμηνέων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων για την υποβολή αιτήσεων ασύλου. Οι διερμηνείς δεν είναι υπάλληλοι των τμημάτων αλλά εθελοντές ή κάποιοι που απλώς μιλούν την ίδια γλώσσα με τα παιδιά, η εύρεση των οποίων γίνεται με τη συνδρομή των ΜΚΟ και των εργαζομένων σε κέντρα υποδοχής και δεν αποτελεί ευθύνη του κράτους.

Η εικόνα που προκύπτει σε ό, τι αφορά την πρόσβαση στο άσυλο στα σημεία εισόδου της χώρας είναι συγκεχυμένη. Η κατάσταση ποικίλλει ανά σημείο εισόδου και ανά χρονική περίοδο. Σε κάθε περίπτωση παρατηρείται ανεπάρκεια ή και πλήρης έλλειψη ενημέρωσης των ανήλικων που εμφανίζονται ή συλλαμβάνονται στα σύνορα τόσο για τα θέματα ασύλου όσο και ευρύτερα για τα δικαιώματά τους. Στα σύνορα δεν υπάρχει ειδική κρατική υποδομή

για την υποδοχή αυτών των παιδιών, ούτε προσωπικό καταρτισμένο στις ειδικές τεχνικές που απαιτούνται για την εξέταση των αιτημάτων τους για παροχή προστασίας.

5. Διαπίστωση της ανηλικότητας και αξιολόγηση της ηλικίας από τις αρχές

Η καταγραφή των ασυνόδευτων ανήλικων από την Πολιτεία αναδεικνύει προβλήματα που χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: αφενός την παραδοχή της ανηλικότητας του αλλοδαπού και αφετέρου την καταγραφή του γεγονότος ότι πρόκειται για ασυνόδευτο ανήλικο.

Σε ό,τι αφορά την πρώτη κατηγορία διαπιστώνονται περιπτώσεις κατά τις οποίες οι αρχές καταγράφουν τους ανήλικους με διαφορετική ηλικία από αυτή που δηλώνουν οι ίδιοι. Αυτό μπορεί να συμβεί είτε κατά την αρχική καταγραφή του ανήλικου είτε, σπανιότερα, σε μεταγενέστερα επίσημα έγγραφα⁵⁷. Οι αρχές προβαίνουν συνήθως σε καταγραφή διαφορετικής από τη δηλούμενη ηλικία όταν έχουν αμφιβολίες για την πραγματική ηλικία. Ωστόσο, και πέραν των περιπτώσεων αυτών διαπιστώνονται και εμφανείς περιπτώσεις καταγραφής ενός παιδιού ως 18χρονου. Δεν είναι βέβαιο αν οι διαφοροποιήσεις αυτές αποσκοπούν στην εσκεμμένη τεχνητή μείωση του αριθμού (και ως εκ τούτου και των υποχρεώσεων της Πολιτείας) των ασυνόδευτων ανήλικων ή αποτελούν απλή διοικητική ολιγωρία των αρχών. Επίσης δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την έκτασή της. Ωστόσο αποτελεί ένα επιπλέον στατιστικό και ουσιαστικό πρόβλημα για τον χειρισμό των περιπτώσεων ασυνόδευτων ανήλικων.

Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται και η αντίθετη περίπτωση, ενός νέου ενήλικα που δηλώνει ανήλικος ενώ έχει εμφανώς ξεπεράσει την ηλικία των 18 ετών. Η πρακτική αυτή φαίνεται ότι επεκτείνεται στο μέτρο που οι αλλοδαποί μαθαίνουν (ή υποψιάζονται) ότι ως ανήλικοι θα τύχουν επιεικέστερης μεταχείρισης (κυρίως ως προς την κράτηση εν όψει της απέλασής τους που αποφασίζεται μετά την πρώτη είσοδο και σύλληψη στο ελληνικό έδαφος χωρίς να είναι, τις περισσότερες φορές, εφικτή).

Σημαντικότερο είναι το γεγονός πως αριθμός ασυνόδευτων ανήλικων δεν καταγράφονται ως ασυνόδευτοι αλλά ως συνοδευόμενοι από τρίτους. Αυτό συμβαίνει σε ορισμένα σημεία εισόδου. Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου οι αρχές καταχωρούν τους ανήλικους, στο υπηρεσιακό σημείωμα που τους χορηγείται, κατόπιν της έκδοσης απόφασης

⁵⁷Συνήθως η διαφορά εμφανίζεται μεταξύ της ηλικίας που καταγράφει το υπηρεσιακό σημείωμα απέλασης και της ηλικίας που δηλώνεται κατά την υποβολή του αιτήματος ασύλου και αναγράφεται στο ειδικό δελτίο αιτήσαντος άσυλο αλλοδαπού. Σε άλλες περιπτώσεις, όπου δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε επίσημα έγγραφα, τούτο δηλώνεται από τους ίδιους τους, κατά δήλωσή τους, ανήλικους σε άλλους φορείς (ΜΚΟ ή Κέντρα Φιλοξενίας).

απέλασης χωρίς κράτηση, ως συνοδευόμενος από (συνήθως πολύ νεαρό) ενήλικα που (θεωρείται ότι) τους συνοδεύει. Ο ενήλικας αυτός συνήθως είναι ομοεθνής τους και έχει φθάσει μαζί με τον ανήλικο χωρίς ωστόσο, σύμφωνα με τη δήλωση του ανήλικου, να έχει οποιαδήποτε συγγενική ή προσωπική σχέση με αυτό.

Το γεγονός αυτό γεννά σοβαρά ζητήματα. Η ακούσια σύνδεση ενός ανήλικου με έναν ενήλικα που δεν είναι καν συγγενής του μάλλον δυσχεραίνει παρά διευκολύνει την προστασία του πρώτου. Παρόμοιες πρακτικές, που φαίνεται ότι εφαρμόζονται χωρίς καν μια συνοπτική εξέταση των πραγματικών σχέσεων ανάμεσα στα δύο άτομα, ενισχύουν την διακίνηση ή τον κίνδυνο εκμετάλλευσης του ανήλικου. Εφόσον οι εν λόγω ανήλικοι υποβάλλουν αιτήματα ασύλου χωρίς να συνοδεύονται, οι αρχές ανοίγουν χωριστό φάκελο για τον ασυνόδευτο ανήλικο σε κάθε περίπτωση. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται ακόμα και αν ο τελευταίος συνοδεύεται από στενό συγγενή του - πλην των γονέων και, μερικές φορές, ενήλικων αδελφών.

Με βάση το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, οι αστυνομικές αρχές δύνανται να ζητήσουν την διεξαγωγή ιατρικών εξετάσεων διαπίστωσης της ηλικίας των ανήλικων οι οποίοι δεν διαθέτουν έγγραφα που αποδεικνύουν την ηλικία τους. Ομοίως, κάθε ανήλικος έχει το δικαίωμα να αρνηθεί την διεξαγωγή των εν λόγω εξετάσεων. Με δεδομένο, ωστόσο, το σχετικά υψηλό κόστος των εξετάσεων αυτών και, ιδίως, την αδυναμία απόλυτης εξακρίβωσης της ηλικίας με οποιαδήποτε μέθοδο ιατρικής είναι εξαιρετικά αμφίβολο κατά πόσον οι αρχές θα προχωρήσουν στην εφαρμογή ενός τέτοιου μέτρου.

Στην μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, οι αρχές δέχονται και καταγράφουν την ηλικία που δηλώνει ο ανήλικος στην αίτησή του. Διαπιστώθηκε ωστόσο ότι, λόγω του γεγονότος πως η τεράστια πλειοψηφία των αλλοδαπών που εισέρχονται στη χώρα δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα, η καταγραφή της ηλικίας γίνεται κατά δήλωση του αιτούντος.

6. Διορισμός Επιτρόπου

Αν και η ελληνική νομοθεσία προέβλεπε ήδη με το Π.Δ. 61/99 την τοποθέτηση του Εισαγγελέα Ανήλικων ως ειδικού προσωρινού επίτροπου του ανήλικου μέχρι την οριστική κρίση του αιτήματός του, διαπιστώνεται ότι, στη πράξη, η πραγματική εμπλοκή του προσωρινού επιτρόπου σε οποιαδήποτε δράση για τον ανήλικο υπάρχει πολύ σπάνια. Η απουσία μόνιμου (και ουσιαστικού) επιτρόπου δημιουργεί σοβαρότατα και εκτενή προβλήματα που ανακύπτουν σε κάθε σχεδόν έκφανση της ζωής του ανήλικου. Η Πολιτεία,

ωστόσο, δεν φαίνεται να έχει επίγνωση της σπουδαιότητας της ύπαρξης επιτρόπου για τη ζωή του ανήλικου και των επιπλοκών που δημιουργεί η απουσία του και δεν δείχνει το ενδιαφέρον που απαιτείται, για την κάλυψη του νομικού και πρακτικού κενού. Η τροποποίηση των σχετικών διατάξεων με το Προεδρικό Διάταγμα 220/2007 αποτελεί καταρχήν θετική εξέλιξη εφόσον καλύπτει πλέον και τα ασυνόδευτα παιδιά πριν τη διαδικασία ασύλου, αδυνατεί ωστόσο να επιλύσει το ουσιαστικό πρόβλημα αφού δεν προβλέπει την ίδρυση σχετικού σώματος επιτρόπων. Διαπιστώθηκε επιπλέον ότι η νέα διάταξη ερμηνεύεται στενά από ορισμένες τουλάχιστον εισαγγελικές αρχές που θεωρούν ότι η μόνη αρμοδιότητα που διαθέτει ο προσωρινός επίτροπος είναι να «προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες για το διορισμό επιτρόπου του ανήλικου» και μόνο.

7. Παραπομπή σε κέντρα υποδοχής

Κύριο και κοινό πρόβλημα όλων των Κέντρων αποτελεί η ανεπαρκής και μη τακτική χρηματοδότηση. Η χρηματοδότησή τους σε ετήσια βάση δεν επιτρέπει μακροπρόθεσμο προγραμματισμό ενώ, επιπλέον, δημιουργεί κενά ρευστότητας και υποστελέχωση των Κέντρων με συνέπειες στην λειτουργία τους και στις υπηρεσίες που παρέχουν στους ανήλικους.

Διαπιστώνεται διαφοροποίηση στις συνθήκες λειτουργίας, τις παροχές, τις υπηρεσίες, αλλά και την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχει κάθε Κέντρο (π.χ. ώρες και συχνότητα των μαθημάτων, έμφαση ή όχι στην εκπαίδευση, νομική υποστήριξη). Παράλληλα υπάρχει διαρθρωτική διαφοροποίηση ανάμεσα στα Κέντρα λόγω της τοποθεσίας τους καθώς τα Κέντρα που βρίσκονται σε μεγάλες πόλεις έχουν και παρέχουν ευκολότερη πρόσβαση σε δικαιώματα και υπηρεσίες λόγω της ύπαρξης δομών και εξειδικευμένων υπηρεσιών που πλαισιώνουν τη λειτουργία του Κέντρου (Διαπολιτισμικά Σχολεία, εξειδικευμένες υπηρεσίες υγείας, ευρύτερη νομική υποστήριξη και κοινωνική πλαισίωση).

Άλλο διαπιστωμένο κοινό πρόβλημα αποτελεί η πολυετής αναμονή στη διαδικασία ασύλου και η συχνά αρνητική έκβασή της που δημιουργεί στους ανήλικους υπέρμετρο άγχος, νευρικότητα και αίσθημα ματαίωσης και τους αφαιρεί το κίνητρο για την όποια προσπάθεια ένταξης στην ελληνική κοινωνία και τη συμμετοχή στις δραστηριότητες του Κέντρου.

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση των ανήλικων, αν και ο νόμος για την διαπολιτισμική εκπαίδευση προβλέπει τη λειτουργία διαπολιτισμικών σχολείων και τη δυνατότητα εγγραφής αλλοδαπών μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση με ελλιπή δικαιολογητικά, η εκπαίδευση των ανήλικων παραμένει προβληματική και ελλιπής, ιδίως σε

κάποια κέντρα, λόγω δυστροπίας των αρχών, άγνοιας νόμου ή έλλειψης ενδιαφέροντος, ενώ παράλληλα δεν υπάρχουν στοιχεία για την εκπαίδευση των ανήλικων που δεν φιλοξενούνται σε κέντρα.

Όπως προκύπτει, ο μεγαλύτερος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων δεν εντάσσεται σε επίσημα προγράμματα κατάρτισης και τεχνικής εκπαίδευσης την οποία και θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση στην Ελλάδα ή στη χώρα καταγωγής τους. Αν και η εργασία των ανήλικων ρυθμίζεται εξαντλητικά και περιοριστικά από τον νόμο, ο μεγαλύτερος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων, ακόμα και κάτω των 15 ετών, που βρίσκεται στην Ελλάδα εργάζεται, χωρίς άδεια εργασίας, όχι μόνο κατά παράβαση των διατάξεων του νόμου αλλά και χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα ελέγχου και επίβλεψης των όρων και συνθηκών απασχόλησης.

Έστω και μετά τη λήξη της κράτησης, είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων για την κοινωνική προστασία των ανήλικων. Αυτό που παρατηρείται όμως και πάλι είναι η ανεπάρκεια κρατικής μέριμνας και η απουσία ενός οργανωμένου συστήματος παραπομπής των παιδιών σε κέντρα υποδοχής ή ξενώνες. Η υπάρχουσα πρακτική της επαναλαμβανόμενης μη παραπομπής σε ένα προστατευτικό ίδρυμα από τις αρμόδιες αρχές αφήνει τους ανήλικους απροστάτευτους. Το να αφήνονται ελεύθεροι μετά την κράτηση χωρίς καμιά παραπέρα διαδικασία, δεν αποτελεί μέτρο προστασίας τους. Πάρα το ότι μερικές φορές ενημερώνονται για την ύπαρξη των κέντρων, οι ανήλικοι δεν εμφανίζονται ποτέ εκεί, κυρίως εφόσον κανείς δεν οργανώνει τη μετάβασή τους. Εάν οι ανήλικοι δεν κινητοποιηθούν από μόνοι τους ή δεν ενημερωθούν με οποιονδήποτε τρόπο, τότε κινδυνεύουν να παραμείνουν στην ίδια θέση όπως και όταν ήρθαν, απροστάτευτοι και παράνομοι. Σε αυτή την περίοδο είναι εύκολο να πέσουν θύματα διαφόρων μορφών εκμετάλλευσης, μιας και χρειάζονται τουλάχιστον χρήματα για τροφή, στέγη και για να ταξιδέψουν. Πολλά παιδιά κοιμούνται σε πλατείες, δρόμους ή με ομοεθνείς τους. Ωστόσο δεν είναι πάντα ασφαλές το να μείνουν σε σπίτια ανθρώπων που δεν γνωρίζουν, ακόμα και αν κατάγονται από τις ίδιες χώρες. Κάποιοι από αυτούς μπορεί όντως να είναι καλοπροαίρετοι, άλλοι όμως αναγκάζουν τα παιδιά να εργάζονται ή ακόμη και να ζητιανεύουν γι' αυτούς.

Είναι γνωστό επίσης ότι στην Αθήνα υπάρχουν μέρη που λειτουργούν άτυπα ως ξενοδοχεία και φιλοξενούν αιτούντες άσυλο ή παράνομους μετανάστες με πολύ χαμηλές τιμές. Οι συνθήκες εκεί δεν είναι κατάλληλες και οι ανήλικοι μαθαίνουν γι' αυτά από

ομοεθνείς τους και εάν δεν έχουν καμία άλλη επιλογή (που τις περισσότερες φορές δεν έχουν), μένουν εκεί. Όταν λοιπόν τα παιδιά δεν παραπέμπονται στα Κέντρα Φιλοξενίας και η μετάβαση τους εκεί δεν είναι οργανωμένη, τότε είναι πολύ εύκολο να εξαφανιστούν και είναι πολύ δύσκολο να προστατευτούν από την εμπορία και την εκμετάλλευση.

Στην Ελλάδα υπάρχουν Κέντρα Φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων αιτούντων άσυλο. Κατά καιρούς λόγω της αύξησης του αριθμού των ανήλικων λειτουργούν, άτυπα ή περιστασιακά, και άλλα τέτοια κέντρα, όπως επίσης χρηματοδοτούνται διάφορες δράσεις ΜΚΟ που αφορούν τη στέγαση και τη φιλοξενία ανήλικων (Πίνακας 4) (Τσοβίλη & Βουτηρά, 2004, σ. 67).

8. Δυσκολίες στην καταγραφή της έκτασης του φαινομένου

Ο αριθμός των παιδιών που είναι πρόσφυγες και ζητούν άσυλο είναι δύσκολο να καθοριστεί σαφώς παγκοσμίως, επειδή κάθε χώρα έχει (ή δεν έχει) το δικό της σύστημα καταγραφής και αντίστοιχες διαδικασίες για τους ασυνόδευτους ανήλικους.

Επίσημα στοιχεία για τους ασυνόδευτους ανήλικους που υποβάλλουν αίτηση για άσυλο είναι διαθέσιμα μόνο από το 2001 και μετά, γιατί τότε οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (όπως και η Ελλάδα) άρχισαν να καθιερώνουν συστήματα καταγραφής. Το γεγονός ότι ο αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων που υποβάλλουν αιτήσεις για άσυλο δεν είναι πολύ μεγάλος δεν δηλώνει τη μη σημαντικότητα αυτού του ζητήματος. Τα στοιχεία αυτά δεν απεικονίζουν την πραγματική έκταση του φαινομένου (δεν περιλαμβάνουν δηλαδή όλους τους ασυνόδευτους ανήλικους που έχουν φτάσει στη χώρα μας) λόγω έλλειψης κατάλληλων διαδικασιών για την καταγραφή τους ως ασυνόδευτων αλλά και για τον προσδιορισμό της ηλικίας τους. Όπως ήδη αναφέρθηκε, πολλές φορές καταγράφεται -χωρίς αυτό να ισχύει- ότι τα παιδιά συνοδεύονται από κάποιον ενήλικα, ο οποίος μπορεί να είναι απλά κάποιος ομοεθνής τους και όχι κηδεμόνας τους ή υπεύθυνος γι' αυτά. Επίσης δεν γίνεται ιδιαίτερη προσπάθεια εξακρίβωσης της πραγματικής τους ηλικίας, ούτε ιατρική εξέταση, δεδομένου ότι δεν έχουν μαζί τους έγγραφα ή νομιμοποιητικά στοιχεία. Η καταγραφή της ηλικίας γίνεται σύμφωνα με τη δήλωση του αιτούντα. Η Καραστεργίου αναφέρει ότι προβλήματα με την καταγραφή της ηλικίας προκύπτουν -εκτός από τη δυσπιστία των αρχών- και επειδή τα παιδιά είτε δεν μπορούν να υπολογίσουν σωστά είτε νομίζουν ότι είναι καλύτερο για εκείνα να δηλωθούν ως ενήλικες, μη γνωρίζοντας τα δικαιώματά τους και την ευνοϊκή αντιμετώπιση (Καραστεργίου, 2011, σ. 258).

Οι λόγοι για τους οποίους δεν μπαίνουν στη διαδικασία ασύλου ποικίλλουν. Είτε δεν γνωρίζουν για το δικαίωμα του ασύλου είτε θέλουν να εργαστούν λόγω οικονομικών πιέσεων από την οικογένεια είτε μπορεί να θέλουν να μεταβούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα και να ζητήσουν εκεί άσυλο.

Επίσημα στοιχεία που να δείχνουν την ηλικία όσων συλλαμβάνονται για παράνομη είσοδο στην Ελλάδα δεν είναι συνήθως διαθέσιμα. Εκεί θα μπορούσαμε να δούμε πόσοι άνθρωποι κάτω των 18 έχουν μπει στη χώρα και πόσοι από αυτούς έχουν ζητήσει άσυλο. Πολλά παιδιά κατορθώνουν να μπουν στη χώρα και να μείνουν αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς να εντοπιστούν. Κατά τη διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου, τα παιδιά επίσημα είναι «αόρατα» για την πολιτεία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ασφάλεια και την προστασία τους. Όπως και να έχει η κατάσταση -είτε οι ανήλικοι αυτοί ζητούν άσυλο και πληρούν τα κριτήρια για να λάβουν προστασία ως πρόσφυγες είτε όχι-, χρειάζονται προστασία ως παιδιά. Και για να ληφθούν κατάλληλα μέτρα, πρέπει να υπάρχει πρώτα ακριβής καταγραφή της έκτασης του φαινομένου.

9. Δυσκολίες στις Υπηρεσίες υγείας

Η ποικιλομορφία του πληθυσμού επιφορτίζει τους επαγγελματίες υγείας με την προαγωγή της υγείας σε άτομα που προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες. Η παροχή υψηλού επιπέδου υπηρεσιών υγείας προϋποθέτει εξατομικευμένη και πολιτισμικά ευαίσθητη φροντίδα υγείας, βασισμένη στην γνώση των αξιών υγείας και της ασθένειας, στη θρησκεία, στην ιστορία, στον πολιτισμό, στα ήθη και έθιμα, στις πεποιθήσεις και συμπεριφορές στον τρόπο ζωής καθώς επίσης αποδοχή και σεβασμό στην διαφορετικότητα.

Ο πολιτισμός των μεταναστών δεν είναι σε καμία περίπτωση ο πολιτισμός των «ξένων», αλλά η όψη και η διάσταση του πολιτισμού της χώρας υποδοχής, αφού αντικατοπτρίζει διαδικασίες ένταξης και αποκλεισμού. Είναι φυσικό οι άνθρωποι που προέρχονται από διαφορετικές εθνοτικές ομάδες να έχουν ένα κοινωνικό, πολιτισμικό και γλωσσικό υπόβαθρο που ενδέχεται να επηρεάζει τις αντιλήψεις τους για την ζωή, την υγεία και την ασθένεια.

Οι επαγγελματίες υγείας δεν είναι σε θέση να παρέχουν κατάλληλη φροντίδα σε ασθενείς με διαφορετική κουλτούρα όπως είναι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, όταν δεν είναι ενήμεροι οι ίδιοι για το πώς οι ιστορικοί, πολιτισμικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες καθορίζουν την ζωή και διαβίωσή τους. Πολλοί από τους επαγγελματίες υγείας

είναι επιρρεπείς να κάνουν γενικεύσεις επειδή ίσως αγνοούν την κουλτούρα άλλων πληθυσμών, διακατέχονται από στερεότυπα που αναπόφευκτα οδηγούν σε εσφαλμένες απόψεις, στάσεις και συμπεριφορές. Αυτό έχει σαν συνέπεια την κακή διαχείριση και μεροληψία, η οποία κατά συνέπεια οδηγεί σε μειωμένη ή ανεπαρκή φροντίδα των ασθενών αυτών.

Αναγνωρίζοντας ότι η πλειονότητα των ανθρώπων ζει σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, είναι πλέον απαραίτητο οι επαγγελματίες υγείας να έχουν τέτοια εκπαίδευση ώστε να καθίστανται ικανοί να παρέχουν φροντίδα με τρόπο αποδοτικό και πολιτισμικά κατάλληλο. Γνώσεις που αφορούν στη δομή της οικογένειας, στον τρόπο ζωής, στην λαϊκή και παραδοσιακή θεραπευτική, στην αξιολόγηση του πόνου μέσω της γλώσσας του σώματος και στις αξίες σχετικά με τον πόνο, τις διατροφικές συνήθειες των ασθενών, στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις για το θάνατο, συμβάλλουν στην αξιολόγηση και την καλύτερη φροντίδα των ασθενών.

Υιοθετώντας το διαπολιτισμικό μοντέλο στις υπηρεσίες υγείας, η επικοινωνία με τους ασυνόδευτους ανήλικους και επομένως η αποτελεσματικότερη φροντίδα τους, θα πρέπει να περιλαμβάνει:

- το σεβασμό των πολιτισμικών διαφορών,
- την επιθυμία απόκτησης γνώσης μέσω της ανταλλαγής πολιτισμών,
- την ικανότητα παρατήρησης της συμπεριφοράς του άλλου χωρίς κριτική διάθεση,
- τη γνώση των πολιτισμικών αξιών και απόψεων του άλλου
- την ύπαρξη αποδεκτών πολιτιστικών τρόπων ζωής.

Σε πρακτικό επίπεδο, μία πρώτη βασική φροντίδα που πρέπει να ληφθεί για τους ασυνόδευτους ανήλικους αφορά τον τομέα της υγείας και της διατροφής. Αυτά τα ζητήματα είναι εξαιρετικά μεγάλης σημασίας ειδικά για τα παιδιά. Οποιοσδήποτε ελλείψεις, προκαλούν ασθένειες και δεν συντελούν στην σωστή ανάπτυξη. Είναι κατανοητό, ότι όταν δεν παρέχεται ικανοποιητική διατροφή, σωστή περίθαλψη, κατάλληλες ιατρικές υπηρεσίες, πόσιμο νερό, κατάλληλη στέγη και ανθρώπινες συνθήκες υγιεινής, προξενούνται ασθένειες, οι οποίες επιβαρύνουν τα παιδιά.

Το νερό, η στέγη, η υγιεινή του περιβάλλοντος είναι από τα πρώτα στα οποία θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερο βάρος. Το πόσιμο καθαρό νερό, είναι ίσως το πρώτο που θα πρέπει

να εξασφαλιστεί προκειμένου να τηρούνται οι κανόνες υγιεινής αλλά και λόγω ασθενειών (η διάρροια είναι μια πολύ συχνή απειλή για την υγεία και την ζωή των παιδιών). Η στέγη και το περιβάλλον αποτελούν επίσης πολύ σημαντικούς τομείς. Θα πρέπει να εξασφαλιστεί το όσο το δυνατόν κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη των παιδιών, και η σωστή κάλυψη των αναγκών σε στέγη. Η γενική διαρρύθμιση ενός προσφυγικού καταυλισμού ή ενός κέντρου υποδοχής θα πρέπει να περιλαμβάνει ειδικούς χώρους για άθληση και παιχνίδι. Ακόμα θα πρέπει να λαμβάνει μέριμνα για την ασφάλεια των παιδιών από ατυχήματα, καθώς επίσης ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δίνεται στο ρουχισμό και στην προστασία από το κρύο μιας και τα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε αυτό.

Όσον αφορά τον τομέα της διατροφής και εδώ θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βάση και έμφαση στην κάλυψη των διατροφικών αναγκών και στην εξασφάλιση τροφών που συντελούν στην ανάπτυξη του παιδιού και την ευρωστία του. Η κακή διατροφή εξασθενίζει τον οργανισμό και καθιστά τα παιδιά ευάλωτα σε λοιμώξεις. Για αυτόν το λόγο θα πρέπει να εξασφαλίζεται η ποικιλία και η ποιότητα της διατροφής, έτσι ώστε να περιλαμβάνει ένα εύρος τροφών.

Η στοιχειώδης ιατρική περίθαλψη θα πρέπει να περιλαμβάνει:

- υπηρεσίες υγείας, όπου θα παρακολουθείται η υγεία των παιδιών,
- Στοιχειώδης υπηρεσίες θεραπείας για τις σημαντικότερες θανατηφόρες ασθένειες (διάρροιας, αναπνευστικών λοιμώξεων, μαλάρια).
- Εμβολιασμοί για μια σειρά ασθενειών όπως ιλαρά, πολιομυελίτιδα, διφθέρα, τέτανο, κοκίτη και φυματίωση.
- εξασφάλιση πόσιμου νερού και δημιουργίας κατάλληλων συνθηκών υγιεινής.
- Εκπαίδευση σε θέματα υγείας όπου θα πρέπει να παρέχονται γνώσεις για την πρόληψη ασθενειών με ιδιαίτερη σημασία για την δημοσία υγεία καθώς και για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Η ενημέρωση των εφήβων θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή.

10. Προβλήματα ένταξης των μεταναστών μαθητών στο ελληνικό σχολείο

Παρά τις προαναφερθείσες ρητές νομοθετικές επιταγές, κατά την έρευνα διαπιστώθηκε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων αιτούντων άσυλο δεν εντάσσεται στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Αν και δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τους ανήλικους που διαβιούν εκτός Κέντρων Φιλοξενίας, φαίνεται ότι ο αριθμός των ανήλικων που φοιτούν σε σχολεία είναι ελάχιστος.

Σε ό,τι αφορά τους ανήλικους που φιλοξενούνται στις υπάρχουσες δομές, η εικόνα που παρουσιάζεται διαφοροποιείται ανά Κέντρο: σε άλλα Κέντρα η φοίτηση στο σχολείο των φιλοξενούμενων είναι υποχρεωτική ενώ σε άλλα όχι. Οι λόγοι για τον μειωμένο αριθμό ασυνόδευτων ανήλικων που εντάσσονται στην εκπαίδευση και οι δυσκολίες που καταγράφονται είναι οι εξής:

- βασικό πρόβλημα στην ένταξη των ασυνόδευτων ανήλικων στην εκπαίδευση αποτελεί η απουσία επιτρόπου και συνεπώς της νομικής εκπροσώπησής τους. Στις περιπτώσεις που επιτυγχάνεται η εγγραφή ασυνόδευτων ανήλικων στο σχολείο, αυτό συμβαίνει λόγω του ότι υπογράφει (παράτυπα και με τη ανοχή της Διεύθυνσης του σχολείου) ο κοινωνικός λειτουργός που συνοδεύει τον ανήλικο.
- η πλειοψηφία των ανήλικων είναι άνω των 16 ετών, και δεν διατυπώνουν αίτημα για ένταξη στην εκπαίδευση, καθώς προτεραιότητά τους είναι η εξεύρεση εργασίας.
- μεγάλος αριθμός ανήλικων, κυρίως από το Αφγανιστάν, είναι αναλφάβητοι ή έχουν φοιτήσει ελάχιστα σε σχολείο (1-2 έτη) με αποτέλεσμα να υπάρχει αδυναμία και δυσκολία ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα.
- οι περισσότεροι ανήλικοι επιθυμούν να εργαστούν είτε για βιοποριστικούς λόγους, είτε γιατί νιώθουν ότι πρέπει να ανταπεξέλθουν στην ηθική υποχρέωση για την οικονομική συντήρηση της οικογένειάς τους στην χώρα καταγωγής.
- πολλοί ανήλικοι που εντάσσονται στην εκπαίδευση, εγκαταλείπουν στην συνέχεια, καθώς τα διαπολιτισμικά σχολεία είναι ελάχιστα και δεν υπάρχουν σε όλες τις περιοχές, ενώ παράλληλα στην πλειοψηφία των σχολείων δεν λειτουργούν οι τάξεις υποδοχής και τα φροντιστηριακά τμήματα.

Συνήθως οι ανήλικοι παρακολουθούν μαθήματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας είτε στους χώρους φιλοξενίας είτε σε άλλες δομές για ένα περίπου έτος και στην συνέχεια γίνεται η διαδικασία ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα για όσα παιδιά τελικά θα συνεχίσουν στο σχολείο. Πολλές φορές τα μαθήματα ελληνικής γλώσσας συνεχίζονται παράλληλα με το σχολείο, τουλάχιστον για το πρώτο έτος φοίτησης, δεδομένου ότι οι τάξεις υποδοχής είτε είναι ανύπαρκτες είτε υπολειτουργούν.

Συνήθως στα Κέντρα Φιλοξενίας δεν υπάρχουν προγράμματα διδασκαλίας της

μητρικής γλώσσας των ανήλικων ούτε και καταγράφονται τέτοιες δράσεις από άλλους φορείς και ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο χώρο. Σε ό, τι αφορά στην διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, σε ορισμένες περιπτώσεις καταγράφονται πρωτοβουλίες και ενθάρρυνση των παιδιών για ανάπτυξη και παρουσίαση δραστηριοτήτων που αφορούν σε τοπικούς χορούς, παραδοσιακή κουζίνα κλπ..

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μετανάστης μαθητής στο σχολικό περιβάλλον είναι πολλά. Καταρχήν δεν γνωρίζει καλά την ελληνική γλώσσα. Ενδεχομένως στο σπίτι οι γονείς του μιλούν μόνο τη μητρική τους γλώσσα. Όταν λοιπόν φοιτά στο ελληνικό σχολείο αντιμετωπίζει πρόβλημα κατανόησης των μαθημάτων που διδάσκονται στην ελληνική γλώσσα καθώς και πρόβλημα συνεννόησης με τους Έλληνες συμμαθητές του. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να απομονωθεί ή να συναναστρέφεται μόνο ομοεθνείς συμμαθητές του.

Επίσης, ο μετανάστης μαθητής που έχει τελειώσει κάποιες τάξεις σε σχολείο της πατρίδας του και έπειτα έρχεται στην Ελλάδα, μπορεί να αντιμετωπίζει πρόβλημα κατανόησης του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό επιτείνεται από το γεγονός ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και ειδικά η διαδικασία των εξετάσεων αλλάζει συνεχώς, σε σημείο που και οι Έλληνες μαθητές δυσκολεύονται να προσαρμοστούν.

Οι πιο πάνω δυσκολίες σε κάποιες περιπτώσεις ενδέχεται να οδηγήσουν τους μετανάστες μαθητές στην απόφαση να εγκαταλείψουν το σχολείο, με αποτέλεσμα να μη μπορούν αργότερα να διεκδικήσουν κάτι περισσότερο από μια θέση ανειδίκευτου εργάτη. Μπορεί επίσης να δεχτούν την απόρριψη από τους Έλληνες συνομηλικούς τους, να θεωρήσουν ότι οι κοινωνικοοικονομικές προοπτικές δεν είναι διαθέσιμες γι' αυτούς και ότι είναι πολίτες «δεύτερης κατηγορίας». Η βίωση όμως αυτών των συναισθημάτων ρατσισμού και απόρριψης από τους μετανάστες μαθητές αποκρυσταλλώνεται στον ψυχισμό τους ακολουθώντας τους και στην ενήλικη τους ζωή.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση των μεταναστών μαθητών είναι εξαιρετικής σπουδαιότητας για τον ίδιο τον ελληνικό πολιτισμό. Ανεξάρτητα από τη μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζει κάθε κυβέρνηση, άλλοτε πιο «σκληρή» και άλλοτε πιο «χαλαρή» και φιλικά προσκείμενη στους μετανάστες, το ζήτημα της εκπαίδευσης των μεταναστών μαθητών άπτεται των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και της προστασίας της παιδικής ηλικίας. Θα πρέπει λοιπόν ανεμπόδιστα και χωρίς ρατσιστικές προκαταλήψεις, όχι απλά να μην

παρεμποδίζεται αλλά να διευκολύνεται και να ενθαρρύνεται η πρόσβαση των μεταναστών μαθητών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Με αυτόν τον τρόπο, εξυπηρετούνται και τα συμφέροντα της ελληνικής πολιτείας καθότι μέσω της εκπαίδευσης οι μετανάστες μαθαίνουν την ιστορία και τις αξίες της Ελλάδας, ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία και αποφεύγονται επικίνδυνα φαινόμενα γκετοποίησης και αποκλεισμού.

Βασικό θεμέλιο ιδεολογικής αλλά και κοινωνικής υπεροχής των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών συμπεριλαμβανομένου και της ελληνικής, είναι το δικαίωμα των ίσων ευκαιριών για όλους. Ίσες ευκαιρίες και συνεπώς δικαίωμα για καλύτερη ζωή μπορεί να εξασφαλίσει μόνο η παιδεία και το εκπαιδευτικό σύστημα για όλους, ανεξαρτήτως ιθαγένειας (Παπαδημητροπούλου, 2012, σσ. 216-218).

11. Επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση

11.1. Επαγγελματική κατάρτιση

Ο μεγαλύτερος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων δεν εντάσσεται σε επίσημα προγράμματα κατάρτισης και τεχνικής εκπαίδευσης την οποία και θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση τόσο στην Ελλάδα, για αυτούς που θα παραμείνουν, όσο και στην χώρα καταγωγής τους, για τις περιπτώσεις των ανήλικων που πρόκειται να επιστρέψουν.

Συνήθως κανένας από τους ασυνόδευτους ανήλικους που διαμένουν στα υπάρχοντα Κέντρα Φιλοξενίας δεν παρακολουθεί κάποιο πρόγραμμα επαγγελματικής ή τεχνικής κατάρτισης. Η δυσκολία ένταξης σε προγράμματα κατάρτισης και τεχνικής εκπαίδευσης συνδέεται άμεσα με τα προβλήματα που αφορούν στην εκπαίδευση και την απουσία διορισμού επιτρόπου, όπως αυτά καταγράφονται σε σχετικά κεφάλαια της παρούσας μελέτης.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη σε σχολές τεχνικής εκπαίδευσης (Επαγγελματικά Λύκεια, προγράμματα κατάρτισης του ΟΑΕΔ κτλ.) είναι το απολυτήριο Γυμνασίου, το οποίο ελάχιστοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο κατέχουν, για τους λόγους που αναφέρονται παραπάνω (μη ένταξη στην εκπαίδευση στην Ελλάδα - μη κατοχή των αντιστοίχων τίτλων σπουδών της χώρας προέλευσης).

Άλλα προγράμματα εξωσχολικής επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποιούνται από τον ΟΑΕΔ και τα ΚΕΚ στα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι άνω των 15 ετών αφορούν περιπτώσεις ανέργων εγγεγραμμένων στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ. Απαραίτητη προϋπόθεση, ωστόσο, για την εγγραφή στα μητρώα ανέργων αποτελεί η κατοχή

άδειας εργασίας.

Από την νομοθεσία (ΑΚ 136) προβλέπεται η, υπό προϋποθέσεις, έκδοση άδειας εργασίας ανήλικων άνω των 15 ετών με την σύμφωνη γνώμη του κηδεμόνα ή, στην περίπτωση των ασυνόδευτων ανήλικων, του επιτρόπου. Όμως, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στην Ελλάδα ο θεσμός της επιτροπείας των ανήλικων αντιμετωπίζει σημαντικά και ουσιαστικά προβλήματα στην πρακτική του εφαρμογή. Ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο αρμόδιος εισαγγελέας έχει οριστεί ως προσωρινός επίτροπος, είναι πρακτικά αδύνατο να εκδοθεί άδεια εργασίας ανήλικου, καθώς οι εισαγγελείς - προσωρινοί επίτροποι θεωρούν ότι η εκπροσώπηση των ανήλικων σε θέματα που αφορούν στην εργασία, εκπαίδευση ή άλλα ζητήματα εκτός της διαδικασίας άσυλου δεν εμπίπτει στις αρμοδιότητές τους. Αυτή η ερμηνεία, σε συνδυασμό με την απουσία διορισμού οριστικού επιτρόπου, συνεπάγεται τον αποκλεισμό των ασυνόδευτων ανήλικων από προγράμματα εξωσχολικής επαγγελματικής κατάρτισης μέσω του ΟΑΕΔ, των ΚΕΚ κτλ..

11.2. Απασχόληση

Οι αιτούντες άσυλο, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Π.Δ. 189/1998, *«δύνανται να απασχολούνται προσωρινά προς κάλυψη άμεσων βιοτικών αναγκών»*, με την προϋπόθεση ότι *«έχει ερευνηθεί η αγορά εργασίας για το συγκεκριμένο επάγγελμα και δεν έχει εκδηλωθεί σχετικό ενδιαφέρον από ημεδαπό, πολίτη ΕΕ, αναγνωρισμένο πρόσφυγα, ομογενή»* και *«εφόσον δεν φιλοξενούνται σε Κέντρα προσωρινής διαμονής αιτούντων άσυλο αλλοδαπών»*.

Με το άρθρο 10 του Π.Δ. 220/2007 διατηρείται η δυνατότητα απασχόλησης των αιτούντων άσυλο σύμφωνα με το Π.Δ. 189/1998, χωρίς να αποκλείει τους διαμένοντες σε Κέντρα υποδοχής, καθώς η παρ. 2 του αρθρ. 10 αναφέρει ότι

«σε περίπτωση έναρξης εργασίας ενώ διαμένουν σε Κέντρα Φιλοξενίας, οι αιτούντες οφείλουν να ανακοινώσουν το γεγονός στον Διευθυντή του Κέντρου».

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση των ανήλικων στην Ελλάδα, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία η εργασία των ανήλικων επιτρέπεται υπό προϋποθέσεις μετά την συμπλήρωση του 15^{ου} έτους. Με σχετικές διατάξεις ρυθμίζεται η διαδικασία για την έκδοση άδειας εργασίας ανήλικων από τις αρχές, κρίνεται απαραίτητη η έκδοση βιβλιαρίου εργασίας μετά από ιατρικές εξετάσεις από τις οικείες επιθεωρήσεις εργασίας και τίθενται οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις σε ότι αφορά στους τομείς εργασίας στους οποίους δύνανται να απασχοληθούν οι ανήλικοι, οι όροι και οι συνθήκες απασχόλησης και επιπλέον καθορίζονται τα όργανα και οι μηχανισμοί για την επίβλεψη της εφαρμογής του συνόλου των προστατευτικών για τους

ανήλικους διατάξεων. Επιπλέον, σύμφωνα με το Ν.3144/2003 προβλέπονται ποινικές και διοικητικές κυρώσεις τόσο για τον εργοδότη που παραβιάζει τις σχετικές διατάξεις, όσο και για αυτόν που έχει την επιμέλεια του ανήλικου που απασχολείται κατά παράβαση των διατάξεων του νόμου.

Στην πράξη, παρά τους περιορισμούς και τις ειδικές προϋποθέσεις που τίθενται από το νομοθετικό πλαίσιο και παρά την αδυναμία έκδοσης άδειας εργασίας για την συντριπτική πλειοψηφία των ασυνόδευτων ανήλικων για τους λόγους που αναφέρονται παραπάνω, προκύπτει ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των ασυνόδευτων ανήλικων, ακόμα και κάτω των 15 ετών που βρίσκεται στην Ελλάδα εργάζεται χωρίς άδεια εργασίας κατά παράβαση των διατάξεων του νόμου και χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα ελέγχου και επίβλεψης των όρων και συνθηκών απασχόλησης⁵⁸.

Από τα στοιχεία των Κέντρων Φιλοξενίας προκύπτει ότι σημαντικός αριθμός ανήλικων εργάζονται χωρίς να είναι κάτοχοι άδειας εργασίας και βιβλιαρίου υγείας, ανασφάλιστοι. Τις περισσότερες φορές, οι ίδιοι οι υπεύθυνοι των Κέντρων παρεμβαίνουν προς την κατεύθυνση αυτή, προκειμένου, να ανταποκριθούν στην «ανάγκη» και το πιεστικό «αίτημα» των ανήλικων, ειδικότερα των μεγαλύτερης ηλικίας ανήλικων, για επ' αμοιβή απασχόληση και για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και επαγγελματικών δεξιοτήτων.

Διαπιστώνεται ότι τα προβλήματα και οι δυσκολίες που διατυπώνονται ανωτέρω σε ό,τι αφορά την πρόσβαση των ανήλικων σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και τεχνικής εκπαίδευσης και στην απασχόληση, σε συνδυασμό με την ανάγκη προετοιμασίας των ανήλικων για αυτόνομη και ανεξάρτητη διαβίωση μέσα από εργασιακή ένταξη που θα τους εξασφαλίσει την οικονομική ανεξαρτησία (δεδομένου ότι μετά την ενηλικίωση θα πρέπει να διακοπεί η φιλοξενία τους στα Κέντρα), αλλά και η έντονη επιθυμία των ίδιων των ανήλικων να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία, έχουν συμβάλει στην διαμόρφωση μιας κατάστασης όπου η άτυπη πρόσβαση στην απασχόληση διαφαίνεται ως μόνη διέξοδος για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και ως πραγματικότητα που δεν μπορεί να αποφευχθεί. Σε αντιστάθμισμα, επιδιώκεται η διακριτική εποπτεία των όρων και συνθηκών απασχόλησης προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα εργασιακής εκμετάλλευσης ανήλικων και έκθεσής τους σε επικίνδυνες εργασιακές συνθήκες.

⁵⁸Τέτοιες συνθήκες είναι, για παράδειγμα, η απαγόρευση νυχτερινής απασχόλησης, η απαγόρευση υπερωριακής απασχόλησης, η απαγόρευση εργασίας σε ανθυγιεινό περιβάλλον, μεταφορά βαρέων φορτίων και η χρήση επικίνδυνου εξοπλισμού.

Πιο συγκεκριμένα, η ΑΡΣΙΣ, ως υπεύθυνος φορέας για την λειτουργία Κέντρου Φιλοξενίας, έχει προχωρήσει στην υπογραφή ιδιωτικών συμφωνητικών με τοπικές επιχειρήσεις όπου προβλέπεται η δυνατότητα των επιχειρήσεων αυτών να απασχολούν ανήλικους που διαμένουν στο Κέντρο, με την προϋπόθεση της εθελοντικής συμμετοχής και προσφοράς υπηρεσιών από τους ανήλικους, με στόχο την απόκτηση «εμπειρικής εκπαίδευσης», χωρίς ωστόσο να αναφέρονται συγκεκριμένοι όροι και συνθήκες απασχόλησης (πρόγραμμα, ώρες - ημέρες εργασίας, αμοιβή).

Από τον τρόπο που είναι διατυπωμένα, ωστόσο, φαίνεται να προκύπτει ότι τα συμφωνητικά αυτά στην πράξη δεν έχουν καμία νομική ισχύ ούτε προστατεύουν ή διασφαλίζουν τα δικαιώματα των ανήλικων που ενδεχομένως να απασχοληθούν στις συμβαλλόμενες επιχειρήσεις. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι στις προθέσεις του φορέα καταγράφεται η προσπάθεια διευκόλυνσης των ανήλικων για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας, η σύναψη αυτών των συμφωνητικών θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ιδιότυπη κατάσταση εργασιακής εκμετάλλευσης των ανήλικων εργαζομένων από τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις καθώς εξασφαλίζουν ανασφάλιστο εποχικό εργατικό δυναμικό. Ταυτόχρονα, είναι αμφίβολο κατά πόσο επιτυγχάνεται ο στόχος της απόκτησης «εμπειρικής εκπαίδευσης», καθώς δυνάμει των συμφωνητικών αυτών οι ανήλικοι απασχολούνται ως ανειδίκευτοι εργάτες σε βοηθητικές εργασίες.

Συμπεράσματα

Σε μια κοινωνία που έχει ανάγκη την αίσθηση σταθερότητας, ασφάλειας και συνοχής, το μεταναστευτικό/ προσφυγικό ζήτημα είναι από τις λίγες σταθερές που βοηθούν τον πολιτικό λόγο να εκμεταλλευτεί το φαινόμενο για συσπείρωση υποστηρικτών μέσω της κινδυνολογίας και των προεκλογικών υποσχέσεων. Παράλληλα, η οικονομική κρίση προκαλεί την κατάρρευση του κοινωνικού κράτους διαλύοντας τις δομές πρόνοιας, δημιουργώντας ακραία φαινόμενα αποκλεισμού με αποτέλεσμα να απειλούνται οι πλειοψηφίες των κατώτερων στρωμάτων άλλα και της μεσαίας τάξης, πράγμα που συνιστά όξυνση των κοινωνικών εντάσεων και διάλυση της κοινωνικής συνοχής. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες είναι πιο εύκολο να ενοχοποιηθούν οι “άλλοι” παρά να διεκδικηθεί μια διάσωση για όλους.

Αναπτύσσεται η ρητορική του ρατσισμού η οποία συνδέει τα αίτια της ανεργίας με την παράνομη μετανάστευση και σκιαγραφεί τους παράνομους μετανάστες ως εχθρό των άμεσων συμφερόντων μας. Η ανάπτυξη του ρατσισμού, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε πολιτισμούς και ότι αυτοί οι πολιτισμοί συγκρούονται ή ότι δεν μπορούν να συνυπάρξουν, δημιουργεί διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των ατόμων προβάλλοντας την άποψη ότι Εμείς, οι εντός του τείχους, αξίζουμε μια ποιοτική ζωή ενώ οι Άλλοι, οι εκτός, όχι. Αντιμετωπίζοντας όλους τους αλλοδαπούς ως (λάθρο) μετανάστες και ως «κίνδυνο» και «απειλή», συμβάλλουν στην συγκατάθεση της κοινωνίας στην αύξηση των ανισοτήτων. Οι κατηγοριοποιήσεις των ανθρώπων και η προβολή των διακρίσεων διαμορφώνουν αρνητικά στερεότυπα, εκτρέφουν την ξеноφοβία και συμβάλλουν στην ανάπτυξη ιδεών, που εκφέρονται κυρίως μέσω των ακροδεξιών ομάδων, ότι όποιος διαφωνεί με την παρουσία του διαφορετικού ή την έκφραση διαφορετικών ιδεών από τις δικές του, μπορεί να πάρει την κατάσταση στα χέρια του.

Η αδιαμφισβήτητη πλέον παρουσία των μουσουλμάνων στην Ευρώπη και η αυξανόμενη διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων από πλευράς τους, φαίνεται να προκαλεί έντονη ανησυχία σε ορισμένους κύκλους Ευρωπαίων, οι οποίοι, μετά την κατάρρευση του Κομμουνισμού, τείνουν να θεωρούν το Ισλάμ ως τη νέα απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα και την πολιτισμική ομοιογένεια της Ευρώπης.

Στην ευρωπαϊκή συνείδηση, το «Ισλάμ», πολύ συχνά φαντάζει ως μία απόλυτα ξένη πολιτισμική έννοια, η οποία αδυνατεί να συμβιβαστεί με την έννοια του «Ευρωπαίου πολίτη» καθώς και με όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που αυτή συνεπάγεται. Ένα σημαντικό τμήμα της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης δείχνει να επηρεάζεται από τα μέσα μαζικής

ενημέρωσης, τα οποία, στη βάση πολιτικών σκοπιμοτήτων, σπεύδουν να προωθήσουν προκαταλήψεις και στερεότυπα που παρουσιάζουν το Ισλάμ ως ένα φανατικό και τρομοκρατικό μηχανισμό που απειλεί να αφανίσει το δυτικό πολιτισμό.

Η συνολική έλλειψη ανοχής προς το ξένο και η απουσία συγκροτημένης και ολοκληρωμένης μεταναστευτικής πολιτικής έχει οδηγήσει στην ανοχή της κοινωνίας προς την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ζήτημα πρώτης προτεραιότητας αποτελεί η αναθεώρηση της Συνθήκης Δουβλίνο II που προβλέπει επαναπροώθηση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, καθώς η συμφωνία αυτή, εγκλωβίζει τους μετανάστες και τους πρόσφυγες στο σημείο εισόδου τους, μεταβάλλοντας την Ελλάδα από χώρα διέλευσης χιλιάδων μεταναστών/ προσφύγων σε τελικό προορισμό τους.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ίσως το πιο σημαντικό πολιτικό επίτευγμα της εποχής μας. Μπορούν να λειτουργήσουν ως παγκόσμιοι ανθρωπιστικοί κανόνες, ως θεμελιώδεις αξίες της πολυπολιτισμικής παγκόσμιας κοινωνίας, παρά την απουσία συμφωνίας ως προς το περιεχόμενό τους, παρά τη μη αποδοχή της οικουμενικότητάς τους από πολλούς πολιτισμικούς ή θρησκευτικούς κύκλους, κυρίως εκ μέρους των μη δυτικών πολιτισμών, οι οποίοι βλέπουν σε αυτά μόνο «ένα επιπλέον σύμβολο της διεκδίκησης της ηγεμονίας από το δυτικό πολιτισμό». Σε διαπολιτισμικό πλαίσιο αποκτά διαρκώς μεγαλύτερη σημασία η αναζήτηση κοινών κριτηρίων εκτίμησης και αξιολόγησης.

Μέσα από την ανασκόπηση του θεσμικού πλαισίου και των διαδικασιών ασύλου και ένταξης που αφορούν στα ασυνόδευτα παιδιά, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι πολιτικές ενσωμάτωσης των ασυνόδευτων παιδιών στη χώρα μας δεν είναι βιώσιμες. Απεναντίας, το ισχύον σύστημα αξιολογείται ως ιδιαίτερα δυσλειτουργικό. Στην πράξη, διαπιστώνεται απλά μία προσπάθεια ανάπτυξης αποσπασματικών ενταξιακών διαδικασιών, οι οποίες ωστόσο δεν επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Αποδεικτικό στοιχείο της αποτυχίας αποτελούν τα εντυπωσιακά ποσοστά φυγής των παιδιών. Οι φυγές οφείλονται σε πολλούς παράγοντες, ωστόσο το ιδιαίτερα «αφιλόξενο» περιβάλλον που συναντούν τα παιδιά στη χώρα μας εντείνει τις τάσεις αυτές. Για όσα παιδιά μείνουν, η ενσωμάτωσή τους κατά τρόπο λειτουργικό και ικανοποιητικό συνιστά μία πρόκληση.

Τα προβλήματα που εντοπίζονται είναι πολλά, όπως η απουσία ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για τα ασυνόδευτα παιδιά, το υποβαθμισμένο πλαίσιο παιδικής προστασίας εν γένει στη χώρα μας, η πολλαπλότητα και η αποσπασματικότητα στη δράση των εμπλεκόμενων

φορέων, οι σκληρές συνθήκες υποδοχής και αδικαιολόγητης κράτησης των παιδιών, οι μακροχρόνιες διαδικασίες χορήγησης ασύλου, ο δυσλειτουργικός θεσμός της επιτροπείας και οι ανεπάρκειες στη φιλοξενία των παιδιών. Όλα τα παραπάνω, αντί να συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση, ωθούν στην απομόνωση των παιδιών. Περαιτέρω, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση συνιστά μόνο θεωρητική επιλογή, ενώ η ανυπαρξία μεταβατικών δομών ένταξης μετά την ενηλικίωση, αφήνει τα παιδιά μετέωρα και απροστάτευτα. Έτσι, μέσα από τον συνδυασμό των στοιχείων αυτών αναδεικνύεται ένα πλαίσιο που όχι απλά δεν συμβάλλει στην προστασία και αυτάρκεια των παιδιών, αλλά αντίθετα εντείνει την δυσχερή θέση τους. Το ίδιο το σύστημα ωθεί τα παιδιά στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό τους και αντί να τα προστατεύει, τα εκθέτει σε πολλαπλούς κινδύνους εκμετάλλευσης, ενώ τίθενται και ζητήματα επιβίωσης.

Μείζον δε πρόβλημα όλων είναι ότι κατά την άσκηση της κρατικής λειτουργίας δεν λαμβάνεται υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και εδώ έγκειται κυρίως η απόκλιση από τις διεθνείς και ενωσιακές επιταγές. Έτσι, με όλες αυτές τις δυσλειτουργίες τα παιδιά δεν απολαμβάνουν τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη ΔΣΔΠ.

Θα πρέπει λοιπόν η πολιτεία να αφουγκραστεί τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών αυτών, να θέσει ως επίκεντρο και κύριο μέλημά της την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού κατά την εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου και να ενισχύσει τις ενταξιακές διαδικασίες, ώστε να καταστούν αποτελεσματικές και να οδηγήσουν σε ουσιαστική ενσωμάτωση των παιδιών στη χώρα μας. Η ενσωμάτωση των ασυνόδευτων παιδιών πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα που θα περιλαμβάνει δράσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής των παιδιών, πριν και μετά την ενηλικίωση. Η θεσμοθέτηση επίσημης διαδικασίας για τον καθορισμό του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού συνιστά προτεραιότητα για την αποτελεσματική προστασία των ασυνόδευτων παιδιών. Ο καθορισμός του βέλτιστου συμφέροντος θα γίνεται σε εξατομικευμένη βάση και μεμονωμένα για κάθε παιδί, λαμβάνοντας υπόψη τη γνώμη του, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του. Στο πλαίσιο του καθορισμού συνεκτιμώνται οι ανάγκες προστασίας του παιδιού, οι ευπάθειες του, η πνευματική και σωματική του υγεία, οι συνέπειες της παραμονής του στη χώρα υποδοχής ή της συνένωσης με την οικογένειά του είτε στη χώρα καταγωγής, είτε σε τρίτη χώρα. Στην περίπτωση των ασυνόδευτων παιδιών που αιτούνται άσυλο, η έκβαση της διαδικασίας καθορισμού του καθεστώτος πρόσφυγα αποτελεί αναγκαστικά μέρος της διαδικασίας καθορισμού του βέλτιστου συμφέροντός τους.

Λόγω της κρισιμότητας του θεσμού της επιτροπείας στην ενταξιακή διαδικασία των παιδιών κρίνεται απαραίτητη η αναμόρφωση του θεσμού τόσο σε νομοθετικό, όσο και σε οργανωτικό επίπεδο. Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην αύξηση του αριθμού των κέντρων φιλοξενίας, ώστε να καλύπτεται η υπάρχουσα ζήτηση. Ειδική μέριμνα θα πρέπει να ληφθεί για τη λειτουργία εξειδικευμένων δομών για κορίτσια, για παιδιά ηλικίας κάτω των δώδεκα ετών, για παιδιά με αναπηρίες, καθώς και για παιδιά με ψυχικές παθήσεις. Η πολιτισμική αλλαγή που υφίστανται οι ασυνόδευτοι ανήλικοι σε συνδυασμό με την επίδραση της διαφορετικής κουλτούρας στην επικοινωνία, στην εργασία, στον τρόπο ζωής, στη γλώσσα, τη βίαιη προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες, την ματαίωση των προσδοκιών τους, τους φόβους τους, καθώς και την ξеноφοβία και το ρατσισμό που υπάρχει, τους οδηγούν σε απόσυρση, ψυχοκοινωνική μειονεξία και διαταραχή της ψυχικής ισορροπίας τους. Στο πλαίσιο αυτό συνιστάται η λειτουργία μικρών μονάδων, που μπορούν να συμβάλλουν στην αποτελεσματική ένταξη των παιδιών, διασφαλίζοντας οικογενειακό περιβάλλον. Για τον εντοπισμό της κατάλληλης τοποθεσίας των κέντρων, θα πρέπει να γίνεται μία αξιολόγηση ως προς τις παροχές και τις υπηρεσίες που περιβάλλουν το κέντρο φιλοξενίας, όπως δυνατότητες εκπαίδευσης, ιατρικές υπηρεσίες, ψυχολογική στήριξη, ψυχαγωγικές δραστηριότητες, εγγύτητα σε θρησκευτικούς τόπους λατρείας και σε κοινότητες των χωρών καταγωγής των παιδιών, ώστε αφενός να διευκολύνεται και να προωθείται η ένταξη των παιδιών στην τοπική κοινωνία, αφετέρου να μην αποκλείονται τα παιδιά από το πολιτισμικό τους περιβάλλον.

Πρωταρχικό ζήτημα αποτελεί η θεσμοθέτηση πρότυπων κανόνων λειτουργίας για τα κέντρα φιλοξενίας, ώστε να υπάρχουν κοινά κριτήρια, πρότυπα, προδιαγραφές και ομοιομορφία στις παροχές τους, δίνοντας έμφαση στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, εκτιμώντας τις ουσιαστικές ανάγκες των παιδιών.

Σε περίπτωση που ως μακροχρόνια λύση αποφασισθεί η ενσωμάτωση του παιδιού, προτείνεται η προώθηση του θεσμού της αναδοχής, ειδικά για παιδιά μικρότερα των 16 ετών. Στην περίπτωση αυτή τα κέντρα φιλοξενίας θα παίζουν προπαρασκευαστικό ρόλο. Η αναδοχή θα μπορούσε να ανατίθεται σε οικογένειες των χωρών καταγωγής των παιδιών, με παράλληλη οικονομική στήριξη των οικογενειών αυτών. Με αυτόν τον τρόπο θα διασφαλίζεται οικογενειακό κλίμα, σε ένα περιβάλλον γνώριμο, με διατήρηση της γλωσσικής, πολιτισμικής και θρησκευτικής κουλτούρας, ενώ παράλληλα θα προωθείται η ομαλή ένταξη στο κοινωνικό περιβάλλον.

Επιπλέον, αρκετά σημαντική θα ήταν η σύσταση ειδικού (κρατικού) σώματος διερμηνέων και διαπολιτισμικών μεσολαβητών, το οποίο θα μπορούσε να στελεχώνει τις υπηρεσίες από την αρχική υποδοχή του παιδιού μέχρι και τη συνοδεία του. Παράλληλα απαιτείται ειδική στήριξη στα νοσοκομεία και τις δομές ψυχικής υγείας. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαν να αναληφθούν δράσεις επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης μεταναστών από τις χώρες καταγωγής των παιδιών, οι οποίοι διαμένουν στη χώρα μας και γνωρίζουν καλά τη γλώσσα και τον πολιτισμό της χώρας μας και της χώρας καταγωγής των παιδιών.

Σχετικά με τον τομέα της υγείας παρατηρούμε ότι η είσοδος των μεταναστών και προσφύγων γενικότερα στην χώρα μας ανέδειξε και επιπρόσθετα προβλήματα του υγειονομικού συστήματος. Η πρόσβαση των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων στο Εθνικό Σύστημα Υγείας αποτελεί βασική παράμετρο της ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία, της διασφάλισης της δημόσιας υγείας και του σεβασμού του ανθρώπινου δικαιώματος στην αξιοπρέπεια και τη ζωή. Παρόλο που οι ασυνόδευτοι ανήλικοι μετανάστες και πρόσφυγες χαίρουν ισότητα με τους Έλληνες δικαιώματα πρόσβασης στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ωστόσο αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επικοινωνία, όπως η αντικειμενική δυσκολία επικοινωνίας των ασθενών με το ιατρικό προσωπικό λόγω της ελλιπούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας αλλά και της ελλιπούς ενημέρωσης σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος υγείας. Επιπλέον, η παντελής απουσία διερμηνέων στα δημόσια νοσοκομεία αλλά και στα κέντρα κράτησης και σε άλλες δομές που απευθύνονται σε ασυνόδευτους ανήλικους περιορίζει τη δυνατότητα του ιατρικού προσωπικού να διασφαλίσει την ποιότητα υπηρεσιών υγείας που τους παρέχει.

Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης προτείνεται η ενίσχυση των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων στα κανονικά σχολεία, ώστε να προωθηθεί η ενσωμάτωση των παιδιών στο ευρύτερο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό απαραίτητη κρίνεται η διασφάλιση της λειτουργίας τάξεων υποδοχής, μέσω της πραγματοποίησης των σχετικών εξετάσεων γλωσσομάθειας, σε σχολεία που βρίσκονται κοντά σε κέντρα φιλοξενίας ή σε κοινότητες καταγωγής των παιδιών. Τα Διαπολιτισμικά Σχολεία θα μπορούσαν να διαδραματίσουν έναν προπαρασκευαστικό ρόλο σε ένα μεταβατικό στάδιο εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Προτείνεται επίσης η προώθηση της ουσιαστικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στη χώρα μας, με την εκμάθηση γλωσσών και στοιχείων πολιτισμού από τις χώρες καταγωγής των παιδιών, δίνοντας παράλληλα, έμφαση στις γλωσσικές και

πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε παιδιού. Επίσης θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα σε νομοθετικό επίπεδο για την διασφάλιση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, για τα παιδιά που για οποιονδήποτε λόγο δεν έχουν κηδεμόνα.

Όσον αφορά τον ευαίσθητο τομέα της εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη την αντικειμενική ανάγκη των παιδιών για εργασία, πρέπει να υιοθετηθούν ρυθμίσεις που θα εξασφαλίζουν αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίες σε ένα προστατευτικό πλαίσιο, μεριμνώντας τα παιδιά που δεν έχουν κηδεμόνα. Επίσης, απαραίτητη κρίνεται η αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου σχετικά με τις άδειες εργασίας των αιτούντων άσυλο, ώστε να εξασφαλισθεί ουσιαστική πρόσβαση στην αγορά εργασίας, σημείο καθοριστικό για την ένταξη και τις δυνατότητες αντιμετώπισης των μελλοντικών τους αναγκών. Δεδομένου ότι υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες χρήσιμη είναι η υιοθέτηση ενός ευέλικτου πλαισίου επαγγελματικής κατάρτισης των ασυνόδευτων παιδιών καθώς και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης για τα μεγαλύτερης ηλικίας ασυνόδευτα παιδιά.

Εξαιρετικά σημαντική θεωρείται η υιοθέτηση προγραμμάτων στήριξης μετά την ενηλικίωση, όπως η ίδρυση ολιγομελών στεγών ενηλίκων, οι επιδοτήσεις ενοικίων σε ιδιωτικά διαμερίσματα ενηλίκων ή η δυνατότητα παραμονής στο υφιστάμενο κέντρο φιλοξενίας ανήλικων, μέχρι την ολοκλήρωση κάποιου προγράμματος εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης.

Βασικό μέλημα αποτελεί η υιοθέτηση προγράμματος εντοπισμού ασυνόδευτων παιδιών, που βρίσκονται εκτός δομών κρατικής πρόνοιας, ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση των παιδιών αυτών στην κρατική προστασία.

Ουσιαστικής σημασίας αποτελεί η ανάληψη δράσεων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας καθώς και οι ενημερωτικές δράσεις για ζητήματα διαπολιτισμικότητας, μεταναστών και προσφύγων, οι οποίες θα απευθύνονται τόσο στο ευρύ κοινό, όσο και στα σχολεία.

Απαραίτητο φυσικά για την προώθηση των προτάσεων αυτών αποτελεί πρωτίστως η εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών υποδοχής σε όλα τα σημεία εισόδου, κατάργηση του μέτρου της κράτησης για όλους τους ασυνόδευτους ανήλικους, υιοθέτηση της επιστημονικής μεθόδου αξιολόγησης της ηλικίας σε όλες τις περιπτώσεις, επιτάχυνση των διαδικασιών καθορισμού του καθεστώτος πρόσφυγα, χορήγηση ανθρωπιστικού καθεστώτος σε περίπτωση που δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της προσφυγικής ιδιότητας ή της επικουρικής

προστασίας αλλά χρήζουν διεθνούς προστασίας λόγω μη ασφαλούς επαναπατρισμού τους και με γνώμονα πάντα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

Όπως αναφέρθηκε στο ξεκίνημα της μελέτης, η αντιμετώπιση του θέματος των ασυνόδευτων ανήλικων δεν μπορεί να αγνοήσει μια σειρά παραμέτρων συνυφασμένων με την ελληνική πραγματικότητα, ιδίως τις γενικότερες δυσλειτουργίες της διαδικασίας ασύλου, τις αδυναμίες και τα κενά του προνοιακού συστήματος στην Ελλάδα και την διάσταση της εκμετάλλευσης και εμπορίας ανθρώπων. Τέλος, δεν πρέπει να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι για αριθμό ανήλικων που έχουν καταρχήν ανάγκη διεθνούς προστασίας, η Ελλάδα αποτελεί σταθμό και όχι τελικό προορισμό. Η έρευνα διαπίστωσε ότι οι προϋποθέσεις για μια συνολική λύση του θέματος περιλαμβάνουν αλλαγές στην γενικότερη μεταναστευτική πολιτική, την διαδικασία ασύλου και, εν γένει, την κοινωνική πολιτική της χώρας.

Προς το παρόν, τις γενικότερες δυσλειτουργίες και παθογένειες στο υπάρχον σύστημα για τους ασυνόδευτους ανήλικους στην Ελλάδα καλύπτουν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην ΜΕΤΑδραση, την Αποστολή, την Άρσις, την Praksis, τους Γιατρούς του Κόσμου και των Γιατρών χωρίς σύνορα που βοηθούν σε θέματα επιτροπείας, διερμηνείας, νομικής και ψυχολογικής υποστήριξης, αποτελεσματικής ένταξης των παιδιών αλλά και επίλυσης ζητημάτων όπως η στέγη, η τροφή και η ένδυση των παιδιών. Σημαντικός είναι επίσης και ο ρόλος τους στην παροχή δωρεάν υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγείας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, καθώς στο εθνικό σύστημα υγείας δεν έχουν ενταχθεί ουσιαστικά πρακτικές διαπολιτισμικής προσέγγισης. Συχνά οι παραπάνω οργανώσεις συνεργάζονται ανοιχτά με κυβερνητικές υπηρεσίες της χώρας ή της αλλοδαπής. Ωστόσο, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις δεν μπορούν να παρέχουν μακροχρόνια εκτενή προγράμματα, όπως μπορεί το κράτος πρόνοιας και γι' αυτό παρέχουν περιορισμένες υπηρεσίες σε μικρές ομάδες. Από την άλλη μεριά, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η ιδεολογία των ΜΚΟ περί «ιδιωτικής εθελοντικής δραστηριότητας» υπονομεύει την έννοια του «Δημοσίου»: την έννοια ότι η κυβέρνηση έχει υποχρέωση να προσέχει τους πολίτες της και να τους παρέχει ζωή, ελευθερία και ευκαιρίες για ευτυχία, ότι η πολιτική ευθύνη του κράτους είναι απαραίτητη για την ευημερία των πολιτών. Αντίθετα με αυτή την έννοια της δημόσιας ευθύνης, οι ΜΚΟ καλλιεργούν την ιδέα της ιδιωτικής ευθύνης για τα κοινωνικά προβλήματα και τη σημασία των ιδιωτικών πόρων για την επίλυση αυτών των προβλημάτων. Η ευθύνη για τα προβλήματα διαχέεται σε όλα τα μέλη της κοινωνίας με την αντίληψη της συνυπευθυνότητας και προβάλλουν μέσα από τη δράση τους τον εθελοντισμό ως εργαλείο

για την αντιμετώπιση προβλημάτων και διεκδικούν ρόλο φορέα άσκησης κοινωνικής πολιτικής, απαλλάσσοντας το κράτος από την αντίστοιχη ευθύνη. Οι περισσότερες ΜΚΟ διαχειρίζονται οικονομικά πακέτα που συνδέονται με προγράμματα Κρατικών Φορέων ή της Ε.Ε., η οποία υιοθετεί τα περί «Κοινωνίας των Πολιτών» και η δράση τους συνδέεται άμεσα με συμφέροντα των μονοπωλίων και κατά καιρούς έχουν παίξει χρήσιμο ρόλο στην προώθησή τους.

Τέλος, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στα αυξανόμενα περιστατικά ξενοφοβίας και ρατσισμού που εκδηλώνονται τα τελευταία χρόνια με διάφορους τρόπους από το κράτος, την κοινωνία, τα ΜΜΕ και από μεμονωμένα άτομα. Σε ορισμένους κύκλους δημιουργείται ένα κλίμα μη ανοχής προς τη διαφορετικότητα, μίσους και εχθρότητας προς τους μετανάστες και τους πρόσφυγες που συνιστά απειλή για την κοινωνική συνοχή, τη δημοκρατία και την ειρήνη. Τα τελευταία χρόνια, δεν είναι λίγα τα περιστατικά στην τοπική κοινωνία αλλά και στην εκπαιδευτική κοινότητα, όπου γονείς, εκπαιδευτικοί και κάτοικοι περιοχών όπου υπάρχουν ήδη κέντρα φιλοξενίας ή πρόκειται να δημιουργηθούν, αρνούνται ή και εκφράζουν βίαια την αντίθεσή τους. Ακόμα περισσότερο εκφράζεται η ξενοφοβική και ρατσιστική τους αντίδραση στα σχολεία, όπου δεν επιθυμούν να ενταχθούν τα παιδιά μετανάστες/ πρόσφυγες και να συναναστραφούν στις σχολικές αίθουσες με τον ντόπιο πληθυσμό.

Κλείνοντας, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με την άνοδο των ακροδεξιών και εθνικιστικών κομμάτων στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας και της Ευρώπης, τις μεταναστευτικές ευρωπαϊκές πολιτικές που ήδη ακολουθούνται, εκφράζεται πλέον ο φόβος για πόσο καιρό ακόμα θα γίνεται λόγος για τα δικαιώματα των ασυνόδευτων ανήλικων μεταναστών και προσφύγων, για τα δικαιώματα των μεταναστών και προσφύγων γενικότερα αλλά και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνολικά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Συνοπτικός πίνακας της Οικουμενικής Διακήρυξης

Οικουμενική Διακήρυξη	
1. Ανθρώπινη αξιοπρέπεια	16. Σύναψη γάμου και προστασία της οικογένειας
2. Εξάλειψη των διακρίσεων	17. Ιδιοκτησία
3. Ζωή, ελευθερία, ασφάλεια	18. Ελευθερία σκέψης, συνείδησης, θρησκείας
4. Απαγόρευση της δουλείας	19. Ελευθερία γνώμης και ενημέρωσης
5. Απαγόρευση των βασανιστηρίων	20. Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι
6. Αναγνώριση του ατόμου ως νομικής προσωπικότητας	21. Καθολικό και ισότιμο εκλογικό δικαίωμα
7. Ισότητα απέναντι στο νόμο	22. Κοινωνική ασφάλεια
8. Νομική προστασία	23. Εργασία, ελεύθερη επιλογή επαγγέλματος, μισθός, επαγγελματικές ενώσεις
9. Προστασία από σύλληψη και απέλαση	24. Ανάπαυση και ελεύθερος χρόνος
10. Δικαίωμα σε δίκαιη ακροαματική διαδικασία (κατά τη δίκη)	25. Κοινωνική ασφάλεια
11. Νόμιμος δικαστής και απαγόρευση αναδρομικότητας	26. Παιδεία
12. Ιδιωτική σφαίρα	27. Ελευθερία της πολιτισμικής ζωής
13. Ελεύθερη κυκλοφορία	28. Κοινωνική και διεθνής τάξη
14. Άσυλο	29. Υποχρεώσεις
15. Υψηκότητα	30. Ερμηνευτική διάταξη

Πίνακας 2: Διαπολιτισμικά Δημοτικά σχολεία στην Ελλάδα⁵⁹

Διαπολιτισμικά Δημοτικά σχολεία στην Ελλάδα

1. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αλσούπολης Αθήνας
 2. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αμφιθέας Αθήνας
 3. 87ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αθήνας
 4. 16^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Χανίων
 5. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
 6. 3ο Δημ. Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Μενεμένης Θεσ/νίκης
 7. 5ο Δημ. Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Μενεμένης Θεσ/νίκης
 8. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπ/σης Νέων Επιβατών Θεσ/νίκης
 9. 6^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσ/νίκης
 10. 6^ο Διαπολιτισμικό και Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού Θεσ/νίκης
 11. 9^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπ/σης Ιωαννίνων
 12. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
 13. Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ιάσμου Ροδόπης
-

⁵⁹Πηγή:

http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/DiapolitismikaSxoleiaElladas.htm
25/08/2016

Πίνακας 3: Διαπολιτισμικά Γυμνάσια και Λύκεια στην Ελλάδα⁶⁰

Διαπολιτισμικά Γυμνάσια και Λύκεια στην Ελλάδα

1. 2ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αχαρνών Αττικής
 2. 2ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων
 3. Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
 4. Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
 5. 2ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ελληνικού Αθήνας
 6. Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσσαλονίκης
 7. 2ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αθήνας
 8. Γυμνάσιο Πενταλόφου Κοζάνης
 9. Λυκειακές τάξεις Πενταλόφου Κοζάνης
 10. Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
 11. Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
 12. 2ο Γενικό Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ελληνικού Αθήνας
 13. Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσσαλονίκης
-

⁶⁰Πηγή:

http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/DiapolitismikaSxoleiaElladas.htm
25/08/2016

Πίνακας 4: Δομές φιλοξενίας

-
1. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Αλλοδαπών Ανωγείων, Κρήτη**
Φορέας: Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης -INEΔΙΒΙΜ
Χωρητικότητα: 25 άτομα

 2. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Αλλοδαπών, Αγριά Βόλου**
Φορέας: Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
Χωρητικότητα: 48 άτομα
 3. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων, Μακρινίτσα Βόλου**
Φορέας: ΑΡΣΙΣ - Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων
Χωρητικότητα: 30 άτομα
 4. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων, Ωραιόκαστρο Θεσ/νίκης**
Φορέας: ΑΡΣΙΣ - Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων
Χωρητικότητα: 30 άτομα
 5. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Αλλοδαπών, Αθήνα**
Φορέας: Σύλλογος Μερίμνης Ανήλικων
Χωρητικότητα: 15 άτομα
 6. **Κέντρο Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Αλλοδαπών, Αθήνα**
Φορέας: Αποστολή της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών
Χωρητικότητα: 20 άτομα
 7. **Ξενώνας Υποδοχής και Στήριξης Ασυνόδευτων Κοριτσιών, Γυναικών και Μονογονεϊκών Οικογενειών, Αθήνα**
Φορέας: Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης- INEΔΙΒΙΜ
Χωρητικότητα: 70 άτομα
 8. **Ξενώνας φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων, Αλεξανδρούπολη**
Φορέας: ΑΡΣΙΣ - Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων
Χωρητικότητα: 25 άτομα
 9. **Διαμερίσματα σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Λέσβο- 25 διαμερίσματα**
Φορέας: PRAKSIS
Χωρητικότητα: 120 άτομα
 10. **Εστία Προσφύγων - Ξενώνας Υποδοχής Μονογονεϊκών Οικογενειών και Οικογενειών, Αθήνα**
Φορέας: ΑΡΣΙΣ - Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων
Χωρητικότητα: 48 άτομα και επιπλέον 10 σε δύο (2) κοινωνικά διαμερίσματα
 11. **Ξενώνας Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο, Αθήνα**
Φορέας: Γιατροί του Κόσμου και Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
Χωρητικότητα: 70 άτομα
 12. **Ξενώνας Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο και Οικογενειών, Αθήνα**
Φορέας: Μ.Κ.Ο Νόστος
Χωρητικότητα: 70 άτομα
 13. **Κέντρο Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο Λαυρίου**
Φορέας: Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
Χωρητικότητα: 260 άτομα
-

14. **Ξενώνας Φιλοξενίας Αιτούντων Άσυλο «Μέλλον», Αθήνα**
 Φορέας: Νόστος, Ίασις Εργοερευνητική και ΕΑΔΑΠ
 Χωρητικότητα: 102 άτομα (60 ανήλικοι και 42 μονογονεϊκές)
15. **ΣΤΕΓΗ PLUS- Ξενώνας Ασυνόδευτων Ανήλικων, Αθήνα**
 Φορέας: Praksiskαι Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
 Χωρητικότητα: 30 ασυνόδευτοι ανήλικοι
16. **ΣΤΕΓΗ PLUS- Ξενώνας Ασυνόδευτων Ανήλικων και Αιτούντων Άσυλο, Πάτρα**
 Φορέας: Praksiskαι Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
 Χωρητικότητα: 70 άτομα (30 ασυνόδευτοι ανήλικοι και 40 κυρίως μονογονεϊκές)
17. **Δομή Φιλοξενίας για Αιτούντες Άσυλο, Λέσβος**
 Φορέας: Ηλιακτίδα
 Χωρητικότητα: 10 άτομα σε τρία (3) διαμερίσματα

Πίνακας 5: Υπηκοότητα Αιτούντων Διεθνούς Προστασίας- Έτους 2016⁶¹

Υπηκοότητες	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος	Σύνολο
Συρία	227	270	1397	2224	2906	2877	2616	12517
Πακιστάν	221	226	191	198	194	290	512	1832
Ιράκ	66	105	325	442	310	354	167	1769
Αφγανιστάν	29	43	101	185	208	144	107	817
Αλβανία	75	130	133	104	97	78	90	707
Ιράν	43	106	144	112	111	51	47	614
Μπαγκλαντές	13	79	85	71	64	53	91	456
Γεωργία	55	65	68	25	43	45	64	365
Παλαιστίνη	2	8	5	51	97	119	75	357
Μαρόκο	34	56	74	25	23	33	25	270
Άλλη	224	255	213	145	146	131	104	1218

⁶¹Πηγή: Στατιστικά στοιχεία Υπηρεσίας Ασύλου(1.1.2016-31.7.2016),

http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Greek-Asylum-Service-statistical-data-July-2016_gr.pdf

Πίνακας 6: Υπηκοότητες αιτούντων άσυλο- Έτος 2015⁶²

Υπηκοότητες	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος	Σύνολο
Συρία	237	238	246	275	351	383	424	353	265	192	253	278	3495
Πακιστάν	163	135	95	124	151	138	166	142	191	169	145	204	1823
Αφγανιστάν	180	190	176	191	140	137	185	151	139	95	88	49	1721
Αλβανία	27	33	46	29	44	55	74	71	147	186	174	117	1003
Μπαγκλαντές	81	73	63	50	73	84	30	37	49	63	58	78	739
Ιράκ	21	16	13	23	26	27	54	68	55	66	141	151	661
Γεωργία	14	21	16	17	23	18	30	28	56	52	57	54	386
Νιγηρία	30	34	29	26	32	31	43	32	30	24	25	32	368
Αίγυπτος	8	14	18	12	18	18	17	18	30	56	63	71	343
Ιράν	36	19	14	18	27	16	29	17	26	4	13	23	242
Άλλη	267	236	196	213	261	214	183	133	163	139	154	257	2416

Πίνακας 7: Αιτήσεις Χορήγησης Ασύλου 2015-ανά κατηγορία⁶³

	2015	2014
Άντρες	9866	7646
Γυναίκες	3331	1786
Σύνολο	13197	9432
Ασυνόδευτοι Ανήλικοι	426	451

⁶²Πηγή: Στατιστικά στοιχεία Υπηρεσίας Ασύλου 2015, http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/01/Greek-Asylum-Service-statistical-data-2015_gr.pdf

⁶³Πηγή: Στατιστικά στοιχεία Υπηρεσίας Ασύλου 2015, http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/01/Greek-Asylum-Service-statistical-data-2015_gr.pdf

Πίνακας 8: Αιτούντες άσυλο -Ασυνόδευτοι ανήλικοι - Ετήσια στοιχεία⁶⁴

geo\time	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Total
Sweden	1510	2250	2395	2655	3575	3850	7045	35250	58530
Germany	765	1305	1950	2125	2095	2485	4400	14440	29565
United Kingdom	4285	2990	1715	1395	1125	1265	1945	3045	17765
Austria	695	1040	600	1005	1375	935	1975	8275	15900
Norway	1045	1820	630	635	705	670	940	5050	11495
Hungary	175	270	150	60	185	380	605	8805	10630
Italy	575	415	305	825	970	805	2505	4070	10470
Greece	295	40	145	60	75	325	440	420	1800
EU (28 countries)	11695	12190	10610	11690	12540	12725	23150	88245	182845

Πίνακας 9: Αιτήματα στέγασης αιτούντων άσυλο

	2013	2014	2015
Ιανουάριος	306	316	272
Φεβρουάριος	185	346	335
Μάρτιος	188	282	300
Απρίλιος	229	346	313
Μάιος	197	353	278
Ιούνιος	237	321	401
Ιούλιος	410	295	294
Αύγουστος	227	280	455
Σεπτέμβριος	414	397	256
Οκτώβριος	306	546	331
Νοέμβριος	287	438	383
Δεκέμβριος	234	349	469
Σύνολο	3220	4269	4087

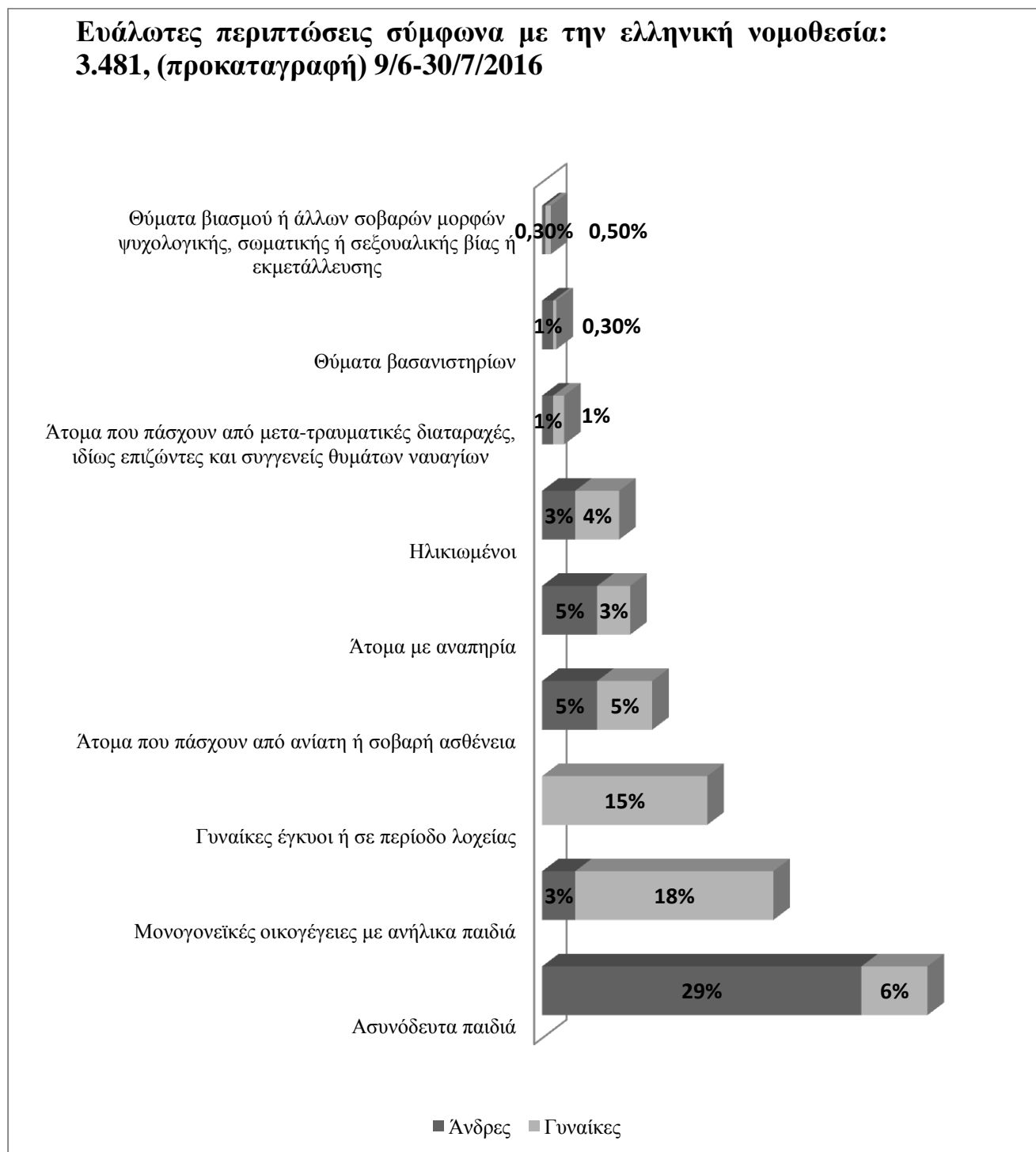
⁶⁴Πηγή: Eurostat

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00194>

Πίνακας 10: Αιτήματα στέγασης ασυνόδευτων ανήλικων

	2013	2014	2015
Ιανουάριος	81	125	75
Φεβρουάριος	65	153	131
Μάρτιος	82	137	122
Απρίλιος	73	233	168
Μάιος	91	213	114
Ιούνιος	63	154	221
Ιούλιος	112	207	136
Αύγουστος	61	184	287
Σεπτέμβριος	167	258	157
Οκτώβριος	125	355	239
Νοέμβριος	116	213	266
Δεκέμβριος	114	158	332
Σύνολο	1150	2390	2248

Διάγραμμα 1: Ευάλωτες περιπτώσεις⁶⁵

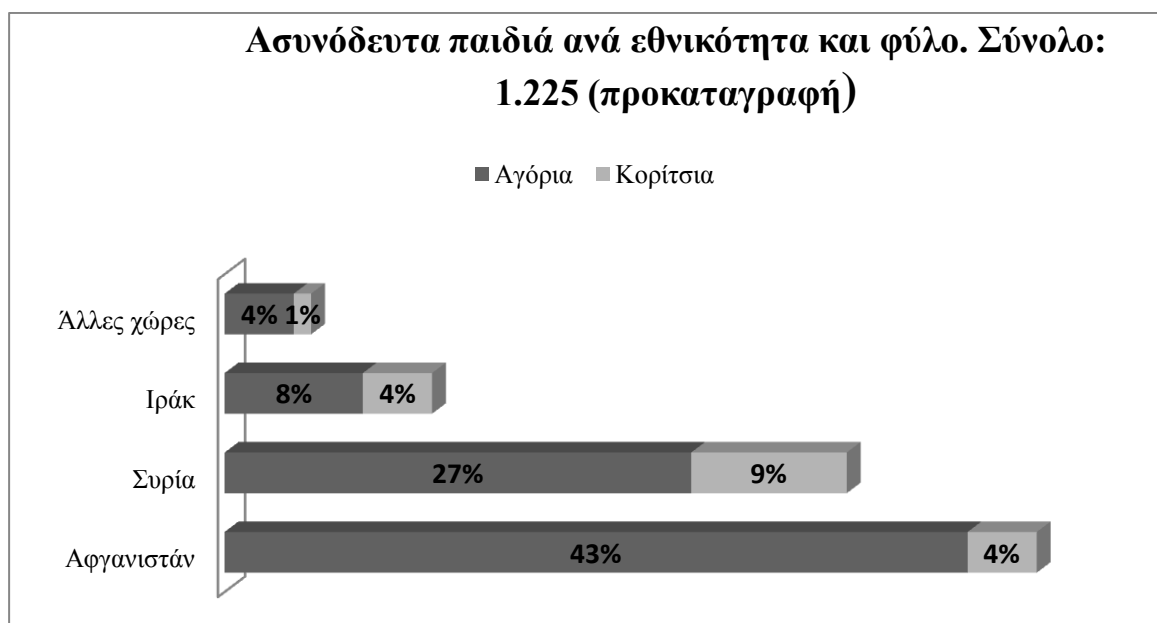
⁶⁵Πηγή: Υπηρεσία Ασύλου,

http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία κατανομή ανά υπηκοότητα- διαδικασία προ-καταγραφής 9/6-30/7/2016⁶⁶

Διάγραμμα 3: Ασυνόδευτα παιδιά ανά εθνικότητα και φύλο (προ-καταγραφή)⁶⁷

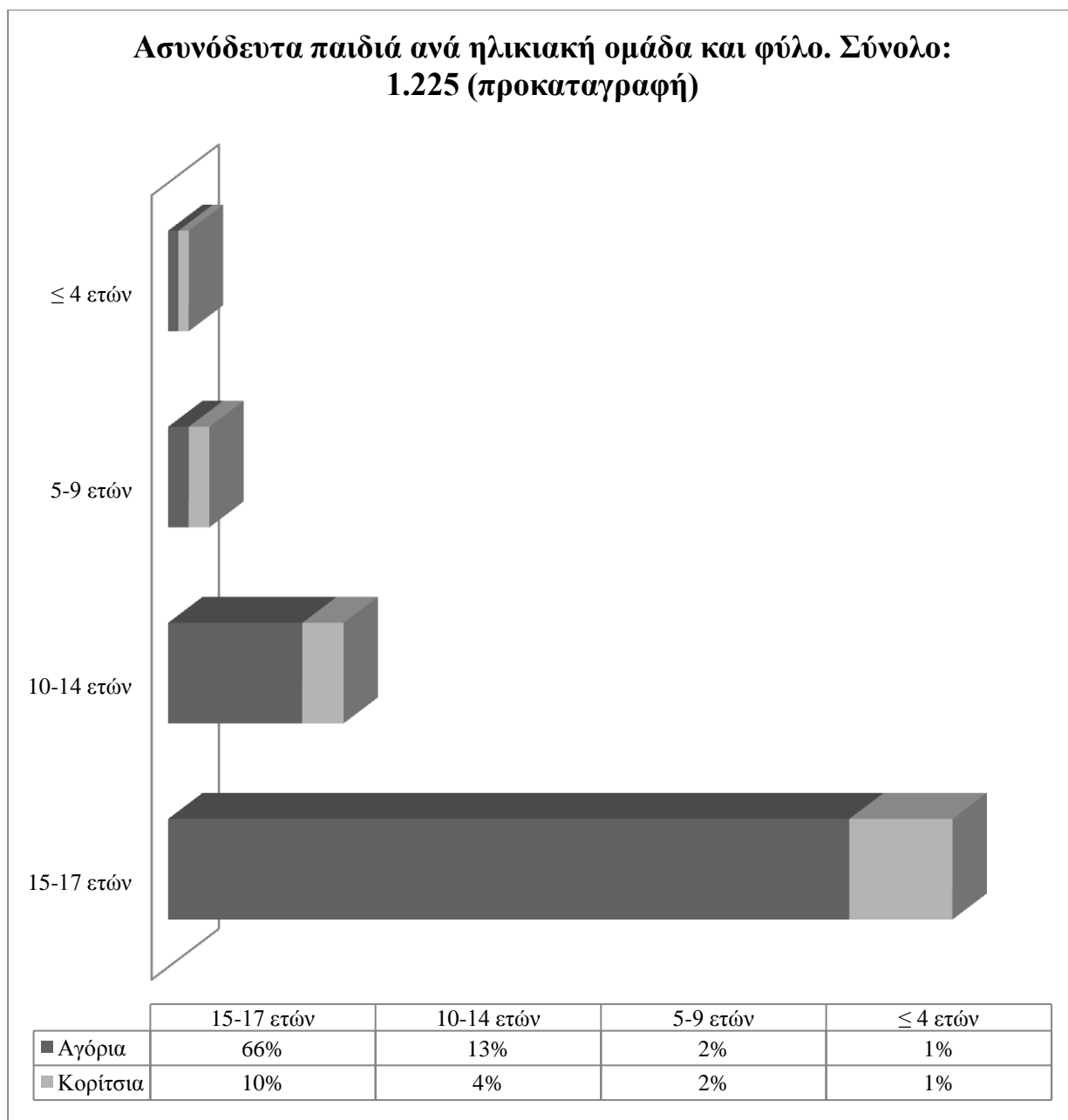
⁶⁶Πηγή: Υπηρεσία Ασύλου,

http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

⁶⁷Πηγή: Υπηρεσία Ασύλου,

http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

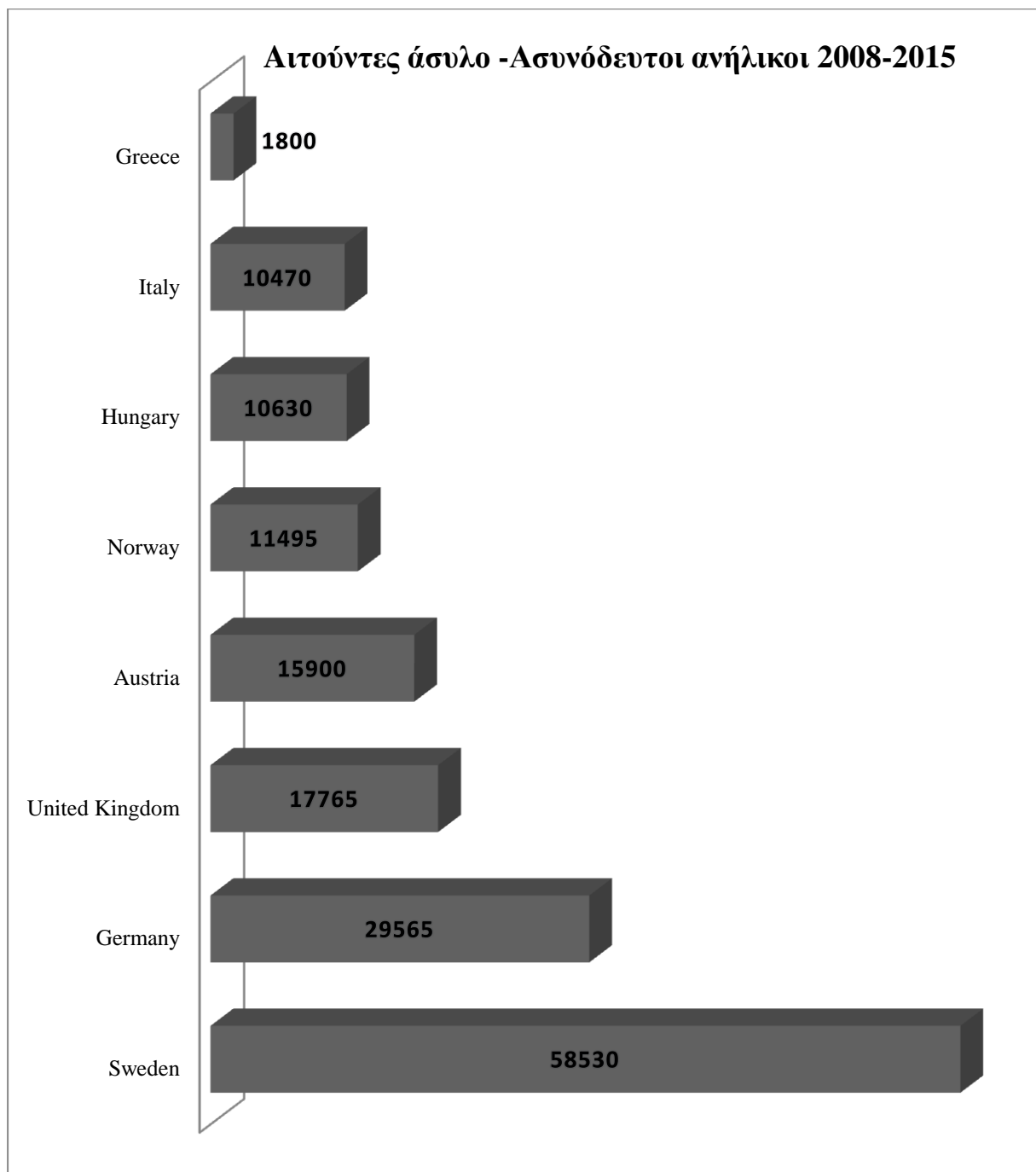
Διάγραμμα 4: Ασυνόδευτα παιδιά ανά ηλικιακή ομάδα και φύλο (προκαταγραφή)⁶⁸

⁶⁸Πηγή: Υπηρεσία Ασύλου,

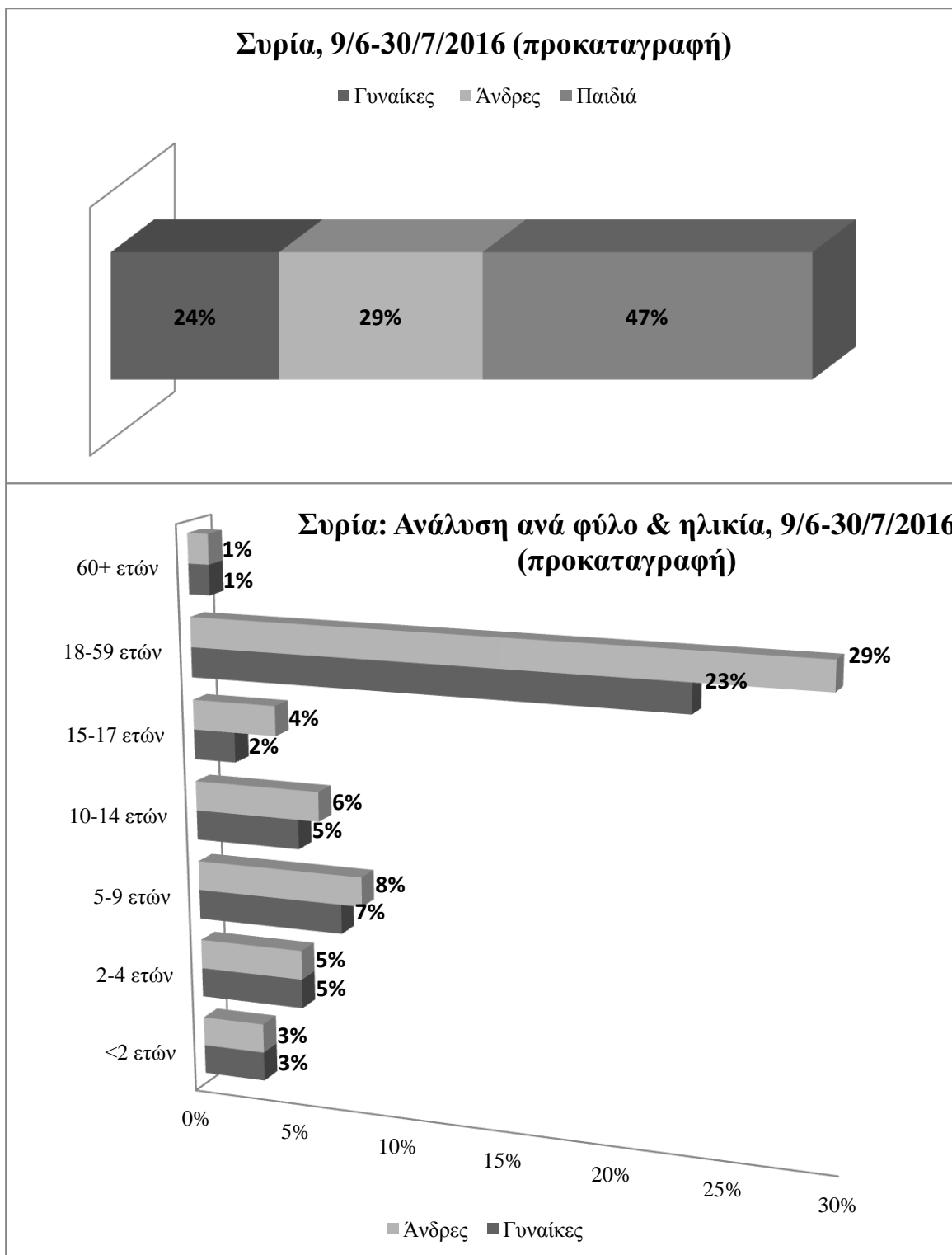
http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

Διάγραμμα 5: Αιτούντες άσυλο - Ασυνόδευτοι ανήλικοι - 2008-2015⁶⁹

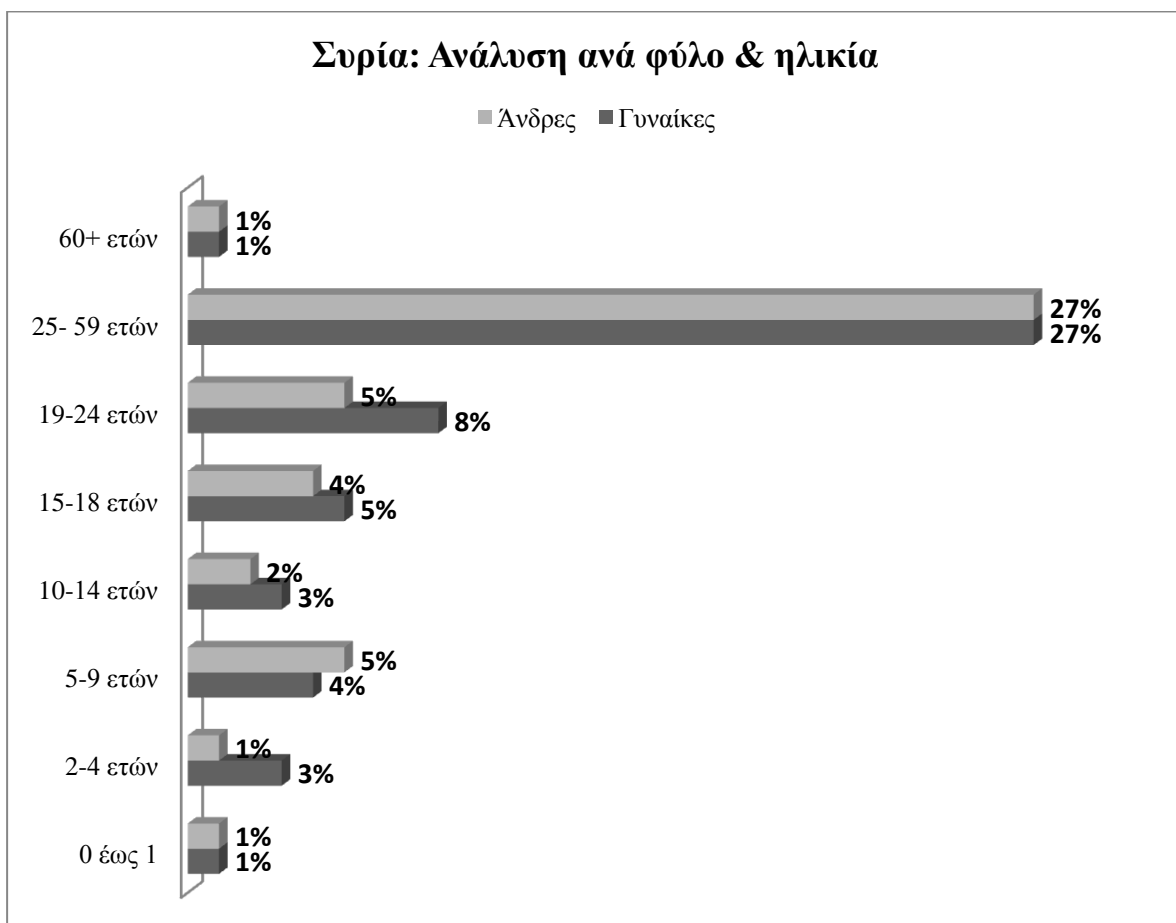
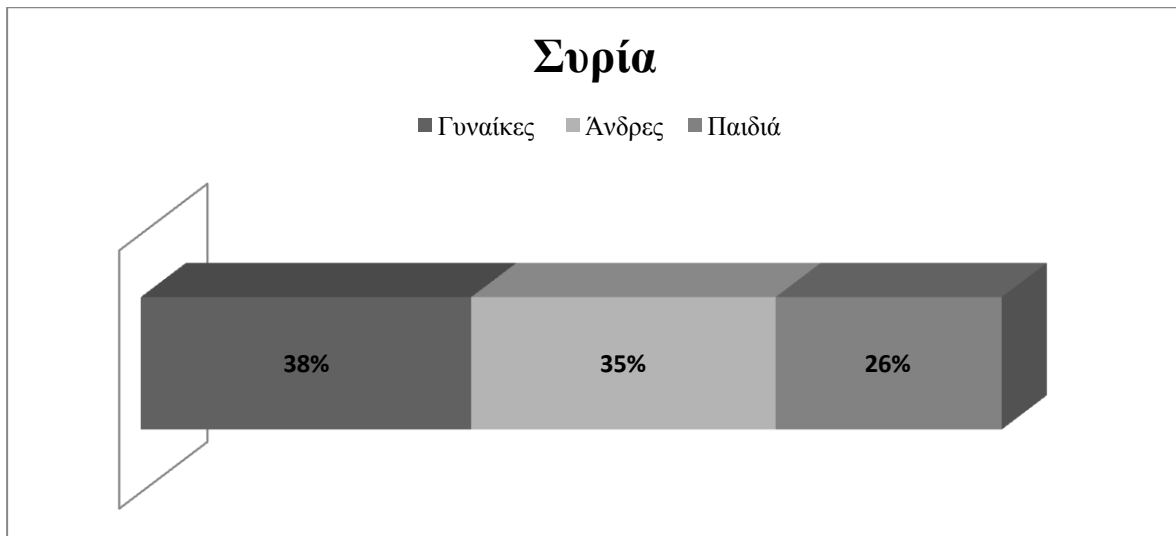
⁶⁹Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 6: Συρία- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία⁷⁰ προ-καταγραφή

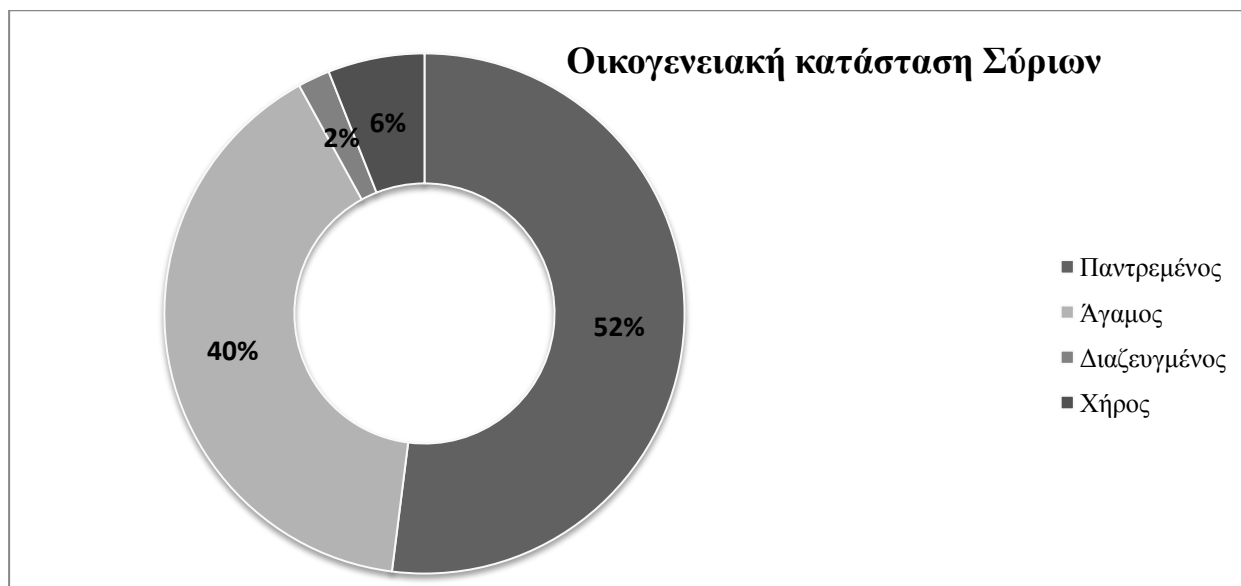
⁷⁰http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

Διάγραμμα 7: Συρία- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία⁷¹

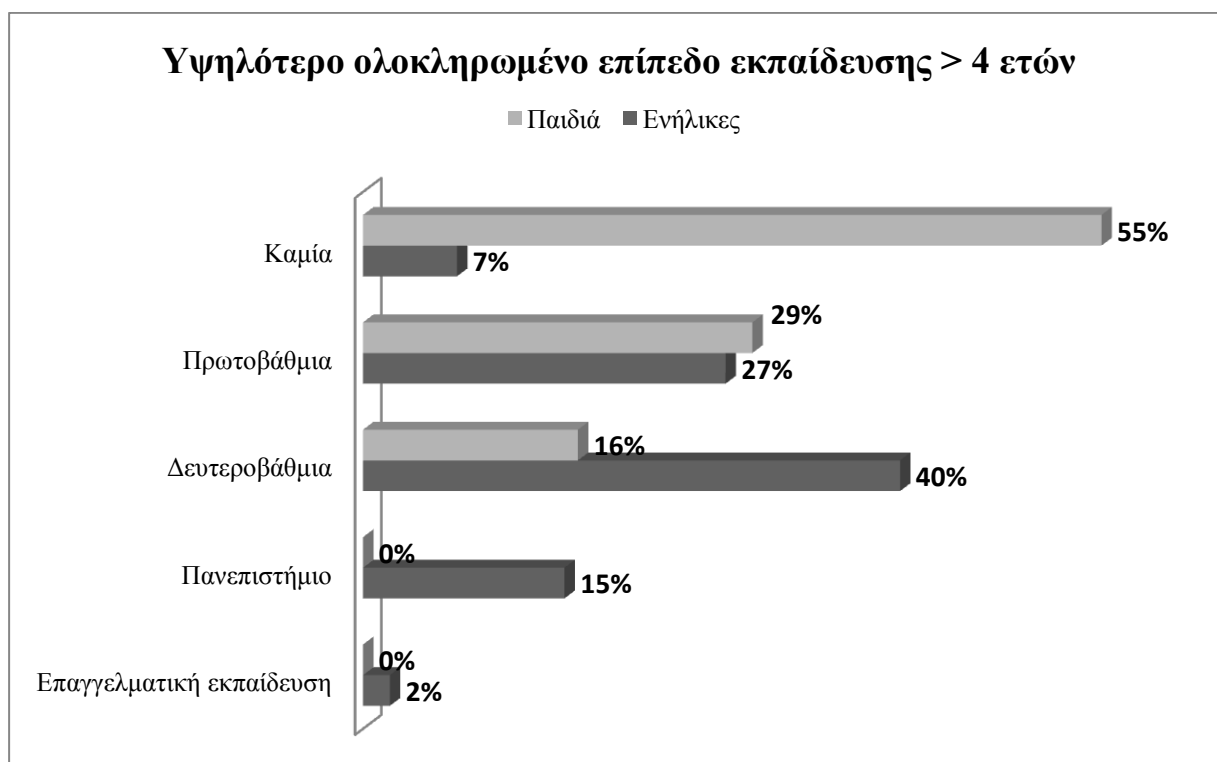

⁷¹ Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 8: Οικογενειακή κατάσταση Σύριων⁷²

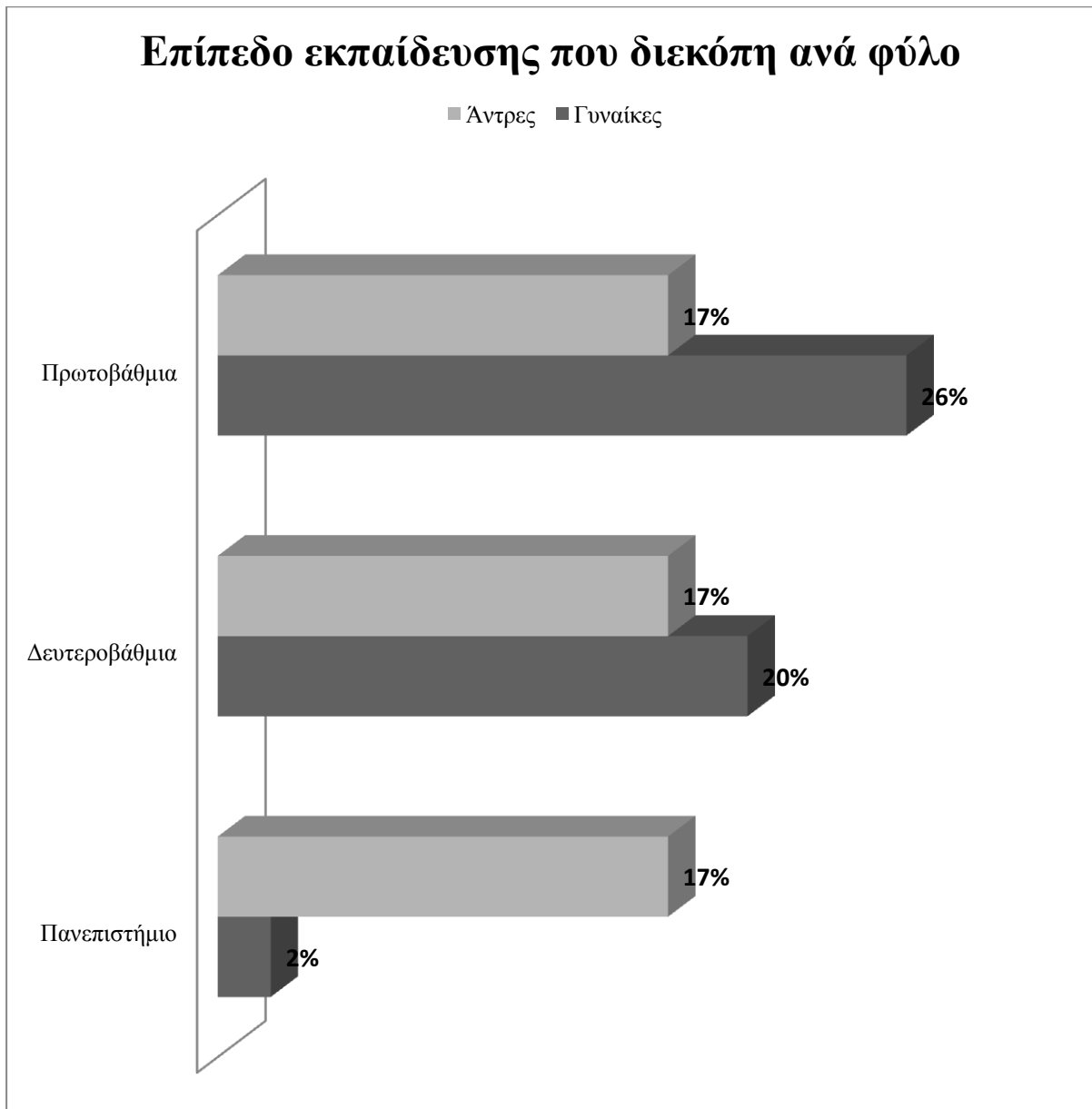
Διάγραμμα 9: Υψηλότερο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης > 4 ετών⁷³

⁷²Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

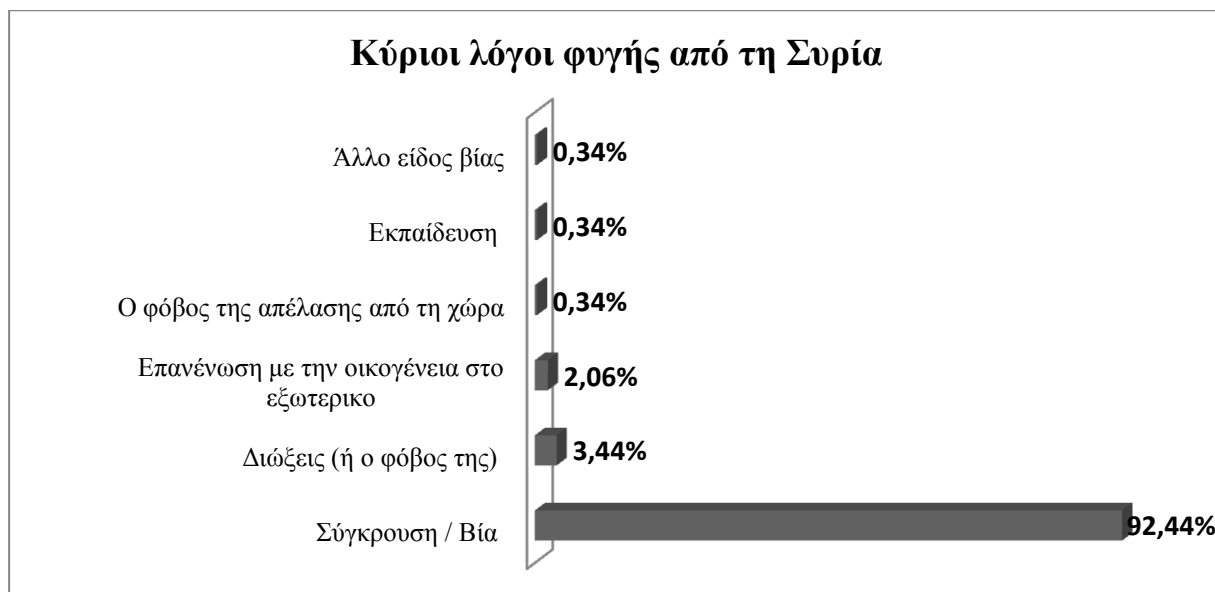
⁷³Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 10: Επίπεδο εκπαίδευσης που διεκόπη ανά φύλο⁷⁴

⁷⁴Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 11: Κύριοι λόγοι φυγής από τη Συρία⁷⁵

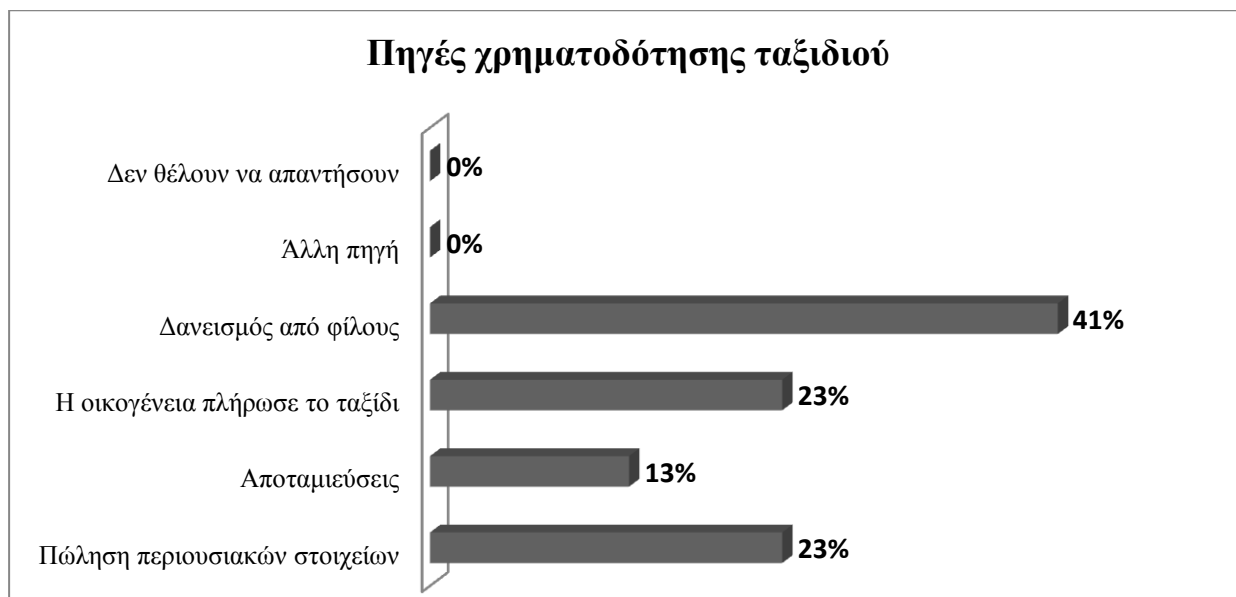
Διάγραμμα 12: Λόγοι επιλογής χώρας Σύριων⁷⁶

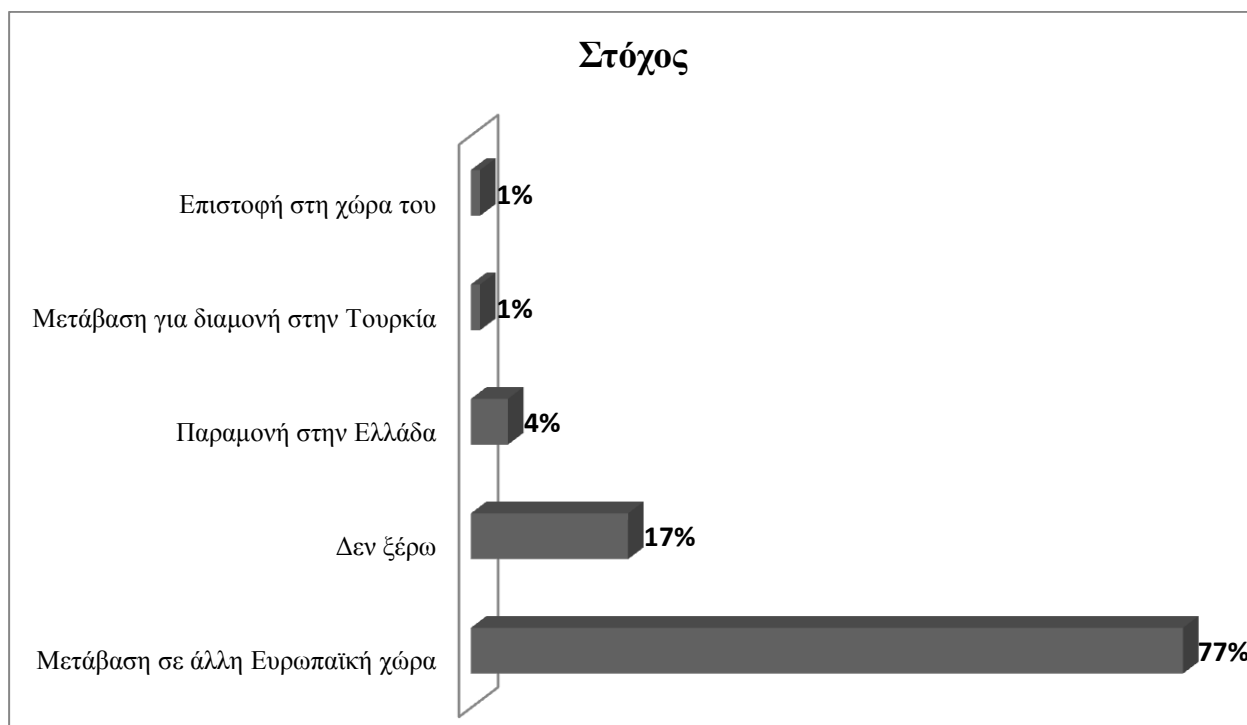
⁷⁵Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

⁷⁶Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 13: Πηγές χρηματοδότησης ταξιδιού⁷⁷

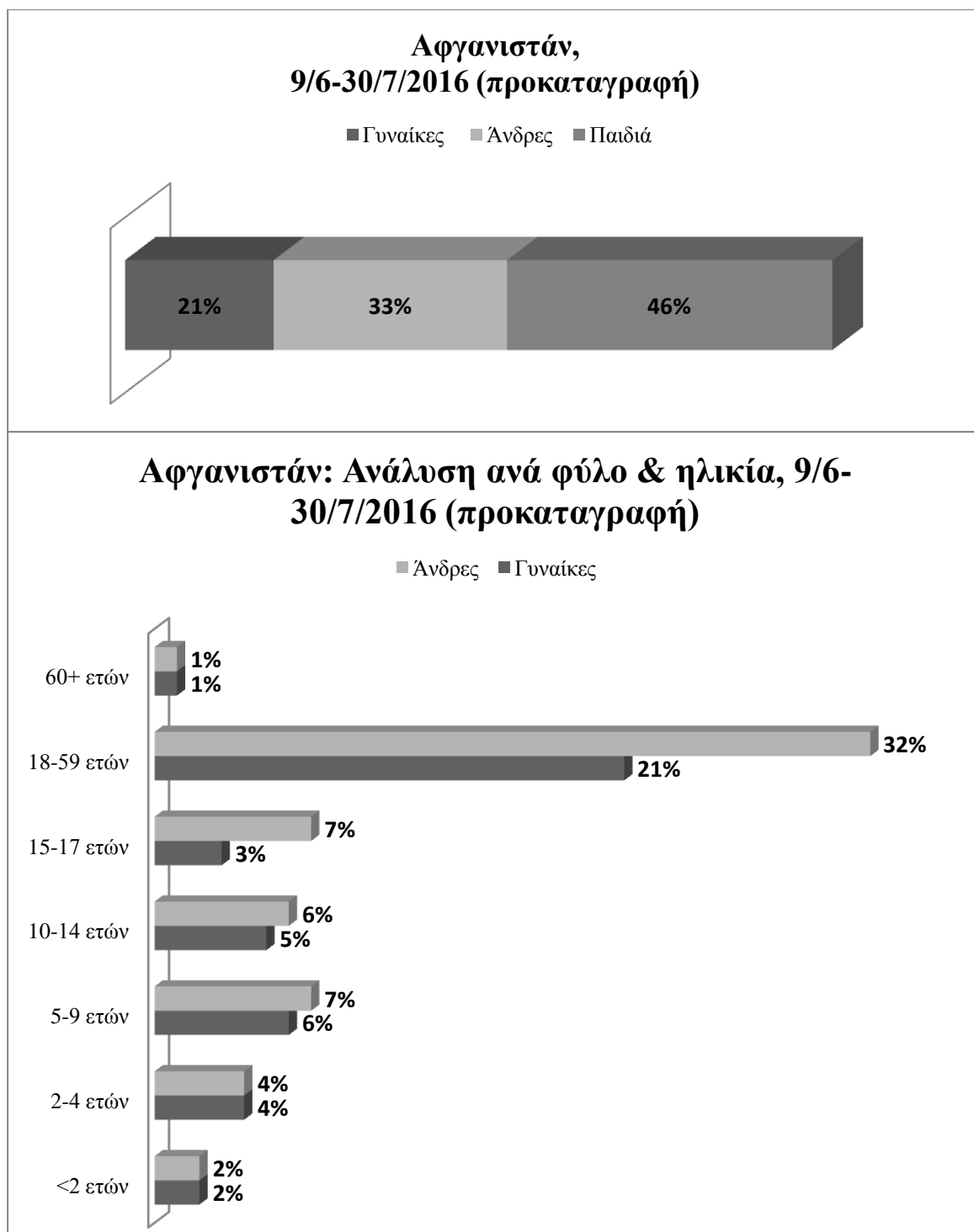
Διάγραμμα 14: Στόχος⁷⁸

⁷⁷Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

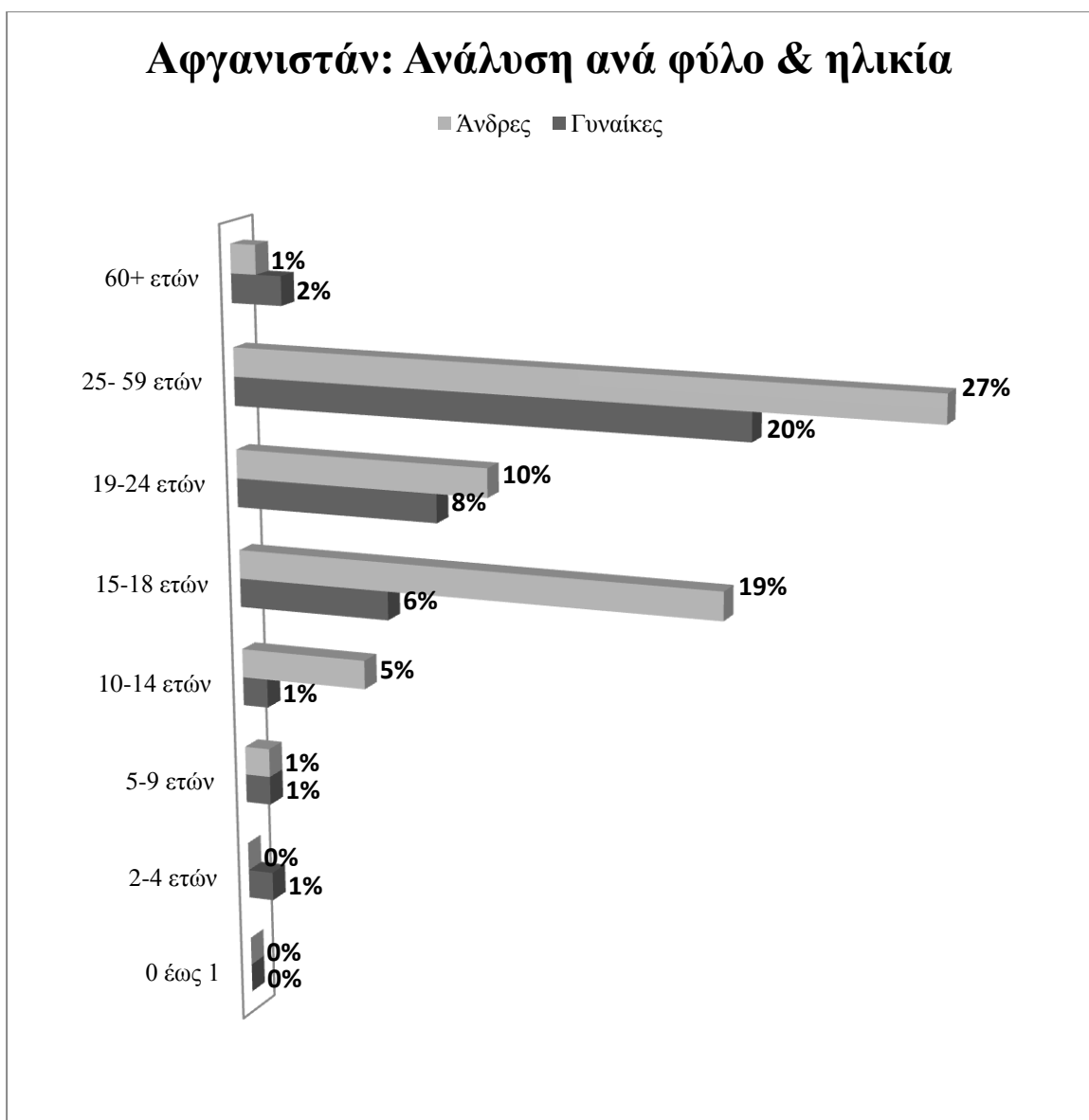
⁷⁸Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 15: Αφγανιστάν- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία⁷⁹ προ-καταγραφή

⁷⁹http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

Διάγραμμα 16: Αφγανιστάν: Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία⁸⁰

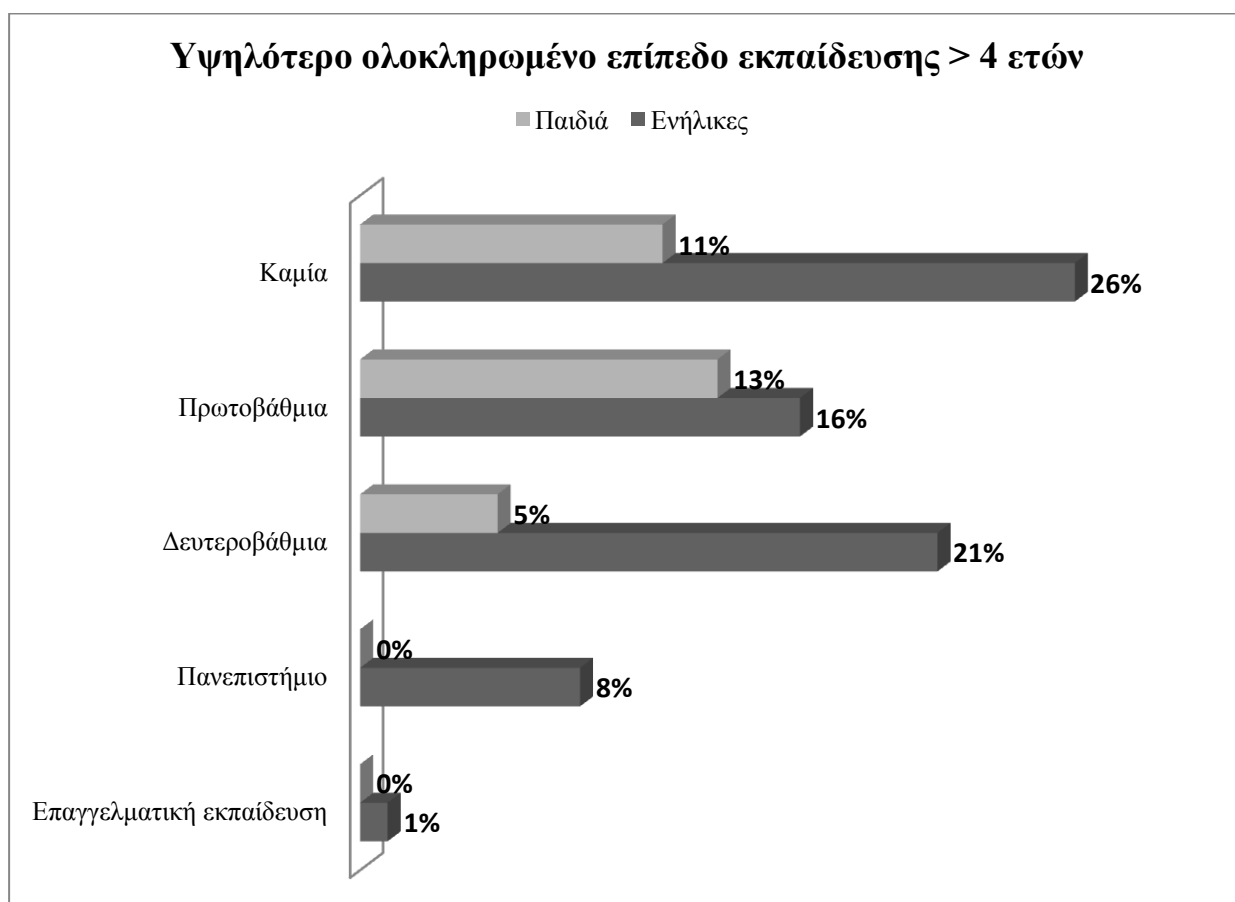

⁸⁰Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 17: Οικογενειακή κατάσταση Αφγανών⁸¹

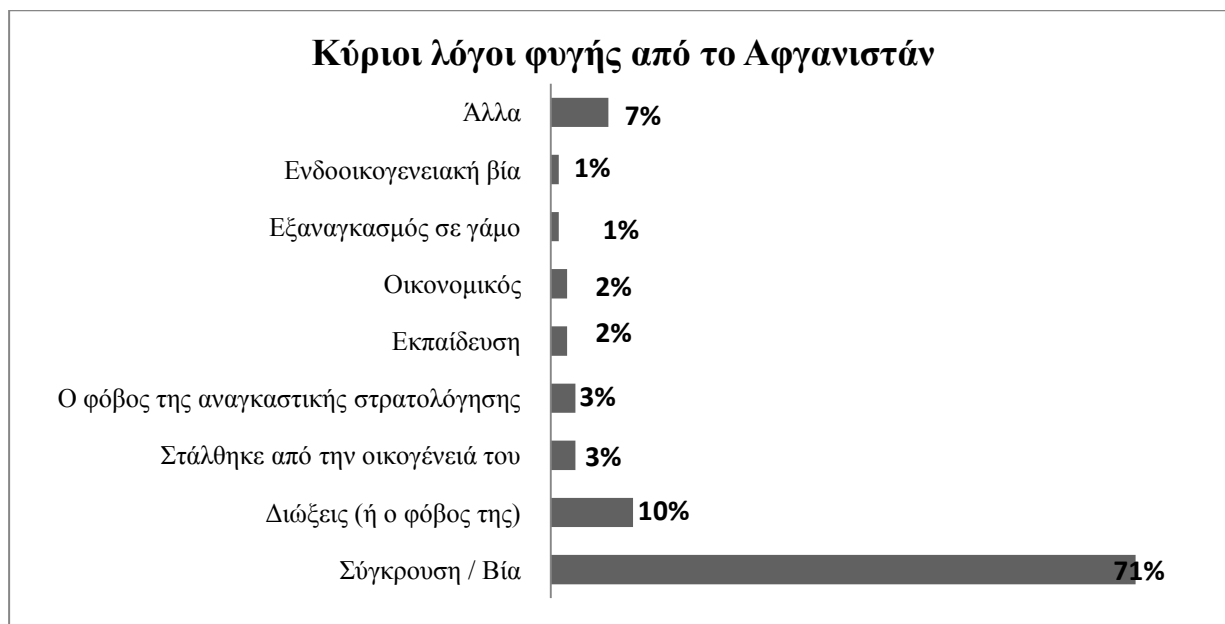
Διάγραμμα 18: Υψηλότερο ολοκληρωμένο επίπεδο εκπαίδευσης > 4 ετών⁸²

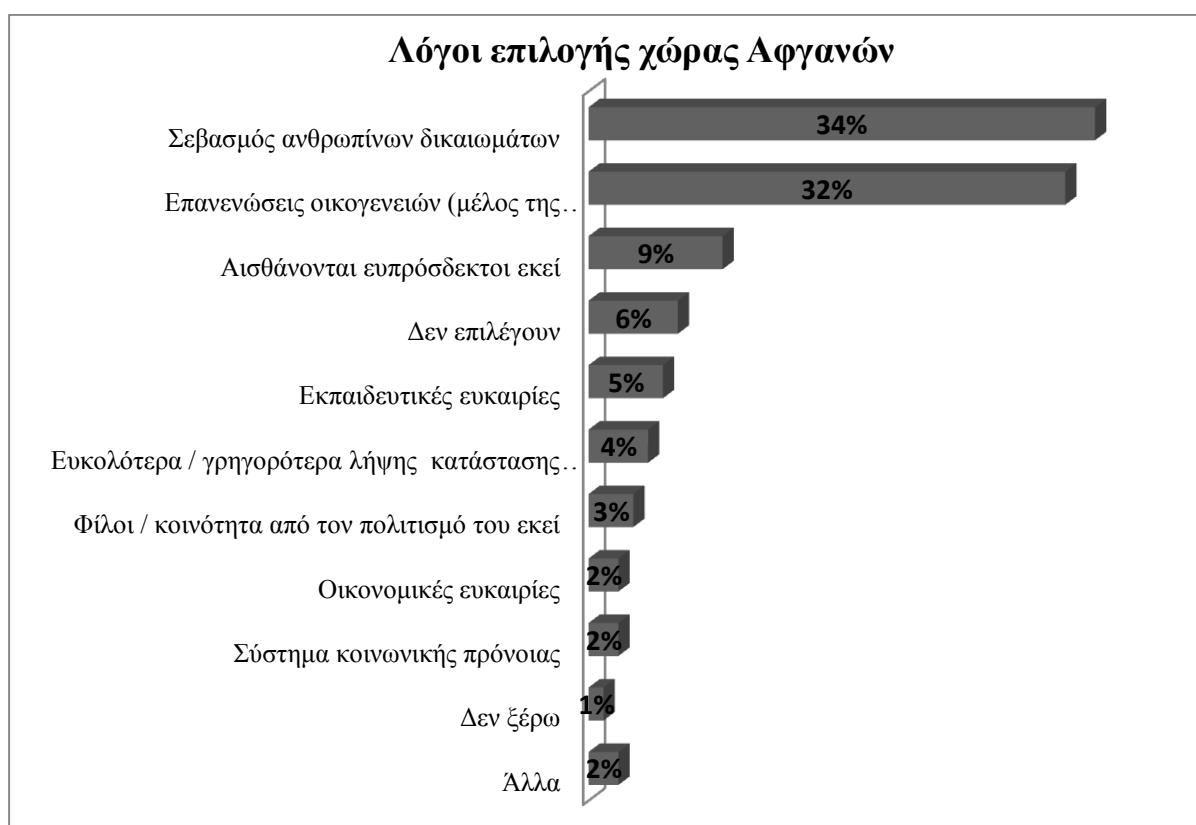
⁸¹Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

⁸²Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 19: Κύριοι λόγοι φυγής από το Αφγανιστάν⁸³

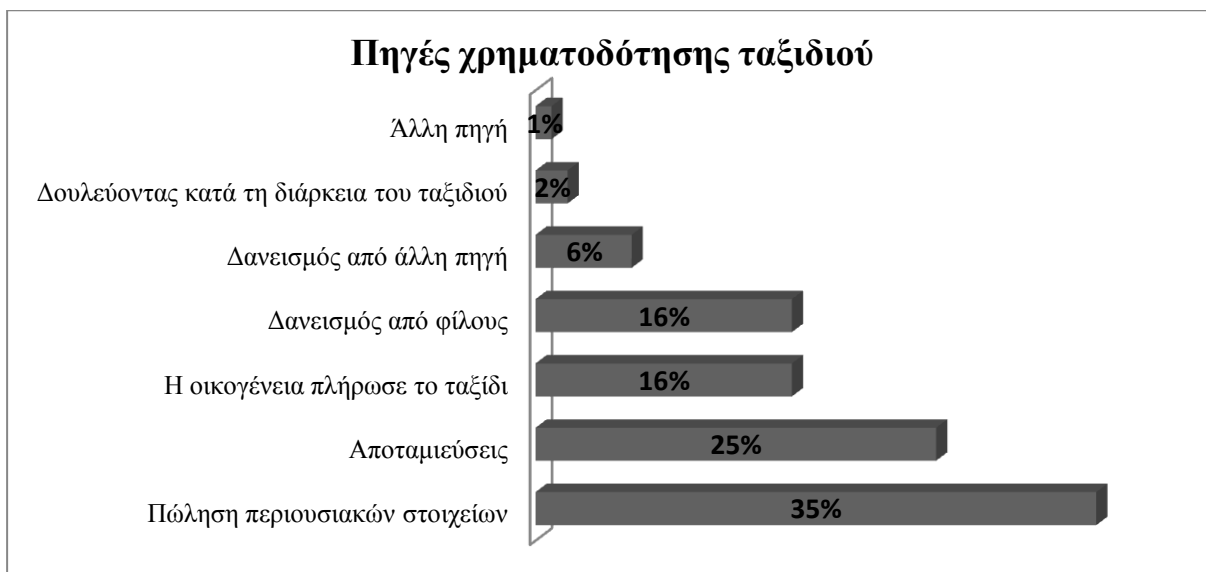
Διάγραμμα 20: Λόγοι επιλογής χώρας Αφγανών⁸⁴

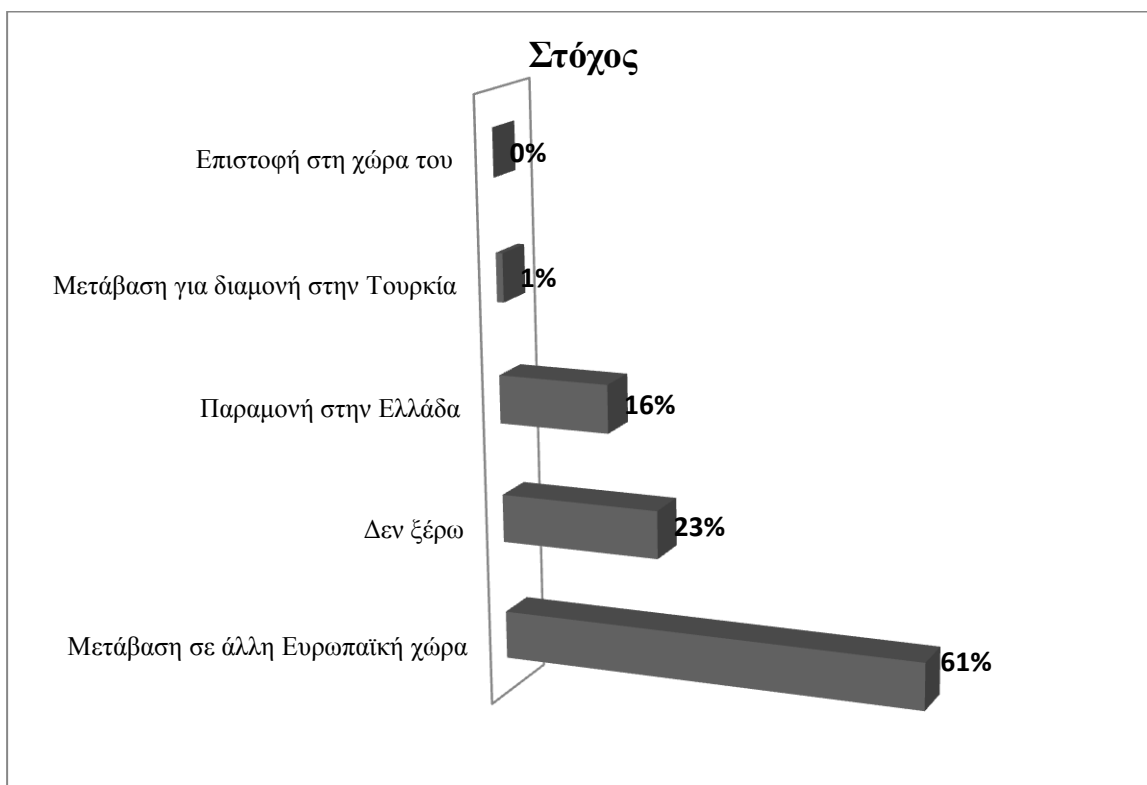
⁸³Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

⁸⁴Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

Διάγραμμα 21: Πηγές χρηματοδότησης ταξιδιού⁸⁵

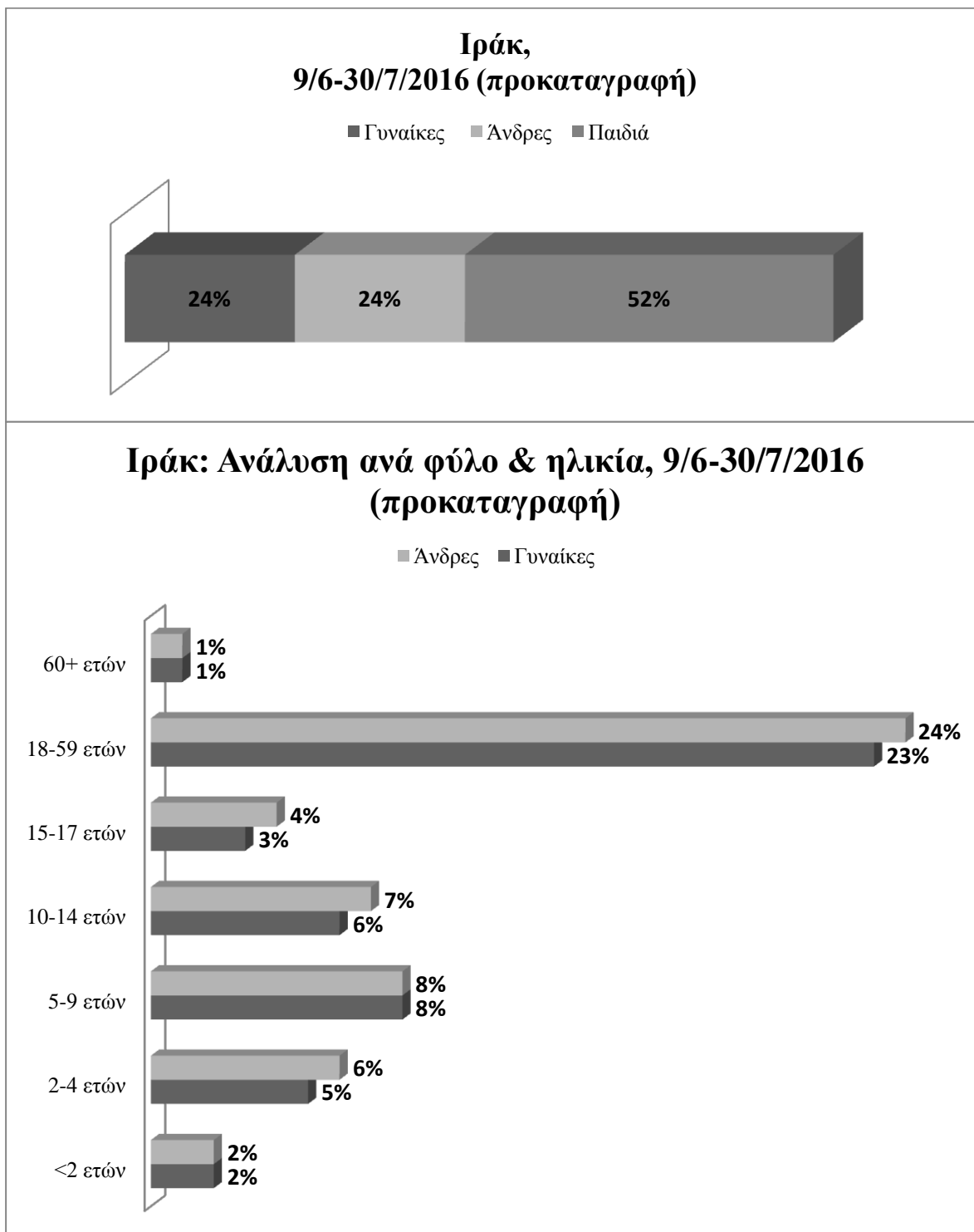
Διάγραμμα 22: Στόχος⁸⁶

⁸⁵Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

⁸⁶Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2016)

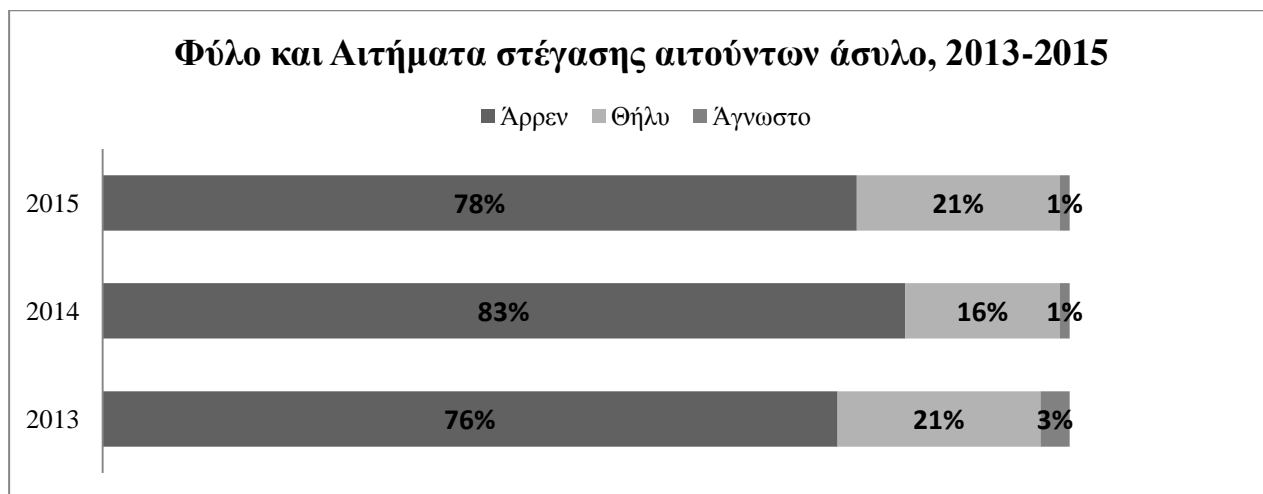
Διάγραμμα 23: Ιράκ- Ανάλυση ανά φύλο & ηλικία⁸⁷

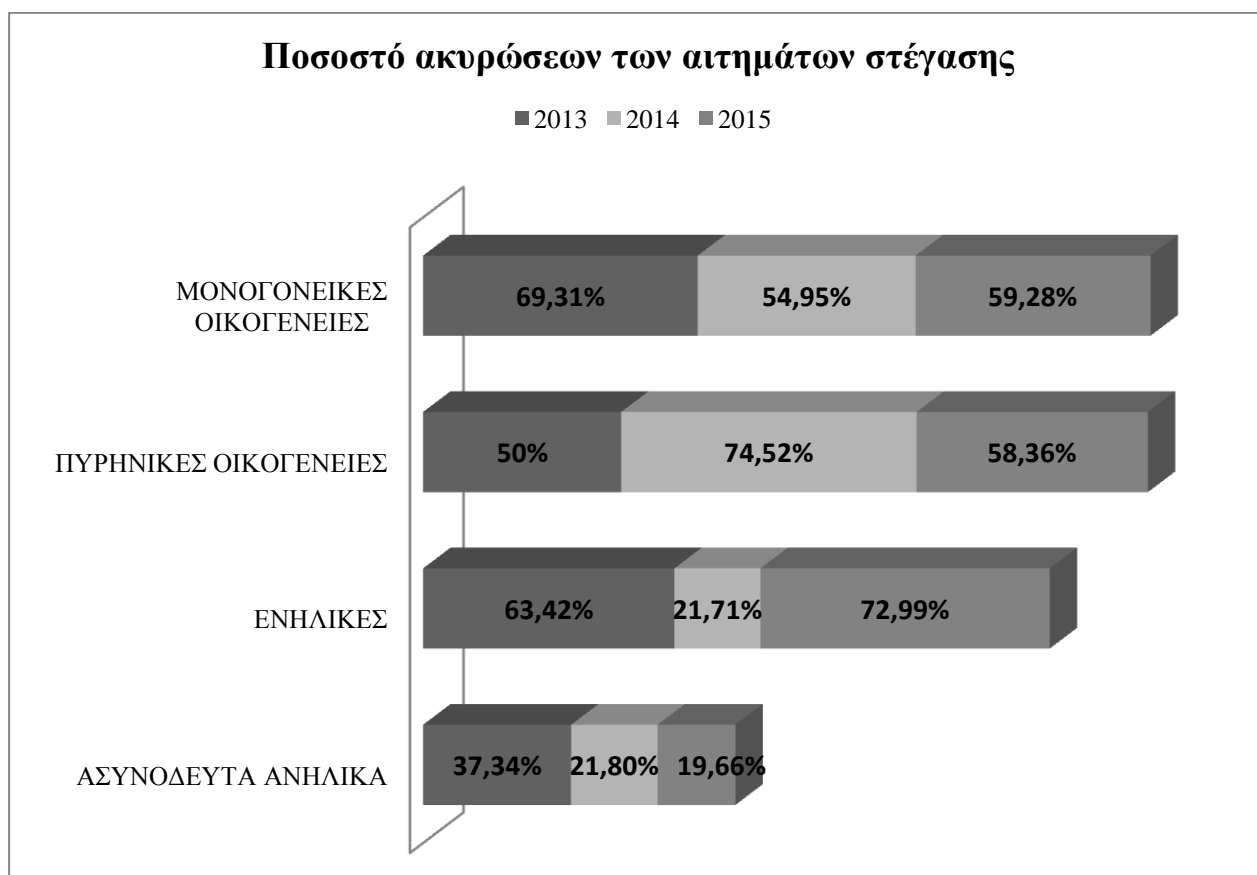
⁸⁷Πηγή: Υπηρεσία Ασύλου

http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2016/08/Preregistration-data_template_5_GR_EXTERNAL.pdf

Διάγραμμα 24: Φύλο και Αιτήματα στέγασης αιτούντων άσυλο⁸⁸

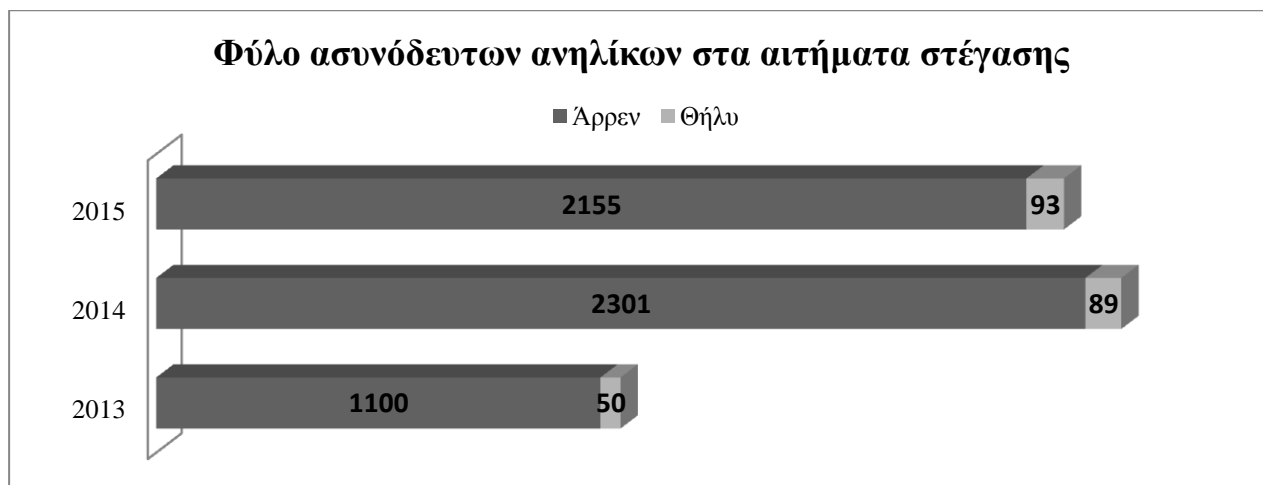
Διάγραμμα 25: Ποσοστό ακυρώσεων των αιτημάτων στέγασης⁸⁹

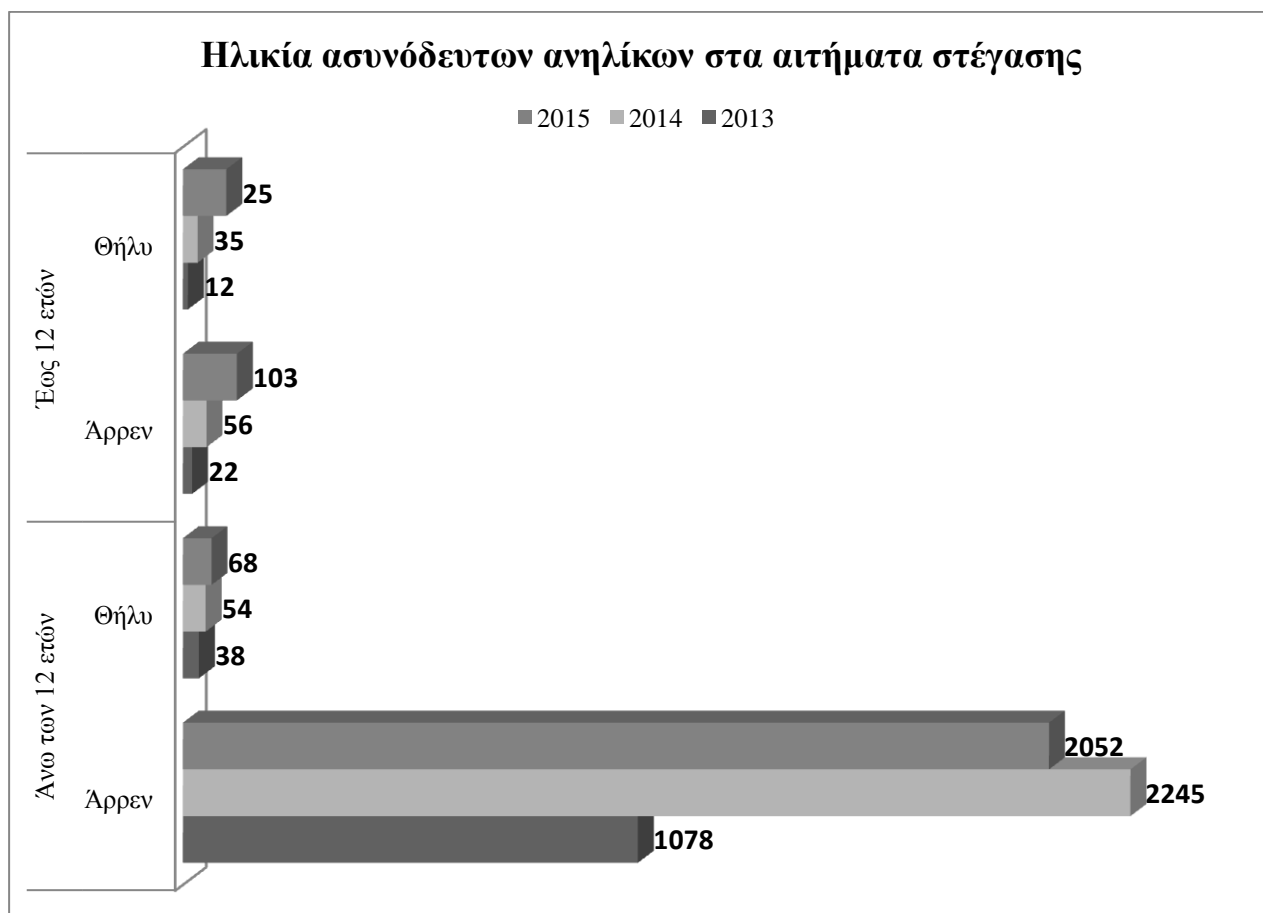
⁸⁸Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

⁸⁹Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

Διάγραμμα 26: Φύλο ασυνόδευτων ανήλικων στα αιτήματα στέγασης⁹⁰

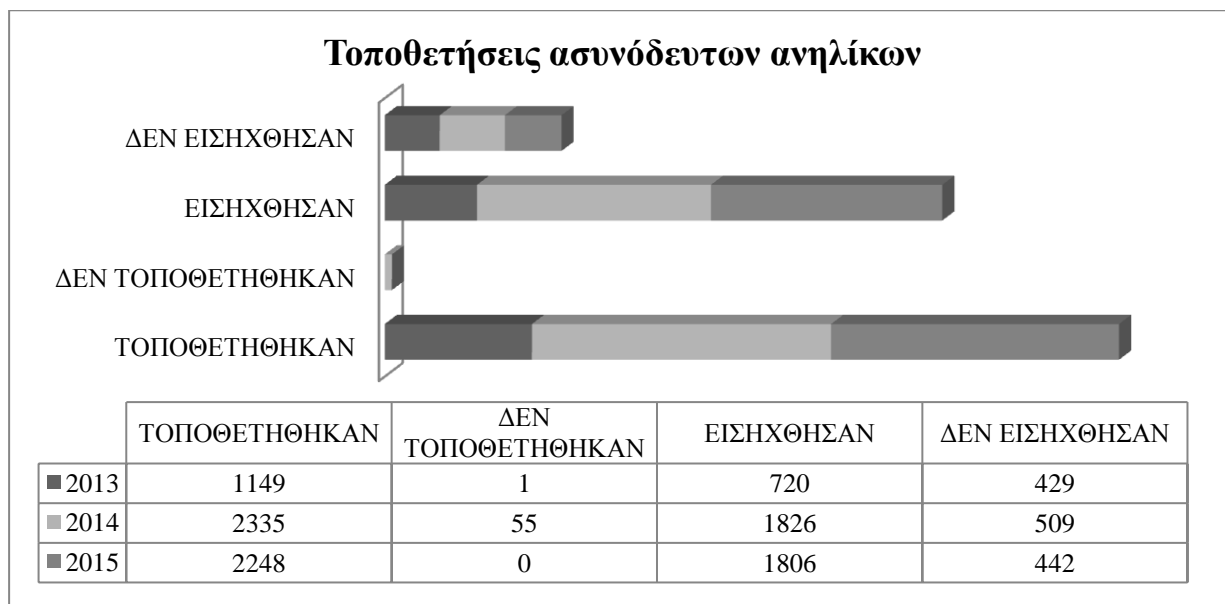
Διάγραμμα 27: Ηλικία ασυνόδευτων ανήλικων στα αιτήματα στέγασης⁹¹

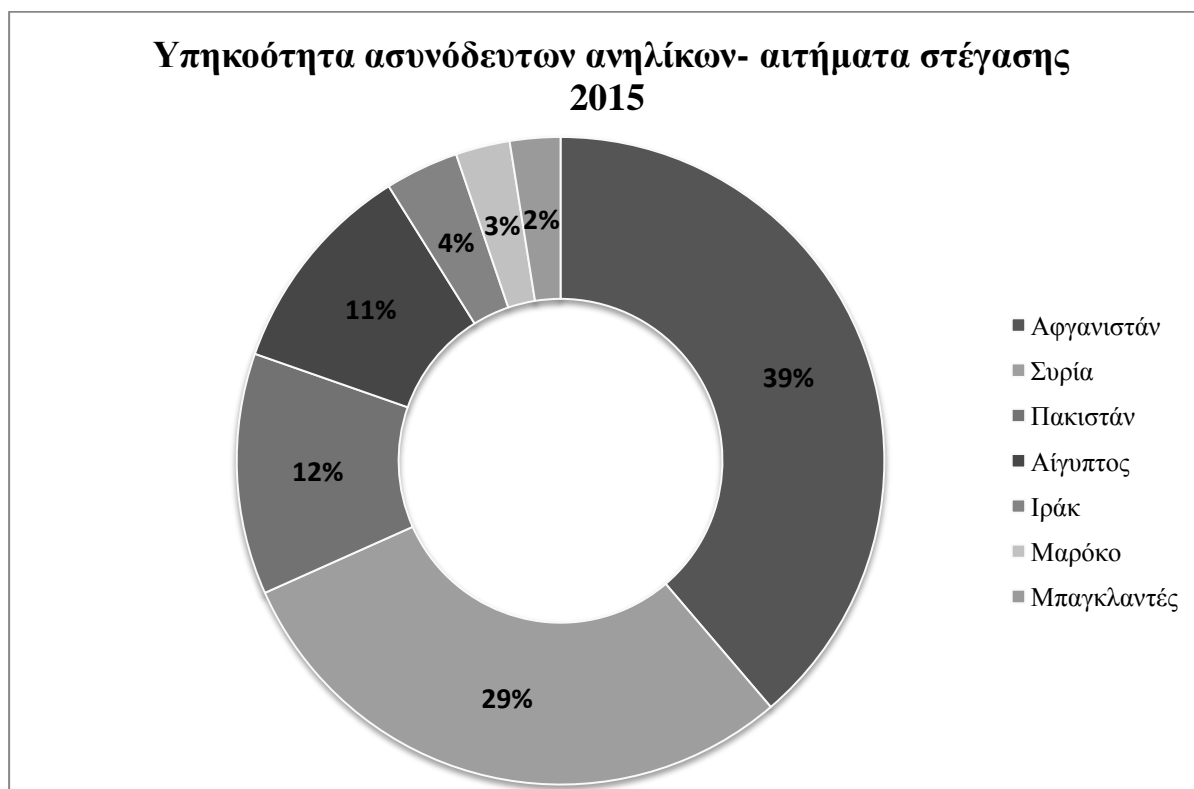
⁹⁰Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

⁹¹Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

Διάγραμμα 28: Τοποθετήσεις ασυνόδευτων ανηλίκων⁹²

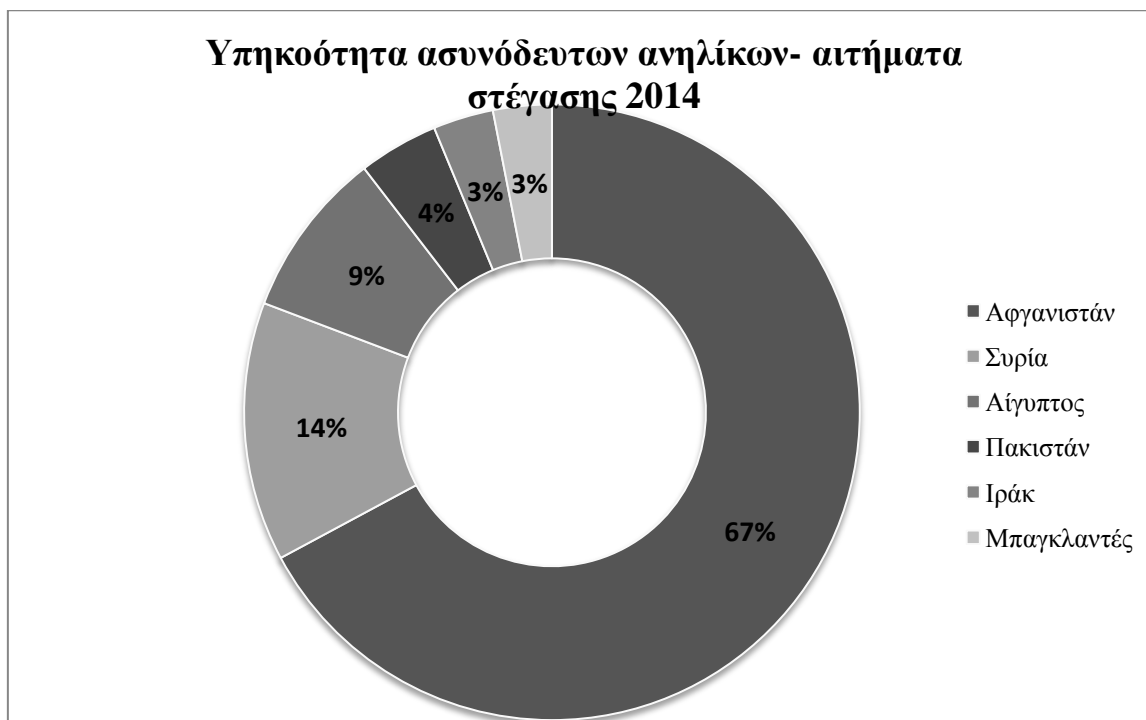
Διάγραμμα 29: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανηλίκων- αιτήματα στέγασης 2015⁹³

⁹²Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014), (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

⁹³Πηγή ΕΚΚΑ, (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015)

Διάγραμμα 30: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανηλίκων- αιτήματα στέγασης 2014⁹⁴

Διάγραμμα 31: Υπηκοότητα ασυνόδευτων ανηλίκων- αιτήματα στέγασης 2013⁹⁵

⁹⁴Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2014),

⁹⁵Πηγή ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2013)

Βιβλιογραφία

i) Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Bequele, A., & Boyden, J. (1988). *Combating Child Labour*. Geneva: ILO.

Dannecker, P. (2005). Transnational Migration and the Transformation of Gender Relations: The Case of Bangladeshi Labour Migrants. *Current Sociology* (53), σσ. 655-674.

Hockey, J., & James, A. (1993). *Growing up and growing old*. London: Sage.

ILO. (1996). *Child labour: Targeting the intolerable*. Geneva: International Labour Office.

ILO. (1999). *Worst Forms of Child Labour Convention No 182*. Geneva: International Labour Office.

James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.

UNICEF. (1996). *Annual Report*. UNICEF.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. (2016). *Questionnaire findings for Afghans in Greece*. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. (2016). *Questionnaire findings for Syrians in Greece*. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες.

ii) Βιβλιογραφία στα Ελληνικά

Aries, P. (1990). *Αιώνες παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Γλάρος.

Bequele, A., & Boyden, J. (1988). *Combating Child Labour*. Geneva: ILO.

Bora, Z. M. (2010). *Η Εκπαίδευση των Ανήλικων και Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

Gabriel, T. (2008). Οικογένεια και κοινωνία. Στο Κ. Πάρτριτζ, & Κ. Πάρτριτζ (Επιμ.), *Οι θρησκείες του κόσμου* (Β. Αδραχτάς, Μεταφρ., σσ. 369-389). Αθήνα: Ουρανός.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Lazarescu, D., & Broersma, F. (2010). Νέες μεταναστευτικές διαδρομές: πακιστανοί και Μπαγκλαντεσιανοί στην Ελλάδα. Στο Α. Τριανταφυλλίδου, & Θ. Μαρούκης (Επιμ.), *Η μετανάστευση στη Ελλάδα του 21ου αιώνα* (σσ. 381-440). Αθήνα: Κριτική.

Αμπατζή, Λ. (2008). *Προσεγγίζοντας το φαινόμενο του trafficking*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Αναστασίου, Α. (2007). Ζητήματα κοινωνικής ένταξης ασυνόδευτων ανηλίκων. Στο Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου, *Ασυνόδευτα ανήλικα, Υποδοχή, Ένταξη και Προστασία από την Εμπορία και Εκμετάλλευση*. Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Βρέλλης, Σ. (1999). *Δίκαιο αλλοδαπών*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*.
- Γεωργογιάννης, Π. (1999). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκουτζίδου, Α. (2012). *Ευρωπαϊκή Πολιτική Άσυλου απέναντι στο Διεθνές Δίκαιο και το Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές. Ευρώπη των αξιών ή Ευρώπη των τειχών*.; Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- ΔΟΕ. (2002). *Διεθνής Οργάνωση Εργασίας. Ένα μέλλον χωρίς παιδική εργασία*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Έμκε- Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά. (2009). *Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για τα Ασυνόδευτα Παιδιά.
- Καραστεργίου, Α. (2011). Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο: προστατεύονται ή παραμελούνται από την πολιτεία;. Στο Μ. Τσιλιάκου, Α. Τσίτσικα, & Ο. Γιωτάκος (Επιμ.), *Κακοποίηση Παιδιού και Εφήβου* (σσ. 248-264). Αθήνα: Πεδίο.
- Κτιστάκης, Γ. (2014). *Μετανάστες & ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Λουκά, Έ. Μ. (2011). Trafficking ανηλίκων με τη μορφή της εκμετάλλευσης της εργασίας - η εμπειρία από τον δρόμο. Στο Ο. Γιωτάκος, Μ. Τσιλιάκου, & Α. Τσίτσικα (Επιμ.), *Κακοποίηση Παιδιού και Εφήβου* (σσ. 238-247). Αθήνα: Πεδίο.
- Μάνεσης, Α. (1982). *Ατομικές ελευθερίες* (4η εκδ.). Αθήνα: Σάκκουλα.
- Μάρκου, Γ. (1997). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: μια εναλλακτική πρόταση*. Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Μάρκου, Γ. (1996). *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Μελετιάδης, Χ. Ν. (2012). Στοχαστικές προσαρμογές για την Ιστορία της Νεοελληνικής Παιδείας. Στο *Ανοιχτοσύνη, Μελέτες προς τιμήν της καθηγήτριας Βασιλικής Παπούλια*. (σσ. 51-109). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Μουσούρου, Λ. Μ. (2005). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. Μ. (2005). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νάσκου- Περράκη, Π., Χρυσόγονος, Κ., & Ανθόπουλος, Χ. (Επιμ.). (2002). *Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη, ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η. (2005). Μετανάστευση και άσυλο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, VII (26), σσ. 383-406.

Πανταζής, Β. (2009). *Ανθρώπινα δικαιώματα: δικαιώματα του παιδιού και εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.

Παπαδημητροπούλου, Α. Π. (2012). *Νομική Προστασία (Ατομικά - Κοινωνικά - Πολιτικά ΚΑΙ Αστικά Δικαιώματα) Μεταναστών (Υπηκόων Τρίτων Χωρών) στην Ελλάδα. (Διδακτορική διατριβή)*. Αθήνα: ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.

(2009). *Πολιτικές για τις Ρυθμίσεις Υποδοχής, Επιστροφής και Ένταξης και Στατιστικά Στοιχεία για τους Ασυνόδευτους Ανήλικους στην Ελλάδα*. Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσατσου, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Αθήνα.

Πουλαράκης, Σ. (2016). *Η διαπίστωση της ανηλικότητας των ασυνόδευτων ανηλικών αλλοδαπών-Σκέψεις και προβληματισμοί*. Αθήνα: Γιατροί του Κόσμου.

Ρήγα, Α. (2003). *Το κουτί της Πανδώρας. Οικογένεια και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ρομπόκου-Καραγιάννη, Α. (2007). *Κοινωνική προστασία των ανηλικών στην Ελλάδα* (Τόμ. Α). Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Ρούκουνας, Ε. (1995). *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Τζέμις, Π. (2005). *Ιμπεριαλισμός και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στη Λατινική Αμερική*. Στο Γ. Παπαμιχαήλ (Επιμ.), *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*. Αθήνα: The monthly review imprint.

Τριανταφυλλίδου, Α. (2010). *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Στο Α. Τριανταφυλλίδου, & Θ. Μαρούκης (Επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα: Εμπειρικό πλαίσιο και θεωρητικές προσεγγίσεις* (σσ. 13-56). Αθήνα: Κριτική.

Τσιγκρής, Α. Α. (2002). *Η σεξουαλική βία κατά Γυναικών και Παιδιών. Έκθεση για την Ελλάδα*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Τσοβίλη, Θ., & Βουτηρά, Ε. (2004). *Πρακτικές υποδοχής αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα με ιδιαίτερη έμφαση σε μητέρες μόνες, γυναίκες μόνες και παιδιά που έχουν χωριστεί από τις οικογένειες*. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα.

Τσουβέλας, Γ. (2011). *Παιδική εργασία*. Στο Ο. Γιωτάκος, Μ. Τσιλιάκου, & Α. Τσίτσικα (Επιμ.), *Κακοποίηση Παιδιού και Εφήβου* (σσ. 134-170). Αθήνα: Πεδίο.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. (2009). *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Εξέταση των Αιτημάτων Ασύλου των Παιδιών στο πλαίσιο των άρθρων 1 (Α) 2 και 1 (ΣΤ) της Σύμβασης του 1951 και / ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων*.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. (1994). *Παιδιά Πρόσφυγες. Κατευθυντήριες Αρχές για την Παιδική Προστασία και Πρόνοια*. Αθήνα: Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες.

Υπατη Αρμοστεία, Ύ. Α. (2012). *Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο*. Κατευθυντήριες Οδηγίες σχετικά με τα Εφαρμοστέα Κριτήρια και Πρότυπα που αφορούν την Κράτηση των Αιτούντων Άσυλο και Εναλλακτικά της Κράτησης Μέτρα.

Χρυσόγονος, Κ. (2002). *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα* (2η εκδ.). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

iii) Ηλεκτρονικές πηγές

European Migration Network. (2010). *European Migration Network*. Ανάκτηση 04 03, 2016, από http://rem.sef.pt/PagesPT/DocsPT/EstudosSinteseEuropeus/policies_unaccompanied_minors.pdf

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2013). *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης*. Ανάκτηση 07 20, 2016, από http://www.ekka.org.gr/portal_docs/forceaccount/picture/21_1065.pdf

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2014). *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης*. Ανάκτηση 07 20, 2016, από http://www.ekka.org.gr/portal_docs/forceaccount/picture/23_1067.pdf

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2015). *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης*. Ανάκτηση 07 20, 2016, από http://www.ekka.org.gr/portal_docs/forceaccount/picture/25_1072.pdf

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (2017, 01 27). Ανάκτηση από <http://www.iep.edu.gr/index.php/el/>

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (2017). *Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Ανάκτηση από Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής: <http://iep.edu.gr/images/anakoinwseis/paidia-prosfyges-sto-sxoleio-kai-ygeia.pdf>

Μπαλτατζής, Δ., & Νταβέλος, Π. (2009, 06 19-21). Ανάκτηση 05 10, 2016, από http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9/ypodراسi9.2b_2013/2_%CE%98%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1/2.2_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE

Ομπρέλα (Επιμ.). (2010). *Εκστρατεία για την ενημέρωση και την αντιμετώπιση της σεξουαλικής εμπορίας παιδιών και νέων*. Ανάκτηση 06 15, 2016, από http://www.obrela.gr/articles/Presentations_EKSEP.pdf

Συνήγορος του Πολίτη. (2012). *Συνήγορος του Πολίτη*. Ανάκτηση 05 15, 2016, από <http://www.synigoros.gr/resources/ek8esh-gia-anadoxh-2102012.pdf>

Συνήγορος του Πολίτη. (2013). Ανάκτηση 5 15, 2016, από <http://www.synigoros.gr/resources/docs/462193.pdf>

Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. (2012). Ανάκτηση 05 15, 2016, από <http://www.refworld.org/docid/522852c34.html>

Χριστοδούλου, Θ. (2009, 06 19-21). Ανάκτηση 05 15, 2016, από

http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9/ypodراسi9.2b/1vathmia/keimena/%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%CE